

Tartu Ülikool
Sotsiaal- ja haridusteaduskond
Ühiskonnateaduste instituut

Kuidas kujundada edukamaid keskkonnaalaseid sotsiaalse muutuse programme?

Magistritöö

Mariliis Tago

Juhendaja: Maie Kiisel, PhD

Tartu 2014

Sisukord

Sissejuhatus.....	3
1. Põhimõisted.....	7
2. Teoreetilised lähtekohad.....	9
2.1. Strukturatsiooniteooria – käsitus indiviidist kui sotsiaalsest õppijast	9
2.2. Praktikate teooriad ja indiviidi käitumise muutmine	13
3. Probleemipüstitus ja uurimisküsimused.....	21
3.1. Väljakutsed keskkonnahoidliku käitumise kujundamisele tänases Eestis	21
3.2. Olulisemad keskkonnavalaste sekkumiste jooned.....	23
3.3. Minu uurimistöö probleemsituatsioon	24
3.4. Uurimisküsimused.....	25
4. Uurimismeetod ja valim	26
5. Uurimistulemused	34
5.1. KIKi poolt seni rahastatud projektide eesmärgid ja tegevused	34
5.2. Positiivsed kogemused uute teadmiste loomisel	39
5.3. Positiivsed kogemused keskkonnasäästlike käitumisharjumuste kujundamisel	49
5.4. Peamised väljakutsed keskkonnasäästliku käitumise projektipõhisel kujundamisel	58
5.5. Projektide tulemuslikkuse mõõtmise viisid	66
6. Soovitused inimeste teadmiste ning käitumise kujundamiseks.....	70
6.1. Millegi alustada muutuse loomist?	70
6.2. Kuidas teavituskeskset projekti paremini tööle panna?	72
6.3. Kuidas kujundada ümber inimeste käitumisharjumusi?	74
6.4. Soovitusi tegevuste elluviimiseks	75
6.5. Lahendusi probleemide ületamiseks.....	81
6.6. Kuidas muutust mõõta?.....	87
Järeldused ja diskussioon	90
Kokkuvõte	93
Summary	96
Kasutatud kirjandus.....	98
Lisad	101
Lisa 1: Kvantitatiivse analüüsi tulemused tabelitena	101
Lisa 2: Kvalitatiivselt uuritud projektide lühikirjeldused.....	104
Lisa 3: Praktikate teooria seosed uuringuga	105
Lisa 4: Fookusgrupi- ja süvaintervjuude kavad.....	106

Sissejuhatus

Minu magistritöö “Kuidas kujundada edukamaid keskkonnaalaseid sotsiaalse muutuse programme?” eesmärk on rakenduslik - aidata neil, kes viivad keskkonna valdkonnas läbi teavitusprojekte või planeerivad oma organisatsiooni tegevusi, mõtestada oma tegevust teoreetiliselt ja alternatiivsest vaatenurgast. Magistritöö keskseks väärtuseks on rakenduslik peatükk, milles toodud soovitusel on mõeldud kodanikuühendustele, keskkonnaühendustele, sotsiaalsetele ettevõtetele, koolidele, keskkonnahariduse keskustele ja kõigile teistele, kes panustavad keskkonnahoidu. Magistritöö rakenduslikud ettepanekud sündisid analüüsist, mille viisin läbi ühes juhendaja Maie Kiisliga koostöös Eesti ainukese keskkonnavaldkonnale pühendunud fondiga, Keskkonnainvesteeringute Keskusega (KIK). Samast analüüsist valmisid ka soovitusel fondi programmipoliitika ümberkujundamiseks – käesolevas töös neid soovitusi ei puudutata.

Seisame vastamisi aina süveneva probleemiga: meie tegevus mõjutab oluliselt keskkonda, teisi planeedil Maa elavaid liike ning tulevaste põlvete elujärge. Tootmine ja tarbimine saab järjest laiemaid mõõtmeid – asjade eluiga on üha lühem, toites seeläbi vajadust uute asjade tootmise järele. Suurenev nõudlus teenuste järele suurendab omakorda vajadust erinevate loodusressursside kasutamise järele. Loodust ja selle mitmekesisust nähakse majandusliku ressursina, mitte väärtusena iseenesest. Linnastumise, tehnoloogiate arengu ning muude tegurite tõttu satuvad inimesed vähem loodusesse, mis omakorda tingib loodusest võõrandumist. Samas on inimkonna tegevuse mõju loodusele ja keskkonnale veel paljudes piirkondades silmale nähtamatu.

Kuidas selle probleemiga siiski toime tulla? Lahendusi on mitmeid. Näiteks on võimalik mõjutada otsustajaid suurtööstuste peakorterites või riigi eesotsas, kes määravad oluliselt meie ümber toimuvaid protsesse – seda, kuidas ja mida me tarbime, milliseid maavarasid kasutatakse jne. Samas on oluline ka indiviidi tasand – nende igapäevased praktikad, millel võib olla samuti ühiskonnakorraldust muutev jõud.

Inimeste käitumise muutmiseks kasutatakse juba praegu erinevaid võtteid: täiendatakse seaduseid ja norme, kehtestatakse keskkonnatasusid, viiakse läbi laiaulatuslikke infokampaaniaid, haritakse õpilasi jne. Ometi seisame me jätkuvalt mitmete

keskkonnaprobleemide ees (World Remains...2012). Seepärast tasub muuhulgas kriitiliselt üle vaadata meetodid, millega inimeste käitumist muuta soovitakse.

Oma magistritöös vaatlengi lähemalt inimeste igapäevaseid käitumisrutiine ja nende kujundamist kui üht võimalust leevendada keskkonnaprobleeme. Küsimust “Mis on meie teavitustegevuse mõju?” ehk “Kas meie meetodid toimivad?” on viimastel aastatel hakatud Eestis laialdasemalt küsima ja sisulisemalt analüüsima nii valitsusasutuste kui kodanikuühenduste tasandil. Olen erinevates keskkonnavalades ettevõtmistes kaasa lüües endaltki korduvalt küsinud, miks üks algatus suudab muuta inimeste käitumist ja miks teine neist lihtsalt “mööda läheb”. Isiklikust ja professionaalsest huvist keskkonnavalast teadmist ja käitumist kujundavate projektide vastu otsustasin vastu võtta võimaluse KIKi projektide uurimust läbi viia. Eestis sõltub keskkonnavalast käitumist kujundavate programmide ellutoomine sageli KIKist, mis kujundab lisaks infrastruktuurile ka algatusi, mis püüavad kujundada inimeste keskkonnavalaseid teadmisi ja käitumist.

Oma magistritöö analüüsis jõudsin arusaamani, et ka mul endal kui teavitusprogrammides osalejäl ja nende algatajal tuleb oma arusaamu edukast projektist revideerida. Suur osa algatusi keskendub inimeste teavitamisele, kuid käitumine ei sõltu vaid teadmistest ja teadmistel põhinevatest otsustest. Näiteks olen ma erinevatest kanalitest ja ilmselt erinevate maailmaparanduslike programmide mõjul ühtelugu kuulnud, et paljud E-ained on tervisele kahjulikud, ometi ei võta ma poodi minnes kaasa E-ainete voldikut või ei ava vastavat mobiilirakendust ning ei asu kõiki toiduaineid enne ostmist sellest lähtuvalt läbi uurima. Millest see tuleneb?

Uuringuid tehes jõudsin praktikate teooriani, mis pakub alternatiivi eelpool kirjeldatud indiviidi ratsionaalset teadmiste kasutust eeldavale paradigmale. Praktikate teooria kohaselt peab inimeste käitumise muutmiseks keskmesse seadma nende rutiinid, harjumused, mille põhjuslikkust inimene ise teadvustada ei pruugi. Infot praktika muutumise tõukena see lähenemine ei välista, kuid info vastuvõtu konteksti mõistetakse teisiti. Praktikate teooria kohaselt ei ole inimese käitumise taga teadvustatud ja ratsionaalne põhjendus, käitumise muutumine võib olla tingitud hoopiski sotsiaalsest või ruumilisest keskkonnast. Minu magistritöö on inspireeritud praktikate teooriast ning

kuigi leian, et ka teadmistepõhine lähenemine mängib jätkuvalt oma rolli, on oluline pöörata suuremat rõhku inimeste käitumisharjumuste kujundamisele.

Minu osalus uurijana organisatsiooni konsultatsiooniprotsessis näitas, et nii muutuse loojate kui programmide sihtrühmade ootused teavitustegevuste tulemuslikkusele olid tugevalt mõjutatud ratsionaalse indiviidi kesksest lähenemisest ja alternatiivset lähenemist oli sageli keeruline mõista. Seetõttu alustan oma magistritööd just praktikateteooria olemuse lahtiseletamisega töö teises osas (millele eelneb esimene, põhimõisteid lahti seletav peatükk). Fookuses on nii Giddensi strukturatsiooniteooriaja osaliselt tema käsitlest väljakujunenud alamastme teooriad, mida esindavad Reckwitz, Gram-Hansseni jt. Samuti olen vaadelnud ka neid teooriaid rakendavaid praktilisi uuringuid. Minu töö kontekstis üks olulisim teoreetiline lähtekoht on see, et muutuse algühikuks ei ole mitte individ, kelle teadmistest ja tahtmisest sõltub muutuse kujundamine, vaid individide praktika. Indiviidide igapäevased praktikad hõlmavad erinevaid vastastiksuhteid ja nähtamatuid käitumismustreid, mis juhivad sotsiaalset elu, probleemide lahendamise viise jne. Järelikult ei põhine muutus sageli individide ratsionaalsetel otsustel, samuti puudub lineaarne põhjus-tagajärg seos teadmiste ning käitumise muutmise vahel. Muutuse aluseks on hoopiski inimeste rutiinseid praktikaid kujundavad elemendid ning nende muutumine (nt oskusteave, infrastruktuur, sotsiaalsed võrgustikud), mis määravad, millises mahus ja moel on individ võimeline rakendama ka oma potentsiaali ratsionaalseks otsustamiseks. Iga muutus võib käima lükata täiendavate muutuste – kõrvalmõjude – protsessi, milles iga aspekt ei pruugi ka sotsiaalsete muutuste kujundajale soovitatav olla.

Kolmandas peatükis selgitan magistritöö probleemsituatsiooni – millised on Eesti keskkonnahoidliku käitumise kujundamise väljakutsed ja mis on üldjoones olnud KIKi roll selle kujundamisel. Lähemalt tutvustan ka seda, kuidas jõudsime praktilise väljundiga uurimisküsimuste sõnastamiseni. Magistritöö kolmanda osa lõpetan uurimisküsimuste püstitamise. Neljandas osas selgitan uurimismeetodeid ja -põhimõtteid.

Viiendas osas jõuan analüüsini, mis koosneb kahest etapist: kolmesaja KIKi poolt viimase kolme aasta jooksul rahastatud keskkonnateadlikkuse projekti kvantitatiivsest

analüüsist, mis põhineb projektaruannete sisuanalüüsil; kuue hiljutise projekti kvalitatiivsest analüüsist, mis tugineb projektide sihtrühmade ning mõnel juhul ka projekti algatajatega läbi viidud fookusgrupi- ja süvaintervjuudel ning vaatlusandmetel. Ühtlasi olen kasutanud Tartu Ülikooli kommunikatsioonijuhtimise magistrantide fookusgrupuuringute kursuse raames läbi viidud kolme fookusgrupiintervjuud erinevate projektijuhtide ja taotlejatega, kes puutuvad igapäevaselt kokku keskkonnavalaste ettevõtmistega. Samuti kasutasin ka mõningaid alternatiivseid analüüse keskkonnaprojektide tulemuslikkusest, et vältida juba olemasolevate uuringute kopeerimist.

Analüüs vaatab pehmenstatud loetelu uurimisküsimustest: millised on olnud KIKi projektide võimalused sekkuda keskkonnavalaste teadmiste kujundamisse? Millised on positiivsed kogemused projektidest ja mis on olnud nende eelduseks? Millised on olnud takistused edu saavutamisel? Kuidas on oma tulemuslikkust mõõdetud? Kuuendas peatükis sõnastan analüüsist lähtuvad soovitusel muutuse taotlejatele. Soovitusel peatüki paremaks mõistmiseks soovitan kindlasti tutvuda ülejäänud tööga.

Kuna KIK toetab igal aastal sadu erinevaid keskkonnahoidlikku käitumist edendavaid projekte ning kõigi erinevate projektitüüpide põhjalikum uurimine oleks väga ajamahukas, otsisin eelkõige üldiseid toimivaid lahendusi ja suundumusi ning ei keskendunud valitud ettevõtmiste detailidele.

Nagu mainitud, tegutsen keskkonnakaitse valdkonnas (Eestimaa Looduse Fondis) kommunikatsioonijuhina, mistõttu olen mitmetes projektides kaasa löönud ning samuti mõnda juhtinud, seepärast on antud teema mulle paeluv. Samas püüdsin uuringut läbi viies end eelnevatest kogemusest ja arvamustest distantseerida, vaadates kriitiliselt kõrvalt ka enda seniseid tegevusi. Loodan, et uuringust tulevad järeldused ning soovitusel on edaspidi igapäevatoös abiks ühtlasi mulle endale, kuigi pean tunnistama, et põhimõttelised järeldused, milleni uuringus jõudsin, vajavad ka mul endal sisseelamist ja järeleproovimist.

1. Põhimõisted

Enne teoreetiliste lähtekohtade juurde liikumist defineerin mõned olulisemad mõisted, mida magistritöös kasutan:

Projekt on tegevuste kogum, mida seob teatud ajaperiood ja mida viiakse ellu ainulaadse tulemuse saavutamiseks, milleks on tavaliselt püsiv kvalitatiivne muutus, uus teenus või toode (Rahvusvaheline Projektijuhtimise...2000). Suur osa Eesti keskkonnavalaseid ettevõtmisi on projektipõhised.

Keskkonnahoidlik käitumine (käesolevas töös kasutatud samas tähenduses ka “keskkonnasäästlik käitumine”) – tegevus, mis on kooskõlas jätkusuutliku arengu (Report of... 1987) põhimõtetega. Keskkonnahoidlikult käituv inimene kahjustab sotsiaalselt aktsepteeritud hinnangute kohaselt oma tegevustega võimalikult vähe keskkonda ja loodust ning ei sea sellega ohtu tulevaste põlvete heaolu. Keskkonnahoidlikkus on samas vaidlustatav ja sõltuv eri vaatenurkadest ja kontekstist (nt mingi tegevus, mis võib olla üldsuse silmis keskkonnasäästlik, ei pruugi seda tegelikult olla; samuti ei näe me teatud tegevuse kaugemaid mõjusid alati ette – nad võivad pikas perspektiivis olla keskkonnale kahjulikud). Oma töös ei sea ma eesmärgiks anda hinnanguid sellele, kas üks või teine käitumine on säästlikum, vaid lähtun projektijuhtide poolt taotlemisel seatud eesmärkidest ja saavutatud tulemustest.

Muutus – teistsuguseks või teiseks saamine (ÕS 2013). Olen teadlikult otsustanud oma töös läbivalt kasutada sõna “muutus”, kuigi n-ö projektiterminoloogias kasutatakse sageli mõistet “mõju”. “Mõju” on erinevaid tähendusi omav mõiste. Mõju analüüs lähtub aga eelkõige individikesksest paradigmat. Kogesime uuringut tehes, kuidas inimesed hakkasid meie pakutavat infot tõlgendama, kui kasutasime sõna “mõju” – tihti nähakse mõjus midagi loendatavalt mõõdetavat (stiilis “voldiku mõju on 3, kampaania mõju 7”). Ühtlasi on mõju mõiste muutuse mõistega võrreldes väheütleavam (nt “ma mõjutasin teda” vs “ma muutsin teda”; “milline on minu tegevuste mõju?” vs “milline on minu tegevuste tagajärjel tekkinud muutus?”).

Samas on muutus ja mõju paratamatult käsikäes käivad terminid. Näiteks sõnab Jaan Aps, et kodanikuühenduse “mõju” tähendab seda, kui palju on suutnud ühendus võrreldes algse eesmärgiga muutust luua (Aps 2012: 10).

Minu töö kontekstis tähendab muutus, et inimese on omandanud teadmised, tema teadmised on ümber kujundatud või käitumine on keskkonnahoidlikum (lähtuvalt projektis seatud eesmärgist). Samas tuleb silmas pidada, et muutuse kaardistamiseks on tarvis teada algset olukorda, mis indiviidi käitumist ja teadmiste kasutamist kujundavad. Ühtlasi tuleb arvesse võtta, et inimese igapäevapraktikad on omavahel tihedalt seotud, asuvad väga erinevates mõjuväljades. Iga tegevus võib tekitada muutusi, mida me ei saa ette näha, soovida ega taotleda. Muutus ei ole seega kunagi lõplik ja lõpuni läbipaistev.

2. Teoreetilised lähtekohad

Minu magistritöö on rakendusliku ambitsiooniga, mistõttu olen jäänud teoreetiliste lähtekohtade sõnastamisel eelkõige ühe teooria – sotsiaalsete praktikate teooria – käsitle juurde, kõrvutades seda põgusalt alternatiivsete teooriatega.

Sotsiaalsete praktikate teooria ei ole kaasaegse ühiskonna omapära seletav makroteooria, vaid pigem analüüsi mõisteaparaat, mis võimaldab mõtestada sotsiaalse elu toimimise mehhanisme ning on abiks keskkonnasäästliku käitumise juurutamise võimaluste selgitamiseks.

Peamisteks abivahenditeks teoreetilise raamistiku loomisel on Anthony Giddensi ideestik, millest lähtuvad otseselt või kaudselt erinevad praktikateteooriad, Andreas Reckwitz analüüs erinevatest sotsiaalteooriatest, millega põhistada praktikate teooriat, ning juba rakenduslikumad Kristen Gram-Hannseni ideed.

2.1. Strukturatsiooniteooria – käsitus indiviidist kui sotsiaalsest õppijast

20. sajandi ühe olulisima mõtleja Anthony Giddensi struktuuriteooria, mis selgitab ühiskonda ja selle toimimise mehhanisme, aitab mõtestada seda, millest sõltub inimeste käitumise muutumine. Mõistmaks inimekäitumist Giddensist lähtuvalt, ei tuleks rõhutada levinud arusaama inimekäitumise teadvustatusest või ratsionaalsest planeeritusest, vaid hoopis sõltuvust sotsiaalsetest suhetest, sotsialiseeritusest. Milles peitub erinevus? Toon selle ilmestamiseks ühe isikliku näite. Olen viimase aasta jooksul hakanud igapäevaselt märksa rohkem liikuma - enamasti jalutama, vahel ka jooksmas. Ma ei jaluta vaid linnas, vaid satun tihti erinevatele metsaradadele jalutama, mistõttu viibin palju rohkem aega vabas õhus ja looduses. Samuti veedan rohkem aega oma aias. Selle muutuse peamiseks tingijaks on terjer nimega Paul, kelle võtsin aasta tagasi. Paul on toonud veel palju teisi väiksemaid ja suuremaid muudatusi minu igapäevasesse ellu, näiteks ärkan ma tavapärasest tund varem, tänaval kõnetavad mind sageli võõrad inimesed koera teemal jne. Muutusega on kaasnenud ka ebameeldivamad kõrvalmõjud – mul on vähem

liikumisvabadust (ei saa pikemalt kodust eemal viibida) ja unetunde, samuti on mu naabrid ilma jäänud mitmetest aialilledest (need maitsevad Paulile väga). Olen oma varasema elu jooksul tegelenud paljude erinevate spordialadega, ühtlasi arvan ennast hästi kursis olevat sellega, kui oluline on liikumine. Varasemalt on mulle nii tänavapildis kui ka internetis jäänud silma mitmeid liikumist propageerivaid kampaaniaid. Ometi puudus mul juba mõni aasta enne Pauli võtmist harjumus regulaarselt liikuda (v.a rattaga liikumine), samuti ei käinud ma nii palju matkamas. Tavapäraseks põhjenduseks oli ajapuudus ja muud tegemised. On selge, et koer ei tekitanud kuidagi imeliselt aega juurde, ometi on toimunud tänu koerale mu erinevates igapäevastes käitumisrutiinides oluline nihe. Nende käitumisrutiinide muutumise põhjustajaks ei olnud minu kaalutletud otsus või uus teadmine liikumise olulisusest – nii lihtsalt läks, et minu harjumused muutusid koos koera võtmisega.

Minu magistritöö raames läbi viidud keskkonnahoidlikke teadmisi ja käitumist kujundavate KIKi projektide uuringutest selgus, et sageli nähakse inimeste teadmisi ja käitumist lineaarses seoses – tihtilugu eeldatakse, et teadmiste suurenedes või muutudes järgneb “õige” käitumine lähtuvalt saadud teadmistest. Näiteks on lihtne koostada voldikuid, kus räägitakse passiivse elustiiliga seotud probleemidest ning antakse nippe ja nõuandeid, kuidas leida motivatsiooni liigutamiseks, lootuses, et voldiku lugejad hakkavad edaspidi rohkem sportima. Inimene on seega justkui passiivne olend, kes võtab vastu talle edastatud sõnumi ja teadmised ning käitub edaspidi nendest lähtuvalt. Ometi sain ka oma uuringu põhjal kogemuse, et isegi kui projekt on tehniliselt laitmatult läbi viidud, ei teki alati soovitud muutust, samuti ei saa projekti mõju analüüsi taandada vaid teavitustegevuste tulemuslikkuse analüüsile (nt monitooring). Inimese käitumise muutmise eeldab tema enda ja teda ümbritseva maailma vaheliste seoste sisulisemat mõtestamist. Giddensi teooria kohaselt ei olegi käitumisrutiinide muutumise mehhanismide taga alati inimeste ratsionaalsed otsused, suur osa toimimist toimub teadvustamatult ja hoopis kolmandate tegurite (alternatiivsete maailmamuutmisprojektide) tõttu.

Giddensi (1984: 14–29) struktuuriteooria kohaselt ei ole inimene pelk passiivne vastuvõtja, vaid aktiivne ühiskonna ja selles toimuvate muutuste kujundaja. Giddens näeb ühiskonda **struktuurina** (*structure*), mis on ühest küljest inimeste tegutsemist

piirav, kuid samal ajal ka seda võimaldav. Selle struktuuri lahutamatu osa on indiviidi **agentsus** (*agency*) ehk indiviidi võime selles struktuuris toimida. Võime toimida hõlmab endas nii seda, et individ järgib reegleid kui ka loob või muudab neid, ning samuti seda, et ta on võimeline nii ressursse (nt informatsiooni) kasutama kui ka kujundama. Seega omab individ struktuuris aktiivset ja kujundavat rolli (seda ühtlasi passiivselt). Viimane ei tähenda aga, et ta toimiks vaid teadlikult – suur osa toimimist leiab aset teadvustamatult. Inimesed on võimelised juba eksisteerivaid reegleid ja ressursse kasutusele võtma sotsialiseerituse kaudu.

Struktuuri ja agentsuse omavaheline suhe on aegade jooksul palju poleemikat tekitanud – kumb siiski mängib olulisemat rolli ühiskonna kujundamisel, kas individ või talle ette seatud struktuur? Paljudest varasematest mõtlejatest eristabki Giddensit arusaam **struktuuri kahesusest**. Selle arusaama kohaselt on nii agentsus kui ka struktuur fundamentaalset rolli mängivad üksteisest lahutamatud nähtused, kus üks pole domineerivam või olulisem kui teine. Indiviidide ülene struktuur kujundab indiidipõhist agentsust ning vastupidi (1984: 25).

Nagu eelpool öeldud, hõlmab agentsus endas nii teadvustatud kui ka teadvustamata tegevusi. Giddens eristab kolme teadvuse osa: **alateadvus**, mis sisaldab teadmisi, mis on meie mälus ning kujundavad vaikimisi meie igapäevast käitumist (nt peremudel), olles samas meie teadvusele kättesaamatud; **praktiline teadvus**, mis sisaldab meie igapäevaseid sisse kujunenud kehalisi ja sotsiaalseid praktilisi rutiine, harjumusi ja oskuseid, kuid ei võimalda kohaneda uute situatsioonidega (nt rattaga sõitmine, söömine); **diskursiivne teadvus**, mis võimaldab meil teha vahet, eristada uusi olukordi varasematest ning igapäevaselt areneda, kohaneda, planeerida (nt uute tööülesannete täitmine). Viimane võimaldab meil reflekteerida ning teadlikke otsuseid teha. Kõik kolm teadvuse tüüpi on indiviidi tegutsemiseks vajalikud, omavahel seotud ning üksteist mõjutavad (1984: 41–92).

Diskursiivsest teadvusest lähtuv refleksiivsus võimaldab meil oma rutiine mõtestada, neid tarvidusel muuta ning uusi tähendusi luua. Rutiini muutus võib samas tuleneda ka struktuuri (reeglite, keskkonna) muutusest, ilma seda teadvustamata. Samas võib diskursiivne teadvus põrkuda teatud olukordades tugevalt meie alateadvuse või praktilise

teadvusega, ühtlasi võivad alateadvus ning praktiline teadvus omavahel põrkuda. Näiteks võib muutus esile kutsuda indiviidide rahulolematust (diskursiivne teadvus), järjepidev muutus aga koguni apaatiat (alateadvus) või oskamatusel olukorda praktiliselt lahendada (praktiline teadvus). Inimeste käitumises muutust taotleval projektijuhil ei ole alateadvust tulenevate teadmiste ja tegevustega enamasti midagi peale hakata (nt käitumise muutmist taotlevad projektid võivadki põrkuda inimese alateadvusliku sooviga hoida oma seniseid praktikaid järjepidevatena).

Muutused agentsuses ja praktilises teadvuses mõjutavad aga ühiskonna struktuuri, kujundades seeläbi omakorda jällegi indiviidide agentsust. Näiteks näeb Eesti ühiskondlik struktuur seaduste kaudu ette prügi sorteerimist. Et see seadus ka praktikas jõustuks, on tarvis muuta inimeste praktilist teadvust. Kui inimesed viskasid enne kõik prügi harjumuspäraselt ühte kasti, siis nüüd on nad (juhul kui nad on harjumuspäraselt kuulekad või keskkonnahoidlikud kodanikud) sunnitud prügi sorteerima – oma rutiinid ümber mõtestama (diskursiivse teadvuse kaudu muutma oma rutiine). Samas on endiselt märgata, et paljud inimesed ei sorteeri prügi - nad ei ole veel oma rutiinseid praktikaid reeglite ega ka erinevate teavitustegevuste tõttu muutnud. Võimalik, et nende jaoks põrkub see muudatus liialt igapäevaste rutiinide või lausa alateadvusega. Kui prügi sorteerimata jätvaid inimesi on piisavalt palju, siis kujuneb olukord, kus individid painutavad oma tegevusega omakorda ühiskondlikku struktuuri, tekitades vajaduse uute lahenduste leidmiseks (nt sanktsioonid seaduse mittejärgijatele).

Seega, kui taotleda muutust, siis tuleks lähtuda praktikate muutmise võimalikest viisidest – sageli ei ole selleks tarvis eneserefleksiooni, vaid on võimalik üks praktika sujuvalt teisega asendada (nt muutes midagi inimese toimimiskeskkonnas). Samas nendib Giddens, et mõned muutused võivad tingida aga ootamatuid kõrvalmõjusid, mis võivad omakorda ühiskondlikku struktuuri raputada. Peatüki alguses toodud näide tõestab ilmekalt, et näiteks uue käitumisrutiini (koera võtmine, koera eest hoolitsemine) omaks võtmine tõi, seda küll isiklikul tasandil, kaasa muutusi mitmetes teistes rutiinides (ärkamisaeg, füüsiline tegevus, suhtlus võõrastega jne).

Giddensi struktuuriteooria rajas teed praktikateoreetikutele, kes on jätkanud agentsuse ja struktuuri probleemi lahendamist ning sotsiaalse praktika käsitlemist, kuid seda juba

tänapäevasemas ja rakenduslikumas kontekstis. Järgnevatel lehekülgedel vaatlen lähemalt praktikateoreetikute seisukohti.

2.2. Praktikate teooriad ja indiviidi käitumise muutmine

Praktikateooria seab agentsuse ning struktuuri dilemma ületamiseks keskmesse sotsiaalse praktika. Kuigi praktikateoreetikute käsitlused erinevad üksteisest mitmete elementide ja rõhuasetuste poolest, pakuvad nad kõik alternatiivi individikesksele ratsionalistlikule käsitlusele.

Sotsiaalsete praktikate teooria kohaselt ei ole sotsiaalse muutuse algühikuks mitte individ (nt autojuht), vaid sotsiaalne praktika kui sotsiaalselt õpitud ja sissejuurdunud tegevuste kogum (nt autoga sõitmise praktikad). Kui esimesel juhul on fookuses individ, siis teisel pigem kollektiiv või võrgustik, praktikad ja nendevahelised suhted (vt kõrvutust praktikate teooriate ja individikesksete käsitluste vahel; Vihalemm jt., 2013).

Individikeskse käsitluse puhul mõjutatakse indiviide teadmiste jagamise ja hoiakute kujundamisega, jäädes Giddensi käsitluse kontekstist lähtuvalt lootma inimeste diskursiivsele teadvusele – ratsionaalsusele. Seega eeldatakse, et kujundades inimeste hoiakuid, muutub seejärel nende käitumine (nt rõhutades lastele kartulikrõpsude kahjulikkusest, loobuvad nad selle söömisest). Praktikate käsitluses püütakse muutust tekitada eelkõige sobiva keskkonna loomise kaudu, pannes rõhku kehalistele ja füüsilistele elementidele (nt müüakse koolikohvikus kartulikrõpsude asemel kuivatatud puuvilju – selleks on vaja muuta aga hoopis kohviku juhataja praktikaid vmt). Seeläbi suhtutakse inimestesse kui poolautomaatselt, harjumuslikult ning mitteratsionaalselt tegutsevasse üksustesse. Praktikapõhisel lähenemisel on väga oluline roll ka keskkonnal ja võrgustikul, milles praktika toimub, individikeskse lähenemise puhul on keskkond pigem kõrvaline ja ebaoluline (vt kõrvutust praktikate teooriate ja individikesksete käsitluste vahel; Vihalemm jt., 2013).

Seega on sotsiaalse muutuse taga indiviidi otsus ja/või praktikate muutus. Keskkonnasäästlike hoiakute kujundamisel ning käitumise muutmisel keskkonnasõbralikumaks lähtutakse sageli just individipõhisest lähtekohast – püüdes

inimestele n-ö kulbiga teadmisi pähe kallata ja nende hoiakuid kujundada, loodetakse tekitada muutust ka nende käitumises. Teadmised toimivad vaid kooskõllaliselt vastava sotsiaalse praktikaga.

Praktika elemendid

Eelpool toodud lühike kokkuvõte selgitab üldjoontes praktikateooria peamisi ideid ning erinevusi individikesksest lähenemisest. Siiski võib ka praktikateooria siseselt leida mitmeid erinevaid vaatenurki ja rõhuasetusi, millest järgnevalt vaatan lähemalt kahte: Andreas Reckwitzi ning Kristen Gram-Hansseni oma. Kui Reckwitz vaatleb peamisi sotsio-teoreetilisi mõisteid ja nende tähendust praktikateooria siseselt, siis Gram-Hanssen vaatleb lähemalt praktikat ennast – selles sisalduvaid elemente ning nende muutumist.

Andreas Reckwitzi käsitle kohaselt on praktikateooria üks kultuuriline teooria teiste seas. Kultuurilised teooriad on vahendid, mis võimaldavad inimest sotsiaalses maailmas positsioneerida – tema tegevust teatud viisil interpreteerida. Samas nendib Reckwitz, et ükski neist teooriatest ei ole õigem kui teine (Reckwitz 2002: 257).

Kuigi Reckwitz ei kõnele teadvusest, on tema käsitus sotsiaalsest praktikast sarnane Giddensi käsitlesega praktilisest teadvusest (oma lähtekoha väljakujundamisel on ta kõrvutanud muuhulgas ka selliseid teoreetikuid nagu Foucault, Schatzki, Luhmann, Berger, Habermas jt). Oma käsitluses kõrvutab ta praktikateooriat jooksvalt intersubjektivismi, mentalismi ja tekstualismiga – kolme alternatiivse kultuurilise teooriaga. Reckwitz selgitab, et üheks peamiseks praktikateooria erisuseks on see, kuhu paigutub sotsiaalsus. Kui mentalism peab sotsiaalsust vaimu omaduseks, siis tekstualism otsib sotsiaalsust välistest sümbolitest, diskursusest ja tekstist. Intersubjektivism näeb aga sotsiaalsust inimeste vaheliste interaktsioonina, igapäevase keelekasutusena. Praktikateooriast lähtuvalt **on aga sotsiaalsus igapäevane praktika**, mis kätkeb endas rutiinseid kehalisi ja/või vaimseid tegevusi, asjade kasutust, oskusteadmisi, taustateadmisi, emotsioone ja motivatsiooni (Reckwitz 2002: 246–249).

Praktikateooria erineb teistest teooriatest samuti keha, vaimu, asjade, diskursuse, agendi ning struktuuri ja protsessi käsitluste poolest, mis kõik on ühel või teisel viisil seotud praktikaga. Reckwitz (2002: 251–252) selgitab, et praktikateooria kohaselt ei ole **keha**

pelk vahend või instrument, mis allub vaimu tahtele. Kehal on praktikateoorias oluline roll. Keha omab teatud sorti aktiivsust – keha kaudu toimuvad rutiinseid tegevused, mis on nii vaimsed kui ka kehalised. Samas on eelpool mainitud rutiinseid tegevused, sotsiaalsed praktikad alati seotud ka **vaimuga**, eeldades oskusteavet, taustteadmisi, tõlgendamisvõimet jmt. Vaim ja keha on omavahel tihedalt seotud ning moodustavad praktika vältimatu aluse – **agendi**.

Kui Reckwitzi praktikateooria oluliseks lähtekohaks on filosoofias tõenäoliselt enim kõneainet tekitanud teema, vaimu ja keha suhe, siis Gram-Hanssen (2011: 65) piiritleb praktika elemente teisiti (kuigi need lähtuvad endiselt samuti vaimust ja kehast): oskusteave ja kehalised harjumused; (institutsionaliseeritud) teadmised ja välised reeglid; kohustused ja tähendused; tehnoloogiad. Viimane valik tuleneb Gram-Hansseni huvist tehnoloogia valdkonnaga seotud praktikate ja nende muutumise vastu. Gram-Hanssen kasutab “tehnoloogiat” laias mõistes, vaadeldes sealhulgas sotsiaalseid tehnoloogiaid.

Gram-Hansseni (2011: 60–70) sõnul hoiavad just eelmainitud elemendid praktikat koos. **Oskusteave ja kehalised harjumused** (*know-how and embodied habits*) võimaldavad igapäevaseid praktikaid ellu viia (nt trükkida, pesta, kõndida). Samuti moodustavad osa igapäevastest praktikatest **reeglid ja teadmised** (*rules and knowledge*), mida kujundab teistelt inimestelt, koolist, raamatutest, meediast jne. kuuldu ja õpitu (nt kuidas viisakalt suhelda, kuidas ohutult liigelda). **Kohustused või tähendused** (*engagements or meanings*) mõjutavad samas omakorda seda, kas ja kuidas me teadmisi kasutame (nt kas allume liikluses reeglitele, kas peame prügi sorteerimist vajalikuks; mida me oluliseks peame).

Ka Reckwitz (2002: 253–254) käsitleb teadmisi, kuid ei erista üksteisest nii selgelt selle eri elemente ja nende rolle. Teadmised on allutatud samuti praktika käsitlusele, hõlmates aga märksa laiemat spektrit: maailma mõistmist, oskusteavet, emotsioone, tahet. Teadmised on aga ka tema sõnul alati praktikate lahutamatu osa, mis võimaldab meil praktikaid ellu viia. Giddensi käsitluses olulist rolli mängiv **diskursus** ehk ümbritsevale maailmale tähenduste andmine on aga tema praktika teooria kohaselt üks sotsiaalne praktika teiste seas.

Astudes agendist (kuid mitte praktikast!) sammu väljapoole, leiame eest **asjad** – ka neid mõtestab Reckwitz praktikateooria põhiselt sotsiaalsena niivõrd, kui nad on rutiinse praktika paratamatud osad (2002: 253). Gram-Hansseni seab oma käsitluse keskmesse tehnoloogilised “asjad”, kuid ta ei mõista tehnoloogiat üksikute asjadena, vaid laiemalt sotsio-tehnoloogilise võrgustiku ja infrastruktuurina (2011: 76). Tehnoloogiliste infrastruktuuride rolli praktikate kujundamisel võib sisuliselt laiendada igasugustele infrastruktuuridele.

Keskkonnapraktikate muutmine

Praktikateooria kohaselt ei muuda käitumist mitte indiviid, vaid muutuma peab praktika, mille sees indiviid asub. Praktikate muutmine ei põhine ratsionaliseerimisel, vaid on sageli inimese jaoks irratsionaalne ning põhineb erinevate praktika elementide ümberkujundamisel. Kuigi praktikate teooriad on mitmel pool kasutusse võetud, siis keskkonnahoidliku käitumise valdkonnas kohtab seda eeskätt teooria arendajate empiirilises pagasis, aga vähe keskkonnasäästlikku käitumist keskselt vaatlevate uurijate seas.

Argumenteeritud sõnumi edastamine ei taga veel muutust indiviidi hoiakutes ja käitumises. Nii mõnelgi juhul on sõnumist olulisem see, et inimene toimib tavapärasest teisiti või satub uude keskkonda. Näiteks selgus minu uuringust, et õpilased, kes olid ise looduslaboris aasta jooksul taimi kasvatanud, kasvasid laboris õpitud oskuseid kodustesse praktikatesse üle kandes ka oma kodus. Nad oskasid väga hästi taimi kasvatada, selgitasid seoseid erinevate tegevuste ja taime kasvamise protsesside vahel ning teadsid ja tundsid eri liike. Samas ei tundnud ühekordse ettevõtmisena matkaraja läbinud lapsed hiljem ära mitmeid seal nähtud ja õpitud taimi – nende kogemus oli ühekülgne ning ei hõlmanud aktiivset ja järjepidevat rakendatavat kogemust.

Sarnasele järeltulele jõudis ka jätkusuutliku tarbimise kampaaniat (*Action at Home*) uurinud Kersty Hobson – üks vähestest keskkonnakäitumisele praktikateooria põhimõtteid rakendav uurija. Kõnealuse kampaania käigus püüdis valitsus veenda inimesi erinevate ratsionaalsete sõnumite kaudu vähem tarbima, eeldades, et see tekitab muutust inimeste hoiakutes ja käitumistes. Tema uurimus tõestas, et valitsuse poolt

kodanikele suunatud propaganda ja sõnumid keskkonnasõbralikust tarbimisest olid aga tulutud ja ei tekitanud inimeste käitumistes ja hoiakutes soovitud muutust. Kampaania takerdus erinevatesse probleemidesse, tekitades inimestes vastuolulisi tundeid: mõned kodanikud ei näinud enda tarbimises probleemi; mõned nägid probleemi tootjates ja supermarketites; mõned viitasid sellele, et teised linnakodanikud tarbivad sama raiskavalt nagu nemad; paljusid ajas nii kampaania ja seda initsieerinud valitsus lausa vihale. Hobson pakub lahendusena välja, et tarbija õpetamise asemel oleks näiteks palju tõhusam ise oma tegevusega eeskuju näidata, usaldust tekitada – luua mingit nähtavat muutust. Näiteks võiks linnavalitsus ühes ametnikega võtta igapäevaselt üle säästva tarbimise põhimõtted. See tekitab Hobsoni sõnul usalduslikuma õhkkonna valitsejate ja kodanike vahel. Samas nendib Hobson (2002), et muutust võiksid taotleda kodanikuühendused, kes tekitavad sageli inimestes rohkem usaldust ning omavad ka teadmisi muutuse loomiseks - ometi ei toeta tema hinnangul valitsused ühendusi piisavalt. Rohujuuretasandi algatustele annab minu hinnangul tihtilugu olulise lisaväärtuse see, et nad ei põhine ülalt alla antud ettekirjutusel, vaid kodanike enda initsiatiivil ja soovil midagi konkreetset muuta. Seeläbi näib nende motivatsioon ja tegevus selgem ja õilsam (mis ei tähenda, et see alati nii on; ühtlasi ei tähenda see, et poliitikute-ametnike motivatsioon ei ole kunagi õilis). Sageli teevad need algatused ise konkreetseid (vabatahtlikke) samme muutuse loomiseks, mistõttu ei mõju teiste inimeste kaasa kutsumine epistlina. Samuti tundub kodanikuühenduste maine olevat üldiselt parem kui poliitikute ja ametnike oma, mistõttu on neil lihtsam teiste kodanike usaldust võita. Samuti antakse ühendustele vigu lihtsamini andeks.

Eestis on üheks tuntuimaks kodaniku tasandilt alguse saanud ettevõtmiseks 2008. aastal esmakordselt toimunud Teeme Ära talgupäev, mis koondas kümneid tuhandeid eestlasi, jättes seeläbi olulise jälje Eesti kodanikualgatuse ajalukku ning pannes alguse laiemale liikumisele (Kopti 2009). Kui esimestel aastatel korraldas kampaaniat keskselt üks aktiivne kodanike grupp, kes teisi kaasa kutsus, siis viimasel viiel aastal on iga aktiivne kodanik, kogukond, organisatsioon ise otsustanud, mis äratagemist vajab, talgud korraldanud (sh vajalikud vahendid leidnud) ning talgulised kaasa kutsunud (vt Teeme Ära talgupäeva tutvustus). Seega põhineb üleriigiline talgupäev kohalike kogukondade soovil ja võimel elukeskkonda parandada. Teeme Ära talgupäeva üheks fenomeniks

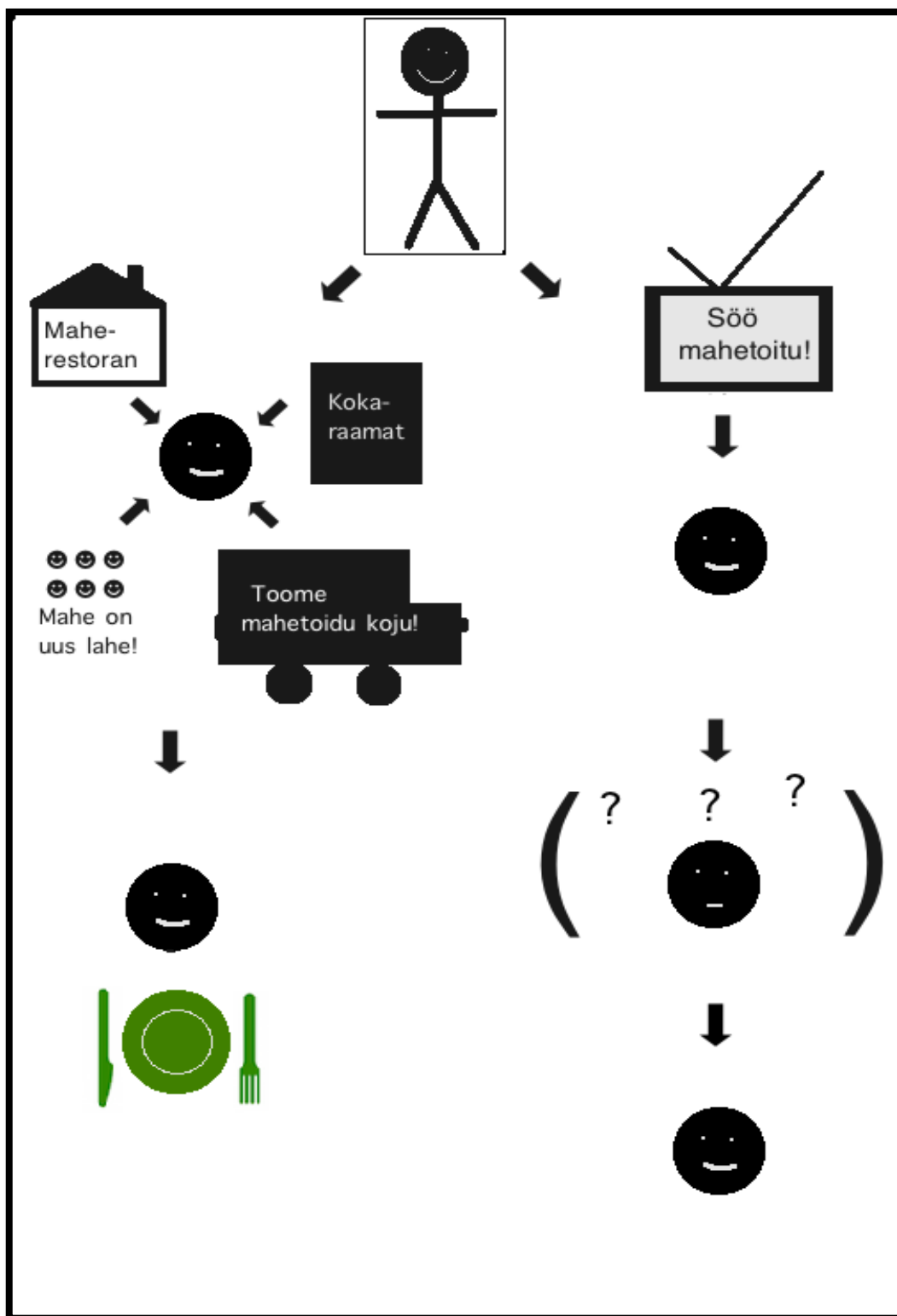
võibki pidada seda, et ta põhineb kodanike enda initsiatiivil – käsk ei tule ülevalt alla, vaid tegevused sünnivad rohujuuretasandilt (nt Kambja kogukonnas). Ühtlasi ei ole talgupäev pelk infokampaania, vaid kutsub inimesi käsi külge panema ja ühiselt tegutsema, andes vahetu kogemuse, mis julgustab sama praktikat kasutama ka teises kontekstis.

Gram-Hanssen (2011: 73) peab praktikate muutuse aluseks nelja eelmises peatükis mainitud elementi (oskusteave ja kehalised harjumused; institutsionaliseeritud teadmised ja välised reeglid; kohustused ja tähendused; tehnoloogiad), mis moodustavad praktika. Kusjuures, sõltuvalt inimestest ja tema tähendusväljast on muutust käivitavaks jõuks erinev element või nende kombinatsioon. Näiteks võib muutuse tingida see, et inimene õpib autoga sõitma – tema oskuste arsenalil lisandub sõitmisoskus. Sellega seoses peab ta aga alluma hulga uutele välistele reeglitele (liiklusseadustik) ning tema liikumisvõimaluste sekka lisandub autoga sõitmine, kogu tema tähendusväli kujuneb selle järgi ümber (nt ajakasutus muutub; kulutused suurenevad; arusaam jalakäijatest teiseneb). See muutus hõlmab ka inimese jaoks uue tehnoloogia (auto) kasutuselevõttu – see tehnoloogia asub kujundama ja ühendama inimese praktikaid. Muutus puudutab hoolimata esialgsest tõukest kõiki nelja elementi.

Samas rõhutab Gram-Hanssen, sarnaselt Giddensi kõrvalmõjude teooriaga, et igapäevased praktikad on omavahel tugevalt integreerunud – praktikatel on sageli ühiseid elemente. Seega mõjutab ühe praktika muutumine teisi praktikaid (2011: 75–76). Näiteks võib koera võtmine mõjutada liikumisharjumusi, magamisharjumusi, poodlemise harjumusi. Teeme Ära 2008. aasta prügikoristusaktsiooni ning teiste sarnaste kampaaniate tagajärjel ei prügistatud Eesti metsi enam sama palju kui varem (Riigimetsade...2011) – kogemus uue praktikaga kõigutas sotsiaalseid norme, toetades läbi kollektiivse kogemuse tugevat sotsiaalset sõnumit, mis omakorda muutis käitumisharjumusi (metsa alla ei poetatud enam niivõrd palju prügi). Huvitav on seegi, et metsade prügistamine oli seadusega keelatud ka varem, kuid teatud ringkondade jaoks mõjusid aktsiooni kaudu tekkinud sotsiaalne norm ja uued prügistamise probleemi lahendused tõhusamalt. Samas on keeruline luua iga kord ja iga algatusega nii võimsaid sõnumeid, mis looksid muutuse ka praktikas (see hõlmab mitmete tegurite koosmõju –

õige ajastus, sobiv sõnum, sobilik ja parasjagu mugav lahendus). Seetõttu ei saa kampaaniatele alati lootma jääda.

Seega, praktikateooria kohaselt on muutuse loomiseks tarvis muuta indiviidi käitumise asemel praktikat, sh sageli ka selle keskkonda. Kui keskenduda vaid indiviidi teadmiste kujundamisele ja loota, et ta teeb ise sellest tulenevalt ratsionaalseid otsuseid, võib ta takerduda mitmetesse probleemidesse. Näiteks võib indiviidil olla küll tahe muuta oma käitumist keskkonnahoidlikumaks, kuid tal ei pruugi olla selleks oskusi, sobivat ringkonda eeskuju omandamiseks või kogemuste vahetamiseks, võimalusi eelistada keskkonnahoidlikumaid lahendusi (neid ei pakuta või need on liiga kallid), mistõttu ta lihtsalt loobub ise käitumist muutmast (vt mahetoidu tarbimise näidet joonisel 1). Samas tuleb arvesse võtta, et iga inimese praktikad on siiski erinevad, kuna praktika elemendid (oskusteave, teadmised, tähendused, taristu) on erinevad ning seega ei saa kõigi inimeste praktikaid muuta ühel viisil. Lisaks tuleb arvestada, et praktika muutus toob kaasa nii ennustatavaid kui ka etteennustamatuid muutusi teistes praktikates (muutus ei pruugi alati olla hea – nt võib püügieeldude kehtestamine tingida röövpüügi sagenemist).

Joonis 1. Praktikate- ja individipõhise lähenemise võrdlus mahetoidu näitel.
(Autori joonis)

3. Probleemipüstitus ja uurimisküsimused

3.1. Väljakutsed keskkonnahoidliku käitumise kujundamisele tänases Eestis

Keskkonnahoidlikku käitumist on siiani enamasti mõtestatud läbi teadmiste. Keskkonnateadmiste ning keskkonnahoidliku käitumise olukorda ja selle kujundamist iseloomustavad mitmed tegurid, mis annavad ühest küljest baasi, millelt muutust luua, kuid on samas ka osa probleemsituatsioonist. Järgnevalt on toodud lühike ülevaade erinevatest üldistest tendentsidest ja teguritest, mis mängivad rolli Eesti inimeste käitumisharjumuste kujundamisel.

Inimeste väärtused ja (tarbimis)kultuur on pärast Eesti taasiseseisvumist järk-järgult teisenenud, võttes üle mitmeid lääne ühiskonnale omaseid elemente. Protestantlikul eetikal tuginev kokkuhoiu ja säästvuse kultuur on asendumas või juba asendunud tarbijamentaliteediga. Keskkonnahoidlik käitumine on pigem seotud tarbimisliku orientatsiooni kui looduslähedusega. Kusjuures, kui konsumerism (st eneseväljendus läbi tarbimise) on olnud pikka aega noorema põlvkonna keskne tunnus, siis viimastel aastatel on see liikunud üha enam ka vanematesse vanusegruppidesse (Kiisel 2013). Samas võib märgata mitmeid postmodernsusele omaseid ilminguid: aktiivseid (keskkonnakaitsega tegelevate) kodanikuühendusi; huvide killustumist (loodus- ja keskkonnakaitse tähenduste erinevust olenevalt kildkonnast); sagedasemat tegelemist enese väljendamise ja -teostamisega (nt läbi loodusfotograafia).

Vahetu looduskogemus on indiviidide seas oluliselt taandunud (küsitlustes väheneb nende vastajate arv, kes käivad enda hinnangul looduses sageli või mõnikord, u 1% aasta kohta 1983. aastast saadik), oluliselt on vähenenud ka ametiala poolest keskkonnakasutusega seotud inimeste osakaal (põllumehed, jahimehed jt) (Mina...2002–2011; Kiisel 2013). Samas, kui ellujäämisvajadused on rahuldatud, kasvab võimaluste suurenedes juhuslikult loodusesse sattujate tegevuste mitmekesisus, kuid ka kontrollimatus (nt ATV hoolimatu kasutamine kaitsealadel, välismaalt võõrliikide kaasatoomine ja levitamine).

Kiisel (2013) leiab, et põhivoolu meediakanalite huvi keskkonnaküsimuste vastu on oluliselt suurenenud peale Euroopa Liiduga liitumist 2004. aastal. Kajastuste arv on oluliselt tõusnud, temaatiliselt käib kajastus ühte jalga keskkonnapoliitika arenguga. Meedia keskkonnakäsitlust iseloomustab siiski kasvava tendentsina tarbijalik vaatenurk (loodus kui vahend; keskkonnasõbralik tarbimine). Oluliselt on vähenenud mitmekesist tähendusvälja pakkuvad kultuurilised ja eetilised looduskäsitlused. Keskkonnameedia väljaandeid on märksa rohkem kui varem, kuid neist igäihe lugejaskond on kahanenud (nt Eesti Loodusel võrreldes 1980. a lõpuga u kümme korda).

Riigikontrolli auditeid (Arvestus riigimetsast...2011; Ehitusmaavarade kaevandamise...2009; Pakendijäätmete kogumise...2010;) uurides ilmneb, et Eesti keskkonnapoliitikat iseloomustab poliitilise eestkoste jõu nõrkus ning pidev vastandumine riigi majanduslike huvidega. Siiski on keskkonnapraktikaid toetav seadusandlik baas Euroopa Liidu toel toimima hakanud (arenev infrastruktuur ja juriidika), kuigi endiselt on palju põhimõttelist ja rakenduslikku segadust administratiivsel tasandil (kas jäätmeid sorteerida või põletada tehastes) ning tavainimeste ja huvigruppide kaasamine keskkonnapoliitikate kujundamisse on puudulik (Århusi konventsiooni põhimõtted). Keskkonnapoliitilised probleemitõstatused ei tulene niivõrd kohalikest aruteludest, kui tõlgitakse ümber Euroopa Komisjoni abstraktsetest juhtimissüsteemidest – see aitab küll Eestil globaalse keskkonnapoliitikaga sammu pidada, kuid muudab keskkonnaotsused kohalikele inimestele võõraks ja raskesti tõlgitavaks (Kiisel 2013).

Kokkuvõtlikult soosib keskkonnavalaste teadmiste levimist ning keskkonnahoidliku käitumise juurutamist info kättesaadavuse suurenemine. Samas ei piisa praktikate teooria kohaselt käitumise kujundamisel vaid info jagamisest. Kuigi inimeste suhe loodusega on aja jooksul muutunud ja jahenenud, puutuvad inimesed siiski endiselt loodusega kokku (nt läbi aianduse). Samuti soodustab keskkonnahoidlikku käitumist asjakohase taristu rajamine (nt matkarajad; prügikonteinerid; elektriautode laadimisjaamad). Keskkonna olukorda stabiliseerib ka suurenenud kontroll erinevate keskkonda kahjustavate tegevuste üle. Siiski ei pruugi eelpool toodud arengud olla piisavad keskkonnahoidliku käitumise arenguks. Peamisteks probleemideks on inimeste huvide killustatus (loodus kui üks huvi tuhandete valikute seas), majandushuvide jätkuv laialdane domineerimine,

konsumerism, huvigruppide vähene kaasamine otsuste tegemisse. Keskkonnaküsimused ei ole veel piisavalt ja sisuliselt ühiskonna eri osadesse integreeritud. Et inimeste käitumist kujundada, on tarvis integreerida keskkond ja loodushoid erinevatel tasanditel (mitte vaid infot pakkudes) laiemalt ühiskonda, erinevatesse käitumispraktikatesse.

3.2. Olulisemad keskkonnaalaste sekkumiste jooned

Minu uuringutest ja varasematest kogemustest lähtuvalt on võimalik välja tuua erinevaid viise, kuidas eestlaste keskkonnateadlikkuse- ja käitumise kujundamisega tegeletakse. Peamiselt tegelevad sellel rindel koolid, loodusmajad ja –ringid, erinevad keskkonnaorganisatsioonid ja kodanikuühendused, samuti riigiasutused (keskkonnaamet, RMK jne). Omal moel löövad kaasa ka äriettevõtted, mis pakuvad ja propageerivad keskkonnasäästlikke toote- või teenuslahendusi. Üks olulisimaid tegevuste rahastusallikaid on KIK, mille rahastusest sõltuvad mitmed kodanikualgatused, kuid samuti firmad ja riigiasutused. Erinevaid keskkonnaalaseid tegevusi toetavad ka mitmeid teised rahastajaid (nt Vabariikliku Fond, Kodanikuühiskonna Sihtkapital), kuid üksnes keskkonnateemadele on keskendunud vaid KIK.

Enamasti kasutatakse keskkonnaalaseks sekkumiseks üldtuntud meetodeid: õuesõpet ja õppematku (sh luuakse matkaradasid, viiakse läbi õppeprogramme), koolitusi, loodus- ja keskkonnaalaseid väljaandeid (ajakirjad, saated), mängu ja konkursse, looduslaagreid, juhendeid-õpikuid, voldikuid, talgud, infokampaaniad jne. Eelmainitustest on KIKi poolt rahastatud projektide analüüsi põhjal (etteruttavalt) teistest märkimisväärselt sagedasemad õppematkad ja koolitused (vt tabel 3). Vähe on märgata uudsemaid lahendusi, iseäranis selliseid, mis oleksid üle-riigilise haardega. Kohalikul tasandil võib küll välja tuua erinevaid ökoalgatusi koondavaid klastreid ning ökokogukondi, mis on omased eelkõige 21. sajandile (Allaste 2011). Võib öelda, et suur osa keskkonnaalgatustest on seni toimetanud üsna tähelepandamatult ja omaette. Olulisema muutuse tõi “Teeme ära!” kampaania (eelpool viidatud kohalike talgute kampaania), mis on ka läbi rahvusvahelise edu muutunud edulooks, mida tõstetakse sageli esile, kui on vaja jutustada Eesti lugu (oluline roll identiteediloomes). Praxisel läbi viidud uuring (Uus jt., 2013) näitab, et enam kui viiendikul eestimaalastest seostub vabatahtlik tegevus

esmalts just „Teeme ära!“ liikumise ja koristustalgutega. Ühtlasi ilmneb uuringust, et Eestis on nüüdseks populaarseim vabatahtliku tegevuse valdkond keskkonnakaitse, loodushoid ja säästev eluviis, mis näiteks Euroopa Liidus viie populaarsema valdkonna hulka ei kuulu. Vabatahtlike uuringu autorid seostasid seda muuhulgas just „Teeme ära!“ tuntuse ja suure kaasalööjate arvuga. Keskkonnaalgatused on omandanud üha suuremat legitimeeritust, keskkonnavaldkonnas on viidud läbi ka üha silmatorkavamaid kampaaniaid. Samas ei ole veel edukust keskkonnakaitseliste annetuskampaaniate vallas. Üldiselt on siiski üha enam märgata organiseeritud tegevusi keskkonnaalase käitumise ja teadmiste kujundamiseks – loodushoid ei ole vaid kõrvalküsimus, vaid on seatud mitmete tegevuste keskmesse.

3.3. Minu uurimistöö probleemsituatsioon

Minu magistritöö teema valikul oli üheks oluliseks tõukeks KIKi soov saada ülevaade nende poolt rahastatavate keskkonnateadlikkuse projektide tulemusel sündinud mõjudest-muutustest ning konkreetsed ettepanekud edaspidiseks projektide rahastamiseks aina väheneva eelarve tingimustes (keskkonnatasudest KIKile suunatavad vahendid on järjest vähenenud). Ainuüksi KIK rahastab Eestis igal aastal sadu projekte, mis taotlevad muutust inimeste keskkonnaalastes teadmistes ja käitumises. Nende projektide seast on võimalik leida erineva mahu, eelarve ning tegevuskavaga ettevõtmisi.

Sarnane eesmärk, planeerida oma tegevust nii, et see oleks tulemuslikum, on usutavasti paljudel organisatsioonidel. Samas puudub aga KIKil ning tõenäoliselt suurel osal rahastuse taotlejatel ülevaade, millist muutust nende tegevused tegelikult laiemas pildis kaasa toovad ning kus võiks peituda erinevate sotsiaalsete sekkujate vaheline sünergia.

Kuna kõigi tegevuste alla läheb suur ressurss – raha (nii rahastaja toetus kui omafinantseering) ja tööaeg (sh vabatahtlike töö), oleks seda enam oluline teada uusi suundi või soovitusi, mida oma tegevuse kavandamisel arvesse võtta. Tihtilugu puudub organisatsioonidel võimekus või aeg planeerimiseks, omaette analüüside läbiviimiseks. Käesoleva uuringuga soovin toetada muutust taotlevaid organisatsioone, kuid ka rahastajaid.

3.4. Uurimisküsimused

Käesolevas magistritöö uurimisküsimused on järgnevad:

- 1. Millised on seni KIKi poolt rahastatud projektide eesmärgid ja tegevused nende saavutamiseks?**
- 2. Millised on uuritud projektide positiivsed kogemused uute teadmiste loomisel ja kinnistamisel?**
- 3. Millised on uuritud projektide positiivsed kogemused uute keskkonnahoidlike harjumuste kujundamisel ja levitamisel?**
- 4. Milliseid probleeme ja takistusi tunnetavad projektides osalejad ja nende teostajad?**
- 5. Kuidas on projektide teostajad mõõtnud oma tegevuste tulemuslikkust?**
- 6. Minu soovitusel analüüsi põhjal: Kuidas kujundada keskkonnaalaseid teadmisi ja keskkonnasäästlikke harjumusi tulemuslikumalt?**

Kui esimestele küsimustele vastan uuringutulemuste analüüsi peatükis 5, siis viimase küsimuse vastus tugineb peatükis 5 toodud analüüsil ja minu kogemustel ning on eraldi käsitletud peatükis 6.

4. Uurimismeetod ja valim

Käesoleva uuringu aluseks on projektaruannete kvantitatiivne analüüs, semistruktureeritud fookusgrupi- ja süvaintervjuud ning nende sisuanalüüs, samuti lühiintervjuud, vaatlused ja projektimaterjalide analüüs ning teised uuringud. Käesolevas peatükis tutvustan lähemalt uuringute käiku, meetodit ning valimit.

Tabel 1. Uuringute ajakava	
Kuu (aastal 2013/2014)	Tegevus
Mai	Uurimisplaani koostamine, metoodika väljatöötamine ühes TÜ ja KIKiga
Juuni	Projektidest ülevaate saamine, 300 projektist koosneva valimi koostamine
Juuli-august	300 projektaruande kvantitatiivne analüüs ja analüüsi põhjal kokkuvõtete tegemine
August	Tüüpprojektide kaardistamine ja ühes KIKi töörühmaga kuue projekti välja valimine lähemaks uurimiseks
September-detsember	Vaatluste, fookusgrupi intervjuude ja süvaintervjuude ettevalmistamine, läbiviimine ja transkribeerimine
Jaanuar-märts	Vaatluste ja intervjuude analüüs
Aprill	Lähtuvalt analüüsist järelduste ja soovitude sõnastamine

Projektide kontentanalüüs

Projektide kvantitatiivse uuringumeetodina kasutasin projektaruannete kontentanalüüsi, kuna see meetod võimaldas saada kõige efektiivsemalt ülevaate KIKi rahastatud projektidest.

Projektaruande tekstide kontentanalüüsi abil saab teha üldistavaid järeldusi nii projektide kui ka projektide teostajate kohta. Kontentanalüüsi läbi viies eeldatakse, et

materjalist (antud töös projektaruannetest) väljenduvad käitumismustrid, väärtused ja suhtumised võimaldavad teha järeldusi materjali looja käitumise, suhtumise ja väärtuste kohta (Berger, 1998). McQuail (2000) nendib, et kontentanalüüsil on mitmeid puudujääke. Näiteks võib analüüsiks tarvilike kategooriate konstrueerimine enne nende kasutamist tingida selle, et uurija surub peale oma väärtuste süsteemi ning ei tugine teksti sisul. Iga kategooriate süsteem on selektiivne ja uuringu tulemust potentsiaalselt moonutav – see võib kahtluse alla seada kontentanalüüsi objektiivsuse. Samuti tõlgendatakse uuringuid tehes teksti viisil, mida ükski lugeja loomulikus olukorras kunagi ei teeks. Siiski peetakse kontentanalüüsi üheks tõhusaks ja asendamatuks kvantitatiivseks uurimismeetodiks.

Uurisin kvantitatiivse sisuanalüüsi abil 300 KIKi keskkonnateadlikkusega seotud projekti. Analüüsiühikuks oli sihtrühm (ühtekokku tuli analüüsi ca 400 analüüsiühikut). Analüüsi tarvis lõin kodeerimisjuhendi, mille põhjal aruandeid kodeerida. Peamiste küsimustena vaatlesin, millist muutust sooviti luua (teadlikkust kujundada, käitumist muuta jmt), milliseid kanaleid selleks kasutati (loodusõhtud, laagrid, kampaaniad jmt) ning millistel viisidel oma tegevuste tulemuslikkust hinnati (osalejate arv, monitooring, tagasiside jmt). Projektaruandeid analüüsin tervikuna, otsides vastuseid eelpool mainitud küsimustele kõigist aruande osadest, mitte vaid selleks ette nähtud aruandevormi osadest, eeldades, et projektitaotlejad ei ole alati võimelised nii teadlikult projektitaotlusi täitma, kui seda eeldab KIK või mina uurijana.

Kvantitatiivse analüüsi tulemusel kaardistasin 13 tüüpprojekti¹. Tüüpprojektide alusel valisin koostöös KIKi töörühmaga välja **6 konkreetset projekti** põhjalikumaks analüüsiks.

¹ Tüüpprojekt on projekt, mille jooksul läbiviidavate **tegevuste kombinatsioonid on selles valdkonnas iseloomulikud**. Tüüpprojekt on justkui ideaal, millega kaasnevad teatud tüüpi tegevused, kuigi mitte kõik projektid ei vasta üks-üheselt sellele ideaalile ja vastupidi. Seetõttu kaalusime tüüpprojektid hoolega läbi, ja seadsime sihiks tegevuste mitmekesisuse, et saaksime anda hinnangu ka projektidele, mis rakendavad ainult üksikuid n-ö ideaalile vastavaid tegevusi. Sihiks oli olukord, milles oleme suutnud oma analüüsiga ära kaardistada, n-ö **pildile tuua, suurema osa tegevustest**, mille jaoks KIKist seni on raha taotletud. Tüüpprojekt iseenesest ei tähenda, et teda esineb projektide üldmähus kõige sagedamini (nt kampaaniad on võrdlemisi haruldased) - nagu ei saa ka öelda, et kõige sagedasemad projektid on kõige mõjukamad -, vaid et selles projektis on just **kõige iseloomulikud tegevuste kombinatsioonid**. Nii sai meie valikusse võetud ka haruldased projektid.

Intervjuud ja vaatlus

Projektide lähemaks uurimiseks kasutasin semistruktureeritud fookusgrupiintervjuud ja süvaintervjuud ning vaatlust.

Intervjuud ja vaatlused on kvalitatiivsed uurimise meetodid. Kvalitatiivsed uuringumeetodid on suunatud inimeste kogemuste, arusaamade ja tõlgenduste mõistmisele, seoste leidmisele. Ka kvalitatiivsete uurimismeetodite puhul on nõrgaks kohaks peetud nende usaldusväärsust. Vaatluse puhul mängib olulist rolli uurija kohalolu mõju, mille tõttu võib häiruda või muutuda asjade loomulik kulg. Intervjuude sisuanalüüsi põhjal tehtavad järeldused sõltuvad uurijast, tema oskustest, kogemusest jmt, mistõttu ei saa neid pidada täiesti objektiivseks. Intervjuu tulemlikkus sõltub paljuski selle läbiviijast, fookusgrupiintervjuu puhul moderaatorist. Samas on intervjuud andmete kogumise meetodina siiski mitmete teiste uurimismeetoditega võrreldes paindlikud ning võimaldavad vastavalt olukorrale ja vastajale reageerida (Laherand 2008).

Intervjuude sisuanalüüs võimaldas saada ülevaade sihtrühmade ja projektide läbiviijate hinnangutest. Eelistatult kasutasin fookusgrupiintervjuusid, mis võimaldab aega optimaalsemalt kasutada ning tekitab hea õhkkonna mõttearenduseks. Sihtrühma ühildumatute ajagraafikute tõttu (nt ei olnud õpetajaid võimalik ühel ajal ühte ruumi kokku saada) viisin läbi ka süvaintervjuud, et mitte olulistest hinnangutest ilma jääda. Valitud projektide sihtgruppide, sidusgruppide ja/või projektijuhtide seas viidi läbi 7 fookusgrupiintervjuud, 3 süvaintervjuud, mitu lühemat intervjuud-vestlust ning 2 vaatlust sündmuskohal. Uurimuse käigus küsisin vastajate kogemusi erinevate keskkonnateadlikkusega seotud tüüpprojektide ning nende tegevustega (mitte vaid konkreetse uuritava projektiga seoses), et katta võimalikult erinevaid kogemusi projekti tegevustest ja nende kombinatsioonidest (vt tabel 2).

Intervjuusid viisin läbi mina või minu juhendaja Maie Kiisel, enamasti olime mõlemad kohal. Nii süva- kui ka fookusgrupiintervjuud on salvestatud ja transkribeeritud. Lühaintervjuusid ei ole salvestatud ning need on pigem uurija abivahendiks, et saada laiemat tausta fookusgrupiintervjuude tulemuste mõtestamiseks. Vaatluse puhul pöörasin tähelepanu inimeste interaktsioonile ja seda käivitavale kontekstile, kehalisele

tegevusele, ülesannetele ja nende lahendamisele, samuti sellele, millele inimesed ruumis liikudes tähelepanu pöörasid.

Ühtlasi kasutasin täiendavalt kolme Tartu Ülikooli kommunikatsioonijuhtimise eriala magistrandi fookusgrupiuuringute aines läbi viidud kolme fookusgrupiintervjuud projektijuhtide-taotlejatega, et arutada nende kogemusi muutuse saavutamisel ning KIKist toetuse taotlemisel. Lisaks vaatlesin iga tüüpprojekti puhul nende projektide materjale, taotlust-aruannet jms ning kasutasin mõningaid olemasolevaid analüüse.

Tüüpprojektide analüüsi eesmärk ei olnud hinnata konkreetsete projektide läbiviimise kvaliteeti – kõik valitud projektid olid minu hinnangul projektitehniliselt hästi läbi viidud. Et tagada osalejate konfidentsiaalsus ja anonüümsus (KIKi soovil), olen intervjuudes viidanud osalejatele üldsõnaliselt. Samal põhjusel ei ole ma lisanud transkriptsioone (transkriptsioonide lisamine ilma isikutele viitavate tekstiosadeta muudaks aga intervjuud sisutühjaks).

Valim

Üldvalimisse kuuluvad kõik KIKi toetatud projektid (sh ka osaliselt kaasrahastatud), mille eesmärk on kujundada inimeste teadmisi keskkonnast ja muuta nende käitumist keskkonnahoidlikumaks.

Kvantitatiivse analüüsi valim kujunes üldvalimist kindla sammu alusel ning on üldvalimi suhtes representatiivne. Valimisse kuulusid **kolmsada** aastatel 2011–2013 ellu viidud projekti, nende seas iga 3-4 keskkonnateadlikkuse programmi projekt ning kõik leitud keskkonnateadlikkusega seotud projektid teistest KIKi programmidest. Nimelt jagunevad KIKi projektid erinevatesse programmidesse (keskkonnateadlikkus, looduskaitse, veemajandus jne), mille raames viiakse ellu erinevaid tegevusi ning mida hinnatakse eraldiseisvalt (sh erinevad rahastamistingimused). Kuigi üldjuhul rahastatakse keskkonnateadlikkusega seotud projekte keskkonnateadlikkuse programmist, siis mõningatel juhtudel rahastatakse teadlikkusega seotud projekte ka teiste KIKi programmide alt. Laiema ülevaate saamiseks (sh lootuses leida teissuguseid lähenemisi) vaatlesime teiste programmide all olevaid teadlikkuse projekte.

Varasemate KIKi rahastatud keskkonnateadlikkuse alaste projektide kvantitatiivne analüüs vaatles, milliseid tegevusi projektide elluviimisel statistiliselt rakendatakse. Võttes aluseks kvantitatiivse andmestiku ning selle analüüsi tulemused, uurisime lähemalt erinevaid tegevuste tüüpe.

Kvalitatiivse analüüsi tarvis valisin koostöös KIKi töörühmaga välja 6 konkreetset projekti põhjalikumaks analüüsiks – need kõik olid kas osaliselt või täielikult KIKi rahastatud projektid. Kuue uuritava projekti seas oli neli tüüp-tegevustega projekti ning kaks projekti, milles ühildatakse tegevusi uudselt, ebatraditsiooniliselt või kombineeritult, et saada ülevaade ka mõningate tüüpilistest erinevate lahenduste kohta. Uuritavate tegevuste tüüpide valiku aluseks olid nii KIKi huvid, uurimuse maht, juba olemasolevad uuringud, erinevate tüüpiliste tegevuste kombineerimise võimalus ning uuritavate projektide toimumise aeg (ammu toimunud ettevõtmisi ei mäletata).

Kvalitatiivse uuringu raames viisime sõltuvalt projektist läbi intervjuud projekti sihtrühmadega ja/või projekti läbiviijatega. Osalejate valimi moodustasime lumepalli meetodil ja juhuslikult. Läbiviidud intervjuude, osalejate ja fookuse ülevaade on leitav tabelist 2.

Tabel 2. Uuritud projektide uurimismeetod, sihtrühmad ja fookus			
Uuritav tegevus- projekt	Uurimis- meetod	Sihtrühm	Uuringu fookus
Õuesõpe. Matkapäev Vapramäel	Vaatlus matkapäeval; 2 fookusgrupi intervjuud	9. klassi õpilased: 3 tüdrukut 5 poissi	Fookus: praktiline, vahetu kogemus. Sissejuhatuseks räägin matkapäevast, et saada aru õpilaste kogemusest, ja seejärel viin jutu üle erinevatele õuesõppe teemadele laiemalt (nii pere, sõprade ringis kui organiseeritud vormis – kool, huviringid, ekskursioonid, talgud jne), mida neil enda arvates oleks oluline loodusest teada, kuidas otsiksid infot.
Konverentsid ja trükised. Talveakadeemia	Fookusgrupi intervjuu	Talveakadeemial osalejad (mõned osalenud varasemalt ka korraldustöös): 4 naist	Fookus: abstraktsemat tüüpi vahendatud info vastuvõtt ja rakendamine. Sissejuhatuseks arutleme Talveakadeemia kogemuse üle – miks minnakse, mida tehakse, millised on meelde jäävad kogemused, kuidas neid on rakendatud, kuidas on kasutanud talveakadeemia infomaterjale. Seejärel laiendan vestlust infomaterjalide kasutamise peale üldisemalt – annan ette valiku projektide käigus valminud infomaterjale (10 erinevat keskkonnateemalist voldikut-trükist) ja lasen valida ja põhjendada – mida kasutaks, milleks, kuidas.
Virtuaalsed mängud ja lahendused. Kalamäng	Süvaintervjuud	Õpetajad, kes on kalamängu mänginud klassis: 2 naist	Fookus: ekspertkogemus virtuaallahenduste ja mängude kasutatavusest ja sidustatavusest õppekavadega. Et lapsed on virtuaalsete mängude peamine sihtrühm, aga nad ei oska nende kasutamist jm ise hästi selgitada, pöördun õpetajate poole, et koguda nende kogemust eri tüüpi lahendustega. Sissejuhatuseks uurime kogemust klassitunnist, mida külastas kalamängu läbiviija. Kuidas nad iseloomustaksid seda mängu, kuidas analüüsiksid laste vastuvõttu, mängu õpetlikkust? Millised on nende teised kogemused virtuaalset lahenduste, mängude, viktoriinidega? Mida tõstaksid nad esile kõikvõimalikest külastuskeskustest, mis sageli rõhuvad samuti õppekavapõhistele virtuaallahendustele jms-le?
Teavitus- kampaaniad. Rattakampaania	Fookusgrupi intervjuu	Rattaga sõitvad linnaelanikud (sh mõned kampaania korraldus meeskonnast): 3 meest, 5 naist	Fookus: kampaaniakorras (lühiajaline, massiline, arvamuse kujundamist nõudev) pakutava info vastuvõtt. Sissejuhatuseks kogun tagasisidet valitud kampaania kohta – esitlen meenutuseks ka konkreetse projekti infomaterjale. Mis jäi meelde, millised mõtted käisid peast läbi, mida pandi kõrva taha, kuidas muudeti käitumist? Seejärel viin vestluse keskkonnakampaaniate peale laiemalt, toon välja näiteid eri tüüpi sotsiaalkampaaniatest (10 erinevat pilti kampaaniatest), et näitlikustada ja avardada vestluse teksti vms. Millised on olnud osalejate kogemused kampaaniatega, mis on neid ka tegelikult suunanud mõtlema või käitumist muutma? Millised on olnud selle taga olnud mehhanismid, võtted?

<p>Projektid, milles ühildatakse tegevusi eba-traditsiooniliselt või kombineeritult, uudselt I.</p> <p>Loomelinnak (paistis silma tõhusa koostöö ning uuenduslike lahenduste poolest)</p>	<p>Fookusgrupi intervjuu, Süvaintervjuu, Vaatlus Loomelinnakus</p>	<p>Loomelinnaku töötajad, projektide algatajad: 2 meest, 3 naist</p>	<p>Fookus: inimeste käitumist kujundavad osapooled, ka nõ vajaliku taristu loomine. Vestlus vaatab sissejuhatuseks tagasi osalejate kogemusele läbiviidud üritustega, uurib tagantjärei hinnanguid ürituste edukusele. Edasi uurin, millised ajendid on toonud need osapooled omavahelisele koostööle – mida on selleks vaja olnud, kes on olnud initsiaator, kui oluline on olnud rahastaja. Mis on toonud üritustele edu või ebaedu? Milliseid märke on nad täheldanud oma ettevõtmiste edukuse kohta? Millised ettevõtmised on nende eeskujuks olnud, mis on neid inspireerinud? Milliseid põhimõtteid on nad silmas pidanud oma üritusi korraldades, et edu saavutada?</p>
<p>Projektid, milles ühildatakse tegevusi eba-traditsiooniliselt või kombineeritult, uudselt II.</p> <p>Looduslabor (paistis silma ruumi ja vahendite kasutuse ning vahetu kehalise kogemuse pakkumise poolest)</p>	<p>Fookusgrupi intervjuu, (vestlus metoodikuga)</p>	<p>4. klassi õpilased: 3 tüdrukut, 4 poissi;</p>	<p>Fookus: vahetut kogemust pakkuvad lahendused. Mis on ühisloome protsesside mõju osalistele? Milliseid oskusi ja teadmisi nad siit omandavad? Millised elemendid tagavad edu? Milliste (sh taristuliste) elementide tagamine oleks toonud edu? Millistele “isetegevuslikele” algatustele saaks selle projekti mõjupotentsiaali üle kanda?</p>

Erinevate projektide elluviijatega läbi viidud intervjuude osalejate valikul lähtusime nende kogemustest (varasem korduv projektide elluviimise kogemus) ning valdkondade võimalikult laialdasest katvusest. Neljal intervjuul (millest kolm viisid läbi kommunikatsioonijuhtimise magistrandid) osales kokku 19 inimest. Projektijuhtidel uurisime nende varasemate kogemuste kohta seoses erinevate tegevustega (sh mis on nende arvates hästi toiminud, mis mitte; millised on olnud peamised probleemid) ja KIKilt rahastuse taotlemisega.

Ühtlasi kasutasime kokkuleppel KIKiga kolme uuringut (ELFI loodustalgute uuringut, Eesti Maaülikooli matkaradade uuringut ja Eesti Rohelise Liikumise poolt läbi viidud Tartu Linnavalitsuse rattauuringut), et saada laiem ülevaade eri tüüpi tegevuste mõjust ja samas vältida uuringute dubleerimist.

Meetodi kriitika

Minu töös kasutatava meetodi peamiseks kitsaskohaks on see, et meetod annab pigem üldisi vastuseid ja suundumusi. Antud teema väärrib lähemat uurimist ning põhjalikumat analüüsi. Konkreetsemate tulemuste ja ideede saamiseks on oluline teha iga tegevuse tüübi teemal 2-3 fookusgrupiintervjuud. Nii on võimalik teha põhjalikumaid järeldusi ja ettepanekuid iga tegevuse tüübi kohta. Paraku oli nii uurijate arv kui ka aeg limiteeritud, mistõttu loobusime iga tegevuse tüübi uurimisest ning keskendusime pigem üldiste toimetehhanismide kaardistamisele kuue projekti näitel. Siiski saime täiendavat lisainfot alternatiivsetest analüüsides.

Samuti on oluline vaadelda (nii kvantitatiivse kui ka kvalitatiivse analüüsimeetodiga) neid projekte, mis ei ole rahastust saanud – nende seas võib olla tugeva potentsiaaliga algatusi, mis aga kuidagi projektipõhise rahastuse alla ei mahu, kuid võivad kujuneda oluliseks muutuse loomise võimaluseks.

5. Uurimistulemused

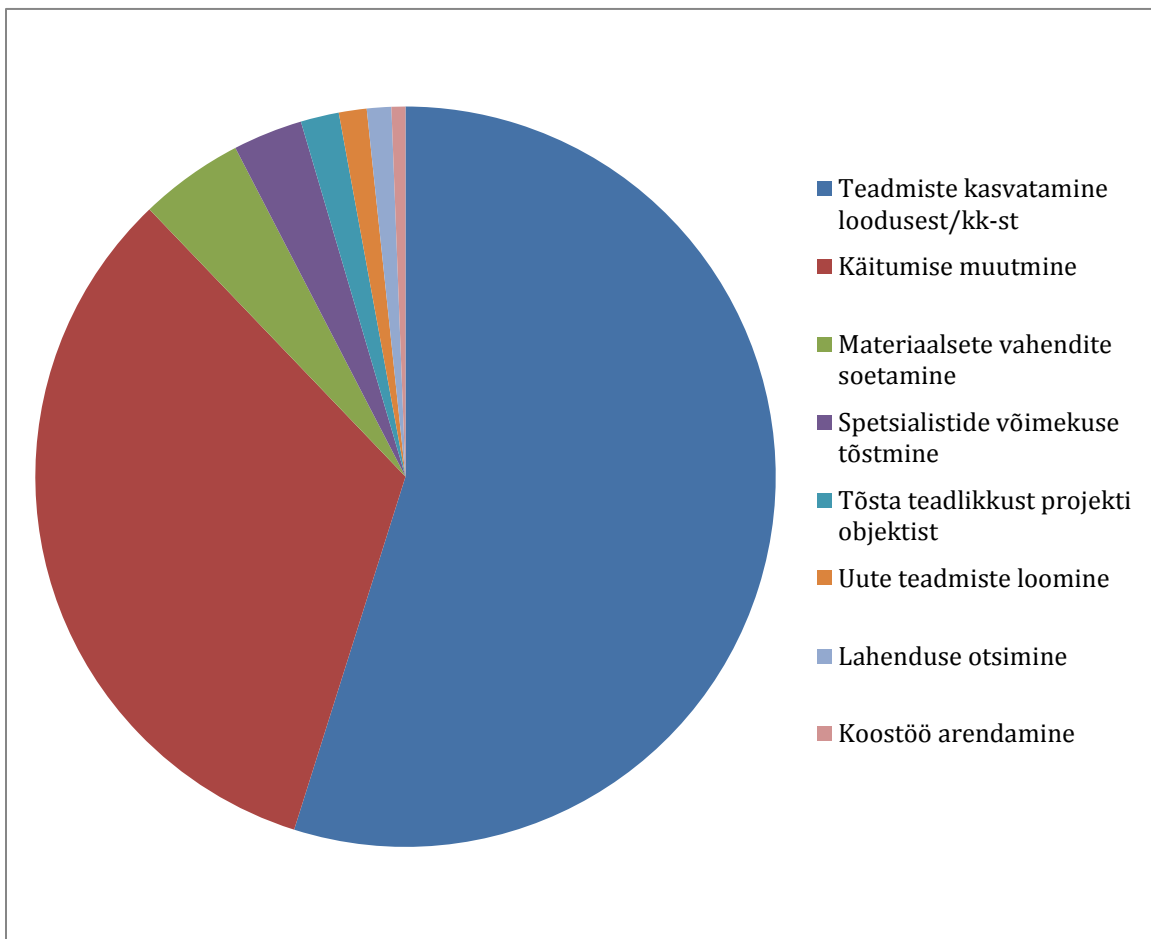
Minu uurimustulemused põhinevad 300 projektiaruande kvantitatiivsel analüüsil ning kümne fookusgruupiintervjuu ja kolme süvaintervjuu kvalitatiivsel analüüsil, samuti ühel vaatlusel. Järgnevates peatükkides tutvustan läbi viidud uuringute tulemusi, tuues sisse näiteid andmetest ja intervjuudest. Ühtlasi olen mõnes kohas kasutanud olemasolevaid uuringuid. Uuringuid tutvustades ei lähtu ma vaid pelgalt empiirilistest andmetest, vaid toon ka sisse sotsiaalsete praktikate teooria, mis inspireeris minu analüüsi.

5.1. KIKi poolt seni rahastatud projektide eesmärgid ja tegevused

300 projekti kvantitatiivne analüüs oli ühtlasi töövahendiks ning seniste tegevuseesmärkide, tegevuste ning tegevuste hindamisviiside kaardistamiseks (sh KIKi jaoks), et jõuda tüüpprojektideni, mille alusel põhjalikum analüüs teostada. Seega oli kvantitatiivne analüüs lähtekohaks kvalitatiivse analüüsini jõudmiseks. Minu töö kvantitatiivne analüüs ei näita üldjuhul midagi tegevuste toimetegurite kohta. Samas võimaldab see vaadelda kriitiliselt projektide ja projektitaotlemise tingimusi, mis võivad oluliselt mõjutada ka projektide tegevusi ning tulemuslikkust. Ühtlasi annab analüüs ülevaate selle kohta, millised on peamised projektide tegevused (projektitaotleja praktikad) ja nende eesmärgid ning milline on senine tulemuslikkuse hindamise traditsioon. Järgnevalt toon välja mõned käesoleva uurimustöö raames olulisemad projektiaruannete kvantitatiivse uuringu tulemused, täiendavalt soovitan vaadata töö lisas 1 toodud uuringutulemusi tabelitena.

Peamiselt keskendusid projektid inimeste teadmiste kasvatamisele ja kujundamisele. Projektid olid enamasti kantud eeldusest, et rohkem infot viib teadlikuma käitumiseni. Sellest võib järeldada, et inimeste käitumist nähakse üldiselt ratsionaalse otsuse tagajärjena. Kui muutus alati vaid sellisel lineaarsel viisil sünniks, muutuks inimeste käitumine pidevalt – seda nii halvema kui ka parema poole. Muutus, nagu minu uurimustöö tõestab, sõltub aga mitmetest komplekssetest asjaoludest. Näiteks sellest, kui palju arvestame tegevuste planeerimisel sihtrühma reaalse elukontekstiga.

Märksa vähem tuli aruannetest välja teisi eesmärke: tegevust toetavate vahendite soetamist, spetsialistide võimekuse tõstmist, mingitele probleemidele uute lahenduste otsimist, uuringute läbiviimist, projekti tulemuste levitamist (vt joonis 2). Eesmärgid panevad paika ka rahastaja tingimused (määrus, sihtfinantseerimise kord jmt), mis võimaldavad vaid teatud sorti tegevusi. Oma rolli mängib eesmärkide seadmisel ja sõnastamisel programmi nimi “keskkonnateadlikkuse programm”, mis seab juba ette kesksele kohale teadlikkuse (mitte käitumise) ning suunab seeläbi taotlejaid. Näiteks seisab KIKi kodulehe avalehel keskkonnateadlikkuse programmi tutvustav lause “Loodushoid ja loodusest hoolimine algab teadmistest, sest arukas inimene prügi loodusesse ei jäta ja loomadele liiga ei tee,” mis julgustab eelkõige teadmiste jagama.

Joonis 2. KIKi rahastatud projektide peamised eesmärgid.

Analüüs näitas, et tegevuste amplituuda on projektitaotlustes ühekülgselt tegevuste suunas kaldu (vt tabel 3) – kuigi kasutatavate võtete loetelu on mitmekesine, on kvantitatiivses plaanis levinud võtted ühetaolised, varieerudes vaid teemapõhiselt. Peamiselt kasutati sihtrühma teadmiste ja käitumise kujundamiseks õuesõpet, väljasõite ning koolitusi. Peamiseks sihtrühmaks olid koolieelikud ja –ealised ning “elanikkond” selle sisemises variatiivsuses (tarbijad ja kodanikud, pered ja täiskasvanud jne) (vt magistritöö lisa 1). Projektidest paistis sageli silma, et sihtrühma määratlemisse ei ole põhjalikult süvenetud, kasutades üldiseid väljendeid “ühiskond”, “avalikkus”, “inimesed” jmt. See näitab, et ka projektide ideestik ei võtnud eeskujul sihtrühma praktilise elu kogemustest. Ühtlasi ei oldud sihtrühma kirjelduses eriti põhjalikud. Projekti tulemuslikkus ei sõltu otseselt sellest, millise sihtrühma mõjutamisele see keskendub – on loomulik, et üldine elanikkond on levinum sihtrühm, kuigi tulemuslikum võib olla nt hoopiski ettevõtete juhtidele keskendumine. Projekte iseloomustas fookuseeritus ühekülgselt sihtrühmadele, eeldamata nende vastastikmõju või püüdmata kujundada tingimusi, mis hoiavad inimesi ebasoovitava käitumise juures.

Tabel 3. Sihtrühmadele suunatud tegevuste loetelu KIKi projektides (mitmetes projektis oli mitu kesket tegevust, mis olid sageli suunatud eri sihtrühmadele).		
Projekti peamised tegevusmeetodid²	Taotlused	% tegevusmeetoditest
Väljasõidud, õuesõpe	183	24
Koolitused	138	18
Mängud-konkursid	54	7
Laagrid	42	5
Näitused	41	5
Juhendid-õpikud	37	5
Iseseisev töö	33	4
Voldikud-kaardid	30	4
Matkaraja(tise)d	25	3
Ajakirjandus	23	3
Veebilehed	22	3

² Meetodikate seas ei ole kampaaniaid, kuna juhuvalimisse infokampaaniaid ei sattunud. Valisime siiski infokampaania lähemaks uurimiseks, kuna üldjuhul on tegemist mahuka, erinevaid tegevusi hõlmava ja kuluka projektitüübiga.

Raamatud	21	3
Stendid-ekraanid	18	2
Erialaväljaanded	14	2
Õppeprogrammid	14	2
Filmid	12	2
Loodusõhtud	10	1
Talgud	9	1
Saated	7	1
Aktsioonid	6	1
Kokkutulekud, istungid	5	1
Interaktiivsed lahendused	4	1
Sotsiaalmeedia	4	1
Organis. esindamine (messidel)	3	0
E-post	3	0
Etendused	3	0
Individuaalne nõustamine	3	0
Reklaamid	2	0
Kalendrid	2	0
Festivalid	2	0
Uuringud	2	0
Ajurünnakud	1	0
Loodusringid	1	0
Sise-TV, -raadio	1	0

Problemaatiline oli projektide puhul see, et taotlejad ei olnud sunnitud projekti aruannetes oma tegevuse tulemuslikkust sisuliselt mõõtma (etteruttavalt nendin, et iga ettevõtmise puhul ei ole see kindlasti tingimata vajalik). Seetõttu on ka rahastajal keeruline hinnata tegevuse tulemuslikkust. Tegevuste mõjukuse hindamisel olid keskseteks meetoditeks loendavad meetodid – osalejate arv, kajastuste arv, trükiste arv, harvem sihtrühma tagasiside (vt lisa 1). Aruannete teksti süüvides nähtub, et mõnedel taotlejatel puudub mõistmine tegevuse võimaliku mõju olemusest – mitmel juhul esitati aruandes tulemuste asemel sooritatud tegevuste loetelu või ürituste, trükiste jmt arvu (eeltoodust ei tohi ennatlikult järeldada, et muutust ei teki!). Üheks põhjuseks on siinkohal kindlasti rahastaja poolt ette antud aruandluse vorm, samas ka ressursside (aeg, raha, tööjõud,

oskused) puudus põhjalikumaks mõjude hindamiseks. Samuti projektide elluviimise praktika üldiselt.

Uurimiskonteksti teadvustamiseks tuleb arvesse võtta ka seda, et KIKi rahastatavate algatuste läbiviimise praktikaid kujundab tugevalt, kuigi nähtamatult, projektitoetuse taotlemiseks etteantud raamistik. Rahastaja mängib eesmärgi, tegevuste ja tegevuste mõjude hindamise kujundamisel olulist rolli, seades ette nii määruse, tingimused kui ka vormi. Rahastaja nõutele mittevastamine tähendab aga sõelalt väljajäämist. Taotlejad eelistavad teada-tuntud tegevusi, mille puhul on teada, et rahastaja seda üldiselt toetab. See pärsib aga uute ja loovate lahenduste kasutamist. Nt ei pruugi mõned rohujuuretasandi algatused sõelale jääda, kuna eestvedajal puudub oskus kirjutada n-ö projekti keeles.

Lisaks on problemaatiline projektipõhine rahastamine juba oma olemuselt, kuna ei pruugi olla sobilik muutuse loomiseks. Projektipõhise toetusega tegutsevates organisatsioonides läheb palju võhma rahastuse otsimiseks, taotluste ja aruannete kirjutamiseks, mistõttu võivad muutust loovad ideed-tegevused jääda tagaplaanile. Seda kinnitava tulemuseni jõudis ka vabaühenduste tegevust uurinud Mai-Liis Sõerd (2014). Projekt kui praktika asub ümber kujundama neid praktikaid, mille abil on võimalik jõuda muutuse loomiseni. Mõni muutust loov tegevus vajab aga järjepidevat ja pikaajalist rahastamist ning tegutsemist. 1–2 aastane projekt ei ole muutuse loomiseks piisav, pikemaks ajaks sageli rahastust taotleda ei saa. Mõningate tegevuste puhul, milleks raha taotletakse, ei ole tingimata projektirahastust vajagi, piisaks ka heast nõuandest, toest.

5.2. Positiivsed kogemused uute teadmiste loomisel

Uuring näitas, et üksnes info pakkumine ei loo enamasti muutust inimeste käitumises. Läbimõeldud viisil info pakkumine võib aga pakkuda uusi teadmisi või olemasolevaid ümber kujundada. Seeläbi on võimalik käitumises muutuste loomist oluliselt toetada (kui teadmised on indiviidile kui agendile käepärased, rakendatavad). Käesolevas peatükis on intervjuude ja vaatluste põhjal välja toodud projektide sihtrühmade kui ka muutuse taotlejate erinevad positiivseid kogemused teavitustegevustega. Intervjuudes uuritud tegevuste valiku aluseks oli projektaruannete kvantitatiivne analüüs.

Infootsing. Teabe kättesaamisel mängib olulist rolli infoallikas, mille poole sihtrühm infot otsides pöörduv. Erinevatest intervjuudest ilmnas, et info otsimisel peetakse oluliseks infoallika usaldusväärsust ja harjumuspärasust. Vastasel juhul ei pruugi inimene infot leida, omastada või tõsiselt võtta. Usaldusväärsuse foon kujuneb eelnevate kogemuste ja eelarvamuste pinnalt, võrdluses oma varasemate teadmistega – see võib teha sobiva infoallika äratbamise info pakkuja jaoks keeruliseks, kuid seda on siiski võimalik tuletada, nt olemasoleva kogemuse ja analüüside põhjal. Usaldusväärsuse küsimus võib kerkida üles teatud allikate puhul või kui info ei sobi kokku varasemate teadmiste-praktikatega. Järgnev lõik demonstreerib ilmekalt allika usaldusväärsuse olulisust:

Mina ütlen selle peale seda, et see oleneb, mis kanalist ta tuleb. Kui ma loen seda Õhtu... no, Õhtulehte ma üldse ei loe, aga, kui ma loen seda infot Õhtulehest, siis ta jätab mind täiesti külmaks. Kui ma loen seda ütleme SRIKi [Säästva Renoveerimise Infokeskus] lehe pealt, siis ma tean, et see on väärt info, järelikult ma loen ta läbi. (Loomelinnaku intervjuu, osaleja)

Teadmiste otsingul olid läbivalt üheks olulisemaks allikaks tuttavad eksperdid ning Google'i otsingumootor. Eksperdid pakuvad infokilde ja juhtlõngu mugavalt ning kiirelt vastuvõetaval kujul (ilma, et peaks tingimata ise põhjalikumalt uurima ning infot kontrollima), andes ette raami, mille külge siduda täiendavat infot. Ka otsingumootor annab kiiresti ülevaate teemakäsitlustest ja juhtnöörid edasiseks uurimiseks. Google'ile annab väärtust mugav ja lihtne kasutamiski viis (nt ei nõua see eripäraseid kataloogides orienteerumise oskusi), samas toetab otsingumootorit selle rahvusvaheline populaarsus, mida võib tõlgendada kvaliteedi ja usaldusväärsuse märgina.

Minu esimene...esimene reaktsioon oleks kindlasti, ma läheks guugeldaks. Tavaliselt Google annab välja. Siis ma vaataksin, kas see allikas on usaldusväärne, kas ta on Maanteeamet või ta on lihtsalt kuskil kommentaar või ta on Riigi Teataja. Kui on Maanteeamet ja Riigi Teataja, siis ma usun. (Rattakampaania intervjuu, osaleja)

Sander Kase (2014) seminaritöö noorte loodusajakirjade kasutamise praktikatest näitab, et tänasel keskkoolilõpetajal polegi lojaalsust ühele kesksele infokanalile – info otsimine lähtub otsingumootorist, mis võib välja viia ootamatute algallikateni (süsteem info tõlgendamiseks saadakse seejuures näiteks Vikipeediast), mida osatakse siiski üsna suures osas allikakriitiliselt hinnata. Raamatukogu peetakse info otsimise algpunktina vähetõenäoliseks ja sealt saadud kogemus näitab, et raamatukogu ja raamatud ei sobitu noorte infootsimise praktikatega.

Trükised. Intervjuudest selgus, et trükised on nõudlikud infoallikad – iga trükis ei täida endale seatud eesmärki. Iseäranis ei peetud otstarbekaks voldikuid. Üldjuhul neid kas ei loeta, sirvitakse või loetakse vaid korra. Konverentsil jagatavate trükiste asemel eelistati digiversioone (kust leiab otsingu abiga kiirelt vajalikke infokilde), mis kodulehelt leitavad. Erandina toodi välja kaardid – kaardid on matkamisel mugavad ja käepärased kasutada. Kaart omab konkreetset rakendust, millega paljud inimesed erinevates olukordades kokku puutuvad, samuti on kaarti võimalik korduvalt kasutada.

Aa, selle kohta ma ütlesin, et nagu üldiselt ma tahaks öelda, et kogu see klants värvilise paberi kasutamine nendeks voldikuteks tekitab alati sellise halva tunde [...] Et enamasti see ongi lihtsalt selleks, et ma loen selle läbi, ja hea, kui loen, enamus ilmselt ei loe, vaid lappavad lihtsalt. Ja siis võib selle sama hästi ka ära visata. Et see tekitabki sellise kahjutunde. Aga see on hea, et siin on tõesti kaart ja kaarti saab kasutada. (Talveakadeemia intervjuu, osaleja)

Infot trükise või voldiku kujul pakkudes peeti oluliseks, et see oleks adressaadi vajadustest lähtuvalt hästi praktiline ning kasutatav seal, kus selle infoga on midagi peale hakata. Testisime erinevate trükiste vastuvõttu Talveakadeemia intervjuu käigus põhjalikumalt. Näiteks kiideti intervjuus testitud näidistest Linnalabori linnaaianduse käsiraamatut (kuna see on väga praktiline ja hästi üles ehitatud), mitmete teiste trükiste juures oldi kõhklevad.

Ei, see ütleb mulle pealtvaates, et ma saan osaleda, väga hea, aga see ei anna seda käitumisnuppu või seda, et kui sa tahad osaleda, tee seda. Et siin on mingid kogud või siin on mingid asjad. See lihtsalt ütleb, et ma saan osaleda. Ma ei saa üldse aru, et mida ma tegema peaks selleks.

Intervjueerija: *Aga, mis selle radooni kohta, et see on tegelikult piirkondlik probleem, et mida seal ütlema peaks, või?*

Ei, minu mõte oli, et see võiks olla nagu plakat, et kuskil üleval, kas või avalikus kohas, et seda saab lugeda. Et, kas ta voldiku kujul just kõige paremini töötab, on küsitav. (Talveakadeemia intervjuu, osaleja)

Osalejad mainisid korduvalt ka **käsiraamatuid ja määrajaid** seoses erinevate tegevustega: olümpiaadiks õppimisega, liikide äratundmisega, taustainfo uurimisega jne. Näiteks selgus, et Vapramäe matkarajal käinud õpilastest oli mitmel sellised vahendid kasutuses – ühel taimemääraja, teisel matkaõpik. Üks õpetaja tõi välja, et tema õpilased kasutavad olümpiaadideks valmistumiseks sarnaseid kvaliteetseid väljaandeid. Paraku on probleemiks selliste väljaannete üldine kättesaadavus. Sellise trükise levitamine on projekti raames töömahukas ettevõtmine ja esitab informeerijale väljakutse – kuidas jõuda just sellise kasutajani, kes seda vajab.

Keskkonnaamet on andnud välja “Eesti looduskaitse”. Ma vajan seda nii hirmsasti ja siis, noh, printisin internetist välja sellise must-valge variandi eks. Ja ma sain isegi selle, me tegime siin õpilastega oma, meie oma kaitse, siis ma sain selle preemiaks selle raamatu. Ma olin nii õnnelik. Ja see lihtsalt läks koolis kaduma, viuhiti! Mingi olümpiaadi ettevalmistamisega, ma ei tea üldse, kuhu, kuhu see sai. (Intervjuu õpetajaga, õpetaja)

Õpilased ja õpetajad mõlemad mainisid süvainfo allikatena ka **loodussaateid ja viktoriine**, õpetajad kasutavad olümpiaadile siirdujate ettevalmistamiseks arendavatest ja kinnistavatest vahenditest loodus- ja teadusperioodika abi.

Ettekanded, konverentsid jmt. Eraldi väljatoomist väärib giidi, lektori, õpetaja, juhendaja, konverentsi ettekandja vm roll info edastamisel. See küsimus tuli läbivalt välja pea kõigist intervjuudest. Ühest küljest peeti oluliseks, et tegemist oleks eksperdiga (nagu eelpool mainitud, siis eksperti peetakse usaldusväärsemaks infoallikaks), sama oluliseks peeti aga ka ettekandja võimet põnevalt kõneleda, sihtrühma jaoks sobilikke seoseid luua. Vastasel juhul jääb info abstraktseks ja arusaamatuks ning ei tekita emotsiooni ega huvi. Järgnev lõik illustreerib info edastaja olulisust:

Noh, alati on niiõelda nagu informeeritud juhendajaga, on nagu looduses tegelt lähedam käia ju. Sa tõesti, sa ei tea, lihtsalt sa ei saa mitte midagi aru, on ju. Vaatad mingid puud ja mingid põõsad, on ju. (Intervjuu projektijuhtidega, projektijuht)

Intervjuudest selgus, et hea ettekandja leidmine võib olla vahel võrdlemisi keeruline – sageli ei võimalda projekti teema, eelarve või aeg sobivat ettekandjat leida, mistõttu võetakse rääkima keegi, kes parasjagu saab tulla. Seetõttu võivad aga tulemused kannatada.

Konverentside puhul toodi lisaks ettekandjate olulisusele välja see, et jagatavate infokildude vahel peab olema “õhku”, mis aitab luua sidemeid olemasolevate ja uute teadmiste vahel. Samuti leiti, et infot tuleks anda vahelduslike meetoditega (nt arutelud, loengud, ajurünnakud, õpitoad, loomingulised ülesanded, vestlused kohvipauside ajal). Näiteks Talveakadeemiat kiideti just vaheldusrikkuse tõttu:

Ta [Talveakadeemia] on sõbralikum. Ja kuna teemad on sellised huvitavad ja seal antakse nagu ka ruumi ise mõelda ja ise arutleda millegi üle, näiteks alternatiivsete ideede sessioon, siis...siis nagu oled rohkem kaasatud. (Talveakadeemia intervjuu, osaleja)

Nii konverentside kui ka teiste tegevuste puhul peeti oluliseks info mitmekülgsust – eri vaatenurgad kutsuvad inimest oma arvamust kujundama. Seda isegi siis, kui ta ei pea infoallikat usaldusväärseks nagu eelpool toodud Õhtulehe näites – see paneb ta vähemalt probleemolukorda ette kujutama või selle üle mõtlema, mis on omaette saavutus. Näiteks peeti heaks õppimise kohaks argumenteeritud vaidlust – seda pole võimalik arendada ilma kontekstuaalset infot juurde otsimata. Kuna väite formuleerimine eeldab kriitilise seisukoha võtmist, aitab see saadavat infot paremini kinnistada. Samas tauniti interaktiivsete meetodite kasutamist lihtsalt niisama igaks juhuks (näiteks “teeme kõik plakateid!”, “kallistame!” vms).

No, ma võin öelda, mida ma märkisin esimesena, mis mulle alati meeldivad, et millest mul on kasu olnud, on väitlused. Et siis sa nagu kuulad, noh mitte, et ma ise osaleks, aga kuulen, mida üks osapool räägib ja mida teine osapool. Ja vahepeal sa kuuled selliseid aspekte, mida sa üldse ei mõelnud. Ja muidugi vahepeal need väited tunduvad täitsa absurdsed, onju, aga just, et see väitlus on just nagu, et võib-olla isegi mõnikord nagu kasulik, kui nagu lihtsalt üldine diskussioon, kus kõik on ühel nõul ja igaüks üritab oma nurga alt seda kuidagi avada. Et võib-olla väitlus on just see niuke huvitav... ja ajurünnakud on ka selles mõttes. (Talveakadeemia intervjuu, osaleja)

Kampaaniad. Kui testisime rattakampaania intervjuu raames erinevate sotsiaalset muutust taotlevate reklaamide märgatavust, kinnitas see paljude eelnevate reklaamianalüüside tulemust: eeskätt on reklaam esteetilise kogemuse pakkuja, selle rakendatavus sõltub aga sellest, kas inimesel on sellega mingi eelnev kogemus. Info, mis on eluline ja seostub inimeste jaoks isiklike (igapäevaste) kogemusega, puudutab teda enam ning ta on selles osas vastuvõtlikum. Inimesed reageerivad suurema tõenäosusega teemadele, millesse nad mingil viisil juba suhestuvad. Intervjuu osalejatele näidatud erinevatest sotsiaalreklaamidest olid neile enim meelde jäänud turvavööde ja rattakiivriga seotud ohusõnumid. Need teemad olid ka osalejate jaoks olulised – osalejad sõitsid sageli autoga ning kahe osaleja lähikondlastega oli juhtunud rattasõidul õnnetus, mistõttu pidasid nad kiivrit oluliseks.

See nagu, noh, kuna ma ise olen autojuht, ma olen kogu aeg roolis, noh, ikkagi 99 protsenti ajast, aga kui ma väga harva, haruharva sattun sinna tagaistmele, siis ma varem küll nagu, noh, kuidagi mõtlesin, et ah, see on väike suts, et aga ma ei tea, peale seda [kampaaniat] küll nagu alati topid...otsid selle turvavöö sealt kuskilt ülesse. Et ikka panen peale, jah. Et see nagu pani mõtlema küll. (Rattakampaania intervjuu, osaleja)

Ka trükiste testimisel olid huvipakkuvad just need trükised, mis käsitlevad teemasid, millega on juba varasem kokkupuude, või mis pakuvad nende jaoks lahendusi juba olemasolevatele probleemidele või juhiseid olemasolevate praktikate täiendamiseks. Samas võib juhtuda, et inimesed, kes on juba varasemalt mõne teemaga kokku puutunud, on infoga kursis ja juba oma käitumist vastavalt kohandanud. Seega ei ole nemad enam otseselt sihtrühm ja trükis võib nende jaoks olla pigem teadmisi kinnistav või lausa ebaoluline.

Rattakampaania puhul toimisid hästi ka uudse külje alt näitlikustamine, visualiseerimine, ettenäitamine. Näide rattakampaania intervjuudest:

Mis mulle endale meeldis, mida ma nagu ei teadnud, oli ütleme see, just kui see politsei esindaja tegi seda...räakis sellest liiklusohutusest, et mul ei tule meelde...nendele nüansside, et sa võib-olla nagu tead, kui sa kuuled, aga...aga sa nagu ei teadvusta, kui sa ise lähed, onju, et peale seda hakkasid mõtlema, et noh, et ta just näitas seda, et kui oluline on nagu, millist värvi riieetus sul seljas on. (Rattakampaania intervjuu, osaleja)

Laboratoorne tegevus. Looduslabor, kus lapsed said nii ise taimi kasvatada kui ka erinevatel õppereisidel osaleda, meeldis lastele väga - lapsed olid pidevalt

vahelduvate õppemeetoditega rahul. Intervjueerija küsimused näitasid, et loodusest ja taimedest teavad need lapsed palju. Samuti olid mitmed lapsed asunud labori ajal ja peale laborit ise taimi kasvatama – seega muutis labor nende käitumist väljaspool kooli.

Et minu meelest on nagu täiesti erinev. Et me õppisime seal ainult taimede kohta ja et me põhimõtteliselt midagi ei õppind pähe ja midagi eriti nagu ei lugenud, ainult vahepeal täitsime töölehti. Nagu, see oli küll nagu lihtsam, aga kuidagi me olime kogu aeg tegevuses, niimoodi, et me liikusime. Et muidu loodusõpetuse tunnis me kogu aeg istume ja siis täidame töövihikut ja vahepeal esineme mingi asjaga. (Looduslabori intervjuu, õpilane)

Selleks, et tagada teaduslikku mõtestust ja seoseid, pole vaja seda pakkuda ega vastu võtta “teaduslikuna”. Järgnev tsitaat looduslaboris osalenud õpilaselt näitab, et vabas tõlgenduses räägib laps eeskätt sellest, mida ta teeb või mis tal on. Kui intervjueerija küsis juurde lisaküsimusi, selgus, et ka teaduslikud seosed on praktilise kogemuse abil omandatud.

Näiteks üks päev kastad, teine päev näiteks vahetad poti alust või vahetad hoopis potti või paned mulda juurde. Vahest on nii, et taim on nii hästi hoolitsetud, et ei peagi mõni päev siis hoolitsema. Et saad vaba päeva.

Intervjueerija: *Aga miks on üldse vaja potti vahetada, kas te teate?*

Muidu, kui taim kasvab liiga suureks, siis ta ei saa enam toitaineid sealt piisavalt kätte. (Looduslabori intervjuu, õpilane)

Õuesõpe. Ka Vapramäe loodusrajal käinud õpilaste puhul saab välja tuua õppepäeva vaheldustpakkuva rolli. Kuigi loodusrajal pakutud faktidest kinnistus (hiljem intervjuus testitu põhjal) vähe, siis võis see aidata kaasa muude teadmiste kinnistumisele (nt loodusradadel liikuda, julgus sealt irduda, oskus meeskonnas tegutseda jne).

Kui ei oleks [matka], siis ei oleks see õppeprogramm kindlasti nii nagu, nagu vaheldusrikas, et oleks nagu klassis õppimine. Aga siis need igasugused matkapäevad ja spordipäevad teevad õppimise huvitavamaks. (Vapramäe intervjuu, õpilane)

Vapramäe matkapäeva tõlgendati õppurite poolt läbivalt seltskondliku üritusena. Ka teistest intervjuudest ei tulenenud, et õpilased või täiskasvanud oleksid tajunud õppimist otseselt õppimisena. See aga ei välista, et seltskondliku ürituse läbi õppida ei saaks – indiviid ei taju ennast ise õpisubjektina, ta ei pruugi mõista, millised on need

hetked, kus ja kuidas ta uut infot omandab või mõistmist ümber kujundab. Nagu ka eespool toodud näited ilmestavad, ongi õppimiseks vaja kasutada erinevaid meetodeid ja luua protsessi tegevusi, mis aitaksid teadmisi kinnistada ning mõtestada.

Ja muidu see matkapäev, see oli hästi äge. Ma ei tea. Mulle on alati need meeldinud. [...] mõned lähevad ees ära ja mõned hakkavad mossitama kuskil ja, aga see aasta oli nagu esimest korda, kui me tegime koos ja tegime pilte, ja hästi tore oli ja...ja just nagu ülesanded ja pildistamised ja see. (Vapramäe intervjuu, õpilane)

Analüüsil pöörasime tähelepanu ka loodusõppe olulisele võttele – aktiivõppele – teadmiste loojana. Uuritud Vapramäe õppematka näitel selgus, et rajal jagatavad ülesanded koondavad laste tähelepanu ainult neisse punktidesse, kus toimub tegevus. Niisama looduses viibimine ei aidanud loodust märgata või selle detailide kohta tähelepanekuid teha. See aga ei välista, et looduses õpiti näiteks paremini liikuma – seda muutust on praktiliselt võimatu mõõta. Orienteerumispunktides toimunud gruppide jagunemine aitas haarata õppurite tähelepanu kohapeal, kuid kinnistavatest elementidest õppemetoodikas jäi sel korral puudu. Matkarajal õpilastele antud ülesannete vastuseid kümme päeva hiljem intervjuus taasmeenutada paludes ei suutnud õppurid enam õigeid vastuseid leida (milline on kuuse-, milline männikäbi, millal on kuuseokastes rohkem C-vitamiini jne). Ka lihtsamad küsimused erinevate taimede kohta näitasid, et elementaarsete liikide eristamise oskused õpilastel puuduvad (nt ei eristatud jõhvikat ja pohla). Samas nähtus, et tänases elukontekstis polegi noortel selle teadmise palju teha. Looduses liikumise või seal äraeksimise hirmu küsitletud noortel polnud ja loodusesse sattununa saadakse hakkama loogiliste ja sobilike otsuste langetamisega. Uuritud noorte seas olid alternatiivse looduskogemusega (nt perega matkamine) noored. Samas võivad hätta jääda need noored, kes loodusesse ei satu.

Küsitletud ja vaadeldud noorte looduses ringiliikumise oskuste taga pole loodusõppele orienteeritud matkad, vaid pigem üldiselt aktiivne eluviis, mis loob loodusega põrkumise olukordi (loodus on loomulik, argine).

Me oleme mingi kolm aastat perega teinud mingit sellist nagu metsa sees, nagu fotojahti, et on antud pildid ja siis peab üles otsima. Ja see ongi nädalavahetuseti – oleme mõnikord käinud. Ja vist kolm aastat nüüd järjest. [...] Ja siis oleme suvel käinud jalgrattamatkadel. Mitte küll pikkadel, aga mingi kolm päeva umbes. Ja Eestis ja Lätis ka. (Vapramäe intervjuu, õpilane)

Praktiline kokkupuude loodusega aitas teha loogilisi otsuseid võimalikes hädaolukordades (õpilaste vastused olid sisuliselt õiged). Näide Vapramäed külastanud õpilastelt:

Näiteks me käisime rattamatkal, ja siis me ei võtnud ka teed kaasa, tegime näiteks vaarika okstest.

Intervjueerija: *Ja, kui kõht jube tühi on, kas sa julged metsast miskit süüa ka?*

No kui ma täitsa kindel olen, et see on ikka mustikas ja mitte mingi mürgine vili, siis ikka võtab. Aga no, kui ma ikka ei tunne ära, siis ma ei võtaks ikkagi.
(Vapramäe intervjuu, õpilane)

Ajal, kus paljudel inimestel on nutitelefonid (millega saab määrata nii oma asukoha ning orienteeruda, samuti saab sealt lihtsa vaevaga otsida vajalikku infot), väheneb teadmiste olulisus, sest neid saab tarvidusel kiiresti juurde otsida. Olulisemaks kujuneb oskus õigeid küsimusi esitada, otsingumootorit kasutada ning akut laadida. Samas on õigete küsimuste esitamiseks siiski vaja teada konteksti ja aduda teatavaid seoseid. Näiteks on looduses nähtava “pildi” alusel liiginimetusi mitte tundes keeruline midagi otsimootoris sisestada, et koheselt abistavat vastust saada. Toimiks vaid välistamise meetod (näiteks saab otsinguga veenduda, et kohatud liik on/ei ole mustikas), selleks aga peaks valitud liiginimetusi siiski teadma.

Looduse õpperadade mõjukuse analüüsi teoreetiline ülevaade tõdeb, et suurem osa matkaraja läbijatest on seal vahelduse ja rekreatsiooni eesmärgil. Vaid väiksem osa soovib juurde saada uut infot. Maaülikooli värsked andmed tudengite kogemusest matkaradadel (Sepp jt., 2013) võimaldavad väita, et matkaraja läbimine on teatud tüüpi rutiinne tegevus, millele ei esitatagi ootuseid eriliseks õppimismomendiks. Näiteks ei suutnud uuringus osalenud tudengid tuvastada, kas tegemist on loodusõpperajaga või lihtsalt matkamiseks või sportimiseks loodud rajaga (omandati eeskätt kehaline-kogemuslik oskus – läbida rada). Ühtlasi ei näidanud tudengite hinnangud erinevate õpperadadega rahulejäämise suhtes olulisi erinevusi. Samas hindasid tudengid positiivselt õpperaja loomisega looduses liikumise mugavamaks tegemist ega tundnud rajal erilist vajadust giidi või juhendaja järele. Seega on tulemusliku loodusõppe tarvis rajale luua rohkem punkte, millega siduda praktilisi harjutusi ja hiljem omakorda kinnistavaid tegevusi. Lihtsalt matkarajal liikumine võib siiski pakkuda selle läbija jaoks ka teadmisi, mida ta otseselt teadmisenä ei teadvusta.

(Arvuti)mängud ja mängulised lahendused. Vaheldusrikkuse loomisel pidasid iseäranis õpetajad oluliseks mänguliste lahenduste kasutamist ning seoste loomist. Teadmiste kaugema eesmärgi saavutamiseks ei peetud tarvilikuks iga selle detaili teaduslikult õpetamist. Mõistmiseni jõudmine võib olla ka mängulisem – rõhuda pigem seoste loomise oskustele. See aitaks vähendada ajasurvet, mis kulub iga teema eraviisilisele õpetamisele. Mängulisemate õppimisvormide põimimine arvestaks ühtlasi seda, et inimeste õppimisviisid on erinevad. Tänapäeval on siinkohal oluliseks abivahendiks tehnoloogia, mida julgustasid kasutama ka elukogenud loodusainete õpetajad. Tehnoloogiatega puutuvad paratamatult kokku kõik inimesed ning seetõttu on see paljude jaoks käe- ja harjumuspärane. Näide õpetaja kokkupuudetest tehnoloogiliste lahendustega:

Õpilased olid väga põnevil, et see oli 12. klassis ja 12. klassis on just see meie koolis bioloogia 4. kursuse läbimine – seal on siis ökoloogia ja keskkonnakaitse osa. Ja minul oli õpetada eelmisel aastal siis selline rühm õpilasi, kes olid pisut laisavõitu ja nende õpitulemused... tulemused olid kehvapoolsed, ja mida ma mäletan, on see, et nad läksid väga elevile ja õhinas asusid neid oma meeskondi moodustama ja toimetasid seal ja olid tõepoolest haaratud. See mulle väga meeldis. (Intervjuu õpetajaga – kogemus kalamänguga, õpetaja)

Õpetajad töid välja ka võistlusmomendi olulisust õppimise juures, mis on samuti üks viis, kuidas luua täiendavat emotsiooni ja hasarti.

Intervjueerija: Kas sa arvad, et seal mängu käigus selline võistlusmoment on ka oluline laste jaoks?

- On ikka jah, see on jälle see kirge tekitav. Aga ta ei tohiks olla selline õpilasi, noh, nagu pingeritta panev...või, noh, et ikkagi oleks lõbus, et kindlasti mitte nii, et nad tunneksid ennast halvasti. (Intervjuu õpetajaga, õpetaja)

Järgnevas alapeatükki kokkuvõtvas tabelis 4 toon märksõnadena välja võtted, mis on tegevuste kujundamisel abiks olnud. Erinevad võtted (mis küll eelolevas peatükis on toodud välja tegevusmeetodite kaupa) võivad olla abiks mitmete tegevuste juures (nt on hea ettekandja-giid oluline õuseõppe juures; kampaaniate puhul tasub kasutada vaheldusrikkaid meetodeid), mistõttu on märksõnade ridade vahel punktiirjoon. Loomulikult ei ole välistatud ka erinevate tegevusmeetodite kombineerimine.

Tabel 4 . Erinevaid teavitustegevusi soodustavad võtted märksõnadena	
Teadmisi kujundav tegevus	Märksõnad
Info otsimine/allikas	<ul style="list-style-type: none"> • Usaldusväärsus • Harjumuspärasus • Käepärane asukoht
Trükised	<ul style="list-style-type: none"> • Praktilisus • Otstarbekus • Olemasolevatele probleemidele lahenduse pakkumine
Kampaaniad	<ul style="list-style-type: none"> • Varasema kogemuse olemasolu
Ettekanded, konverentsid jmt	<ul style="list-style-type: none"> • Vaheldusrikkad meetodid • Erinevad vaatenurgad • Väheste koguste kaupa info andmine • Sütitav ettekandja, eestvedaja jt
Laboratoorne tegevus	<ul style="list-style-type: none"> • Järeleproovimise võimalus (praktilise kogemuse kaudu teadmiste andmine) • Järjepidev tegevus • Vaheldusrikas tegevus
Mängud ja mängulised lahendused	<ul style="list-style-type: none"> • Mängulisus, emotsiooni andmine • Seoste loomine
Õuesõpe	<ul style="list-style-type: none"> • Selge viitamine olulistele (raja)punktidele • Teadvustamata teadmiste rakendamine ja omandamine • Seoste loomine

Eelpool toodud võtted erinevate teadmiste kujundamise meetodite tõhustamiseks võivad olla oluliseks abimeheks inimeste rutiinide muutmisel. Täpsemaid soovitusi erinevate teadmiste kujundamise meetodite kohta jagan peatükis 6. Jättes kõrvale teavitamise taktikad, mis püüavad sotsiaalset muutust luua läbi teadmiste pakkumise, tuli analüüsist välja mitmeid indiviidi käitumist kujundavaid tingimusi ning võtteid, mis toetavad uue info vastuvõttu, aga toimivad ka iseseisvalt. Tutvustan neid võtteid järgmises alapeatükis.

5.3. Positiivsed kogemused keskkonnasäästlike käitumisharjumuste kujundamisel

Käesolevas peatükis tutvustan erinevaid võimalusi, mis aitavad inimeste käitumisharjumusi muuta. Analüüs põhineb nii läbi projektaruannete analüüsil, intervjuudel, vaatlustel kui ka praktikate teoorial.

Praktika kandjate kokkuviiimine

Inimeste käitumisharjumuste kujundamise üks võimalus on nendevahelise interaktsiooni ja praktikaelementide vahele seoste loomine eri vormides. Seeläbi kaasatakse inimest järjepidevalt mingit tüüpi tegevustesse, teda kujundatakse läbi eeskujude (nt huviringid, traditsioonilised üritused, ökokogukonnad, perekond). Inimese sattumine uude seltskonda või viibimine ringkonnas, kus teatud käitumised ja teadmised on tavapärased, võib toetada nii tema normide, oskusteabe, kehaliste harjumuste kui ka tähenduste kujunemist.

Teiste praktika kandjatega kokkuviiimine inimese käitumise kujundamise võttena aitab indiviidil loomulikult säästlikumaid tegutsemisviise omaks võtta. Selle käigus uudse praktika omandamist ei pruugi kaasatav aduda üldse keskkonnavalas mõistestikus (nii lihtsalt tehakse, kuidas siis veel?). Sarnaselt käituvad inimesed hoiavad keskkonnahoidliku tegevuse “normaalsena”. Intervjuudes osalenud inimesed tõid ka mitmetel juhtudel välja sotsialiseerumise olulisust:

Üldiselt on väga hea olla inimestega, kelle arvates on täiesti normaalne see, et sa ei kasuta mingeid plastknõusid ja ei, ei vaata, et sa oled mingi imelik hipi, kui sa pärast puhtaks pesed plastiktaldriku, kui sa oled sunnitud seal sööma, et seda uuesti kasutada. (Talveakadeemia intervjuu, osaleja)

Praktika kandjate kokkuviiimise tagajärjel tekkivat muutust võib märgata mitut tüüpi algatuste puhul. Praktika kandjaid ühendavad algatused võivad tärgata sageli **spontaanselt seal, kus on parasjagu soodsad tingimused** (motiveeritud seltskond, huviliste olemasolu ja valmisolek) ning võivad ka sama kiiresti kaduda. Oma tegevusega loovad need algatused eeskujusid ja kinnistavad uusi norme, mistõttu tekib sarnaseid algatusi ka mujal (nt linnaaiandus, linnaosade seltsid, ülemaailmsel tasandil “Teeme ära!” koristustalgud). Iseloomulikuks näiteks uuringus oli

linnaaianduse ettevõtmine. Kuigi linnaaianduse initsiaatorid selle teemaga enam ei jätkanud, elustus see ettevõtmine teiste organisatsioonide toel mitmel pool Eestis.

Samuti viib erinevad praktikate kandjad kokku **ühise vahetu kogemuse pakkumine**. Inimestele ühise kogemuse pakkumine tagab muutuse või teadmise enesestmõistetavuse (nt tulekahju evakuatsiooni õppused, talgud, laagrid, kirbuturg, roheline kontor). Ühise kogemuse pakkumise efekti pidasid eesmärgina silmas ka mitmed projektijuhid – soovides, et sarnase jagatud baasilise looduskogemuse saaksid kõik Eesti lapsed. Selle efekti toimimist on ilmestanud mitmed eespool toodud näited (näiteks see, kui kõik sinu ümber järgivad ökoelu reegleid, siis on lihtsam ise neid järgida). Ühise kogemuse efekti aitab edasi viia ühtlasi sotsiaalse eeskuju tajumine. Kiiremini liigub see edasi siis, kui lapsed ei taju kohustavat efekti vaid üksteisel külas käies (sarnase profiiliga tuttavad), vaid ka laiemas keskkonnas (kool).

- Noh, hiljuti just hakkasime, et, et... Alguses mitte, aga siis, kuna meil kõik tuttavad niimoodi [prügi] sorteerisid, siis me mõtlesime ka, et tegelikult...

Intervjueerija: Kohe perega koos otsustasite, et hakkame sorteerima?

- Jah.

Intervjueerija: Aga kas koolis ka räägitakse sellest?

- Tegelikult mitte väga. Et, kui nagu...kui praegust ei ole nii suurt probleemi ka, aga tegelikult võiks rohkem. (Vapramäe intervjuu, õpilane)

Ka **kogukonna** ja partnerite olemasolu tagab selle, et erinevate lähenemiste ja eesmärkidega inimesed toetavad üksteist, mistõttu sünnivad paremad ja sidusamad ideed, terviklahendused, mis paistavad välja. Loomelinnaku näitel aitab kogukondlikkus tuua kokku sarnaseid sihtrühmi, aga tagada ka tegevuse kestlikkust edendavat kontakti tegijate vahel.

Ma ütleks, et kirbuturul, kirbuturult on kasu kõikidele loomelinnaku elanikele. Aga, et kirbuturg ise kasu saaks sellest ikka, kuna kirbuturg tõi inimesed siia, siis need inimesed levitasid infot. Tänu sellele hakkasid siia tulema inimesed, kes nüüd levitavad infot ja nad tulevad ka kirbuturule. (Loomelinnaku intervjuu, osaleja)

Ühtlasi nenditi ühes intervjuus, et kogukondlik ja koostööline muutuse edendamine aitab vähendada vajalike ettevõtmiste majanduslikke riske.

Kogukondlik lähenemine pakub muutuse elluviijatele head võimalust rakendamaks mujalt “tõlgitud” ideid kohaliku elu konteksti. Näide linnaaiandusest:

See teoreetiline rääkimine, et kui sul Ameerikas on mingisugune Houstonis, mingisugune aed vaestele, kirik ajab seda, noh, sellel ei ole sisu, selles suhtes, et kas ta Eestis töötab, eks ole, et tal ei ole mingit kohapealset ankrut või, noh, siukest. [...] Et selles mõttes, mis Tartus toimub, see on minu arvates nagu õige, õige lähenemine. Et see asi hakkab peale ikka väga konkreetsetest kohalikest emotsioonidest ja ihadest ja mulla tunnetusest ja, noh, mingitest siukestest vajadustest, eks ole, ja sealt areneb ülesse mitte nagu, et sulle tullakse, keegi tuleb sulle mingit evangeeliumit jutustama, et nüüd te peate nii tegema, et nüüd hakake armastama. No, see ei tundu üldse nagu loogiline. (Loomelinnaku intervjuu, osaleja)

Senist partnerlust, mida soositakse rahastajate poolt, peeti samas intervjuueeritud projektijuhtide poolt mehaaniliseks ja eesmärgituks.

Ei, ongi, just see partnerlus on olemas ilma selle allkirjata. Ja viimasel hetkel ei saa seda allkirja, aga oleme ausad, partnerlus on täiesti olemas ja toimib. (Loomelinnaku intervjuu, osaleja)

Taristu, ruumi kujundamine

Praktikate teooria kohaselt toetavad ja kujundavad esemed ja ruumi kujundus inimese käitumist, nende puudumine võib jällegi tõmmata kriipsu inimeste muutmise soovile. Nt prügikast peab olema leitavas kohtas, mitte nurga taga; loodusmajade ruum peab olema paeluvalt kujundatud ja sisaldama kaasavaid elemente; matkarajal võiksid olla selgitustega viidad, mis suunavad tähelepanu vähemärgatavatele aspektidele, tee võiks viia otse objektini, mitte sellest eemalt mööda (meie vaatlus näitas, et noored läksid matkarajal teelt kõrvale küll pildistama, mitte aga vaatlema looduslikku väärsust, milleni juhatas silt), rattaparklad peaks asuma käidavates kohtades.

Ka läbi viidud intervjuudest ilmnes, et ruum mängib olulist rolli inimeste käitumise kujundamisel. Näiteks kätkeb auto jalgratta vastu vahetamine endas käepärasuse loomiseks õige mitmeid vahendeid ja materjale.

Noh, see ongi see ratta hoidmine, mina elan ka korteris. Mul on see teema praegu see, et ma sõidan autoga vanemate juurde, siis võtan ratta ja lähen sõidan. Et noh, ka totakas natuke. Et, kui ta oleks siin samas juures, siis oleks ilmselt parem. (Rattakampaania intervjuu, osaleja)

Ruumi paigutus võib inimeste käitumist tugevalt mõjutada. Kuigi inimesed ei oska reeglina ise sõnastada, mis neid takistab harjumuste muutmisel, on kõnekas, et Tartu Linnavalitsuse rattaauditi andmetel (Tartu...2008) peab suurem osa vastanutest

rattakasutust takistavaks barjääriks eeskätt sobiliku ja ohutu marsruudi puudumist ja rattateede kehva olukorda, veidi vähem riiete vahetamise võimalusi. Eeskätt on need ruumilised-vahendilised probleemid segamas naisterahvaid.

Ökoettevõtmiste ühte ruumi koondamine aitab erinevatel tegijatel sarnase sihtrühmani jõuda. Näide kirbuturu ja ökomässu koostööst:

Aga kindlasti koostöö toimis selles mõttes, et inimesed, kes tulid, nad ennem kui jõudsid sinna saali ja...ja kõik nautisid seda sama kirbuturu väljapanekut ja keskkonda ja...ja kiitsid ja kindlasti osalesid selles. Et seda ökoehitaja tüüpi inimesed või kellel on vajadust selle järgi, enamasti nad on ka korduvkasutajad ja vanadele asjadele ei vaata nagu halvasti, et, et sünergia on siin kahtlemata olemas. (Loomelinnaku intervjuu, osaleja)

Vahendite alla kuuluvad ka tehnoloogilised vahendid, mis loovad mugava, põneva ja sageli harjumuspärase mõtlemis- või proovimisruumi olukordade lahendamiseks ning mis on paljudele inimestele juba käepärased ning igapäevased.

Ja, ja samas, noh, ei tohiks võõristada tehnoloogiat. Mina leian, et vot selline arvutimäng on väga vajalik ja osadele, noh, ongi see annab väga "ahaa", et ta saab. Ja siis ta läheb võib-olla...mis see oli, kalamäng vä?...et lähebki kala püüdma, eksole. Aga talle peaks võimaldama seda päris kala ka, et noh, ma näen, et kui tehnoloogia, sulgudes siis arvuti, nutitelefon või...või tahvelarvuti, see on see õng. (Intervjuu projektijuhtidega, projektijuht)

Panustamine ruumi või vahenditega on tõhusam, kui **sekkutakse hetkel, kus inimene otsib lahendust**. Lahendus võiks olla inimesele võimalikult mugav. Näiteks pakkus Uuskasutuskeskus sobivat lahendust just tarvilikul hetkel, mil kevadiste suurpuhastuste aegu kogunes inimestel kokku kasutusest väljalangenud riideid. Kirbuturu eestvedajad panustasid tegevuse lihtsamaks muutmisesse, pakkudes taaskasutatavate esemete müügiks nii müüjatele kui ka ostjatele mugavaid tingimusi (elektrooniline registreerimine "kes ees, see mees" poliitika asemel, viisakad müügilauad). Vapramäe intervjuul osalenud tütarlaps nentis, et looduses on mugav liikuda, sest see on matkaradadega mugavaks muudetud:

Üldiselt päris puhas oli seal. Täitsa korda tehtud mõnusad rajad olid ikka. Mitte nii, et peame mingi paksus heina sees kõndima. (Vapramäe intervjuu, õpilane)

Samas võib säärane matkaradade mugavaks muutmine mõjutada loodust (nt ei pruugi piirkond mitmetele liikidele enam kõlbulik olla) ja inimeste käitumisharjumusi (nt inimesed ei suuda kohaneda mugavdamata loodusega).

Sobivat ruumi võivad pakkuda mitmed ettevõtmised **läbi süsteemide, mis on selles osaleja jaoks praktiliselt märkamatud ja teadvustamatud** (va üksikud teelahkmed, mis panevad kinni alternatiivsed rajavalikud). Selline muutus loob pikaajalise tulemuse ja ei tekita osalejas küsimusi “aga milleks nii?”. Samas mõjutavad need läbi enda kasutamise ning stabiilse kokkupuute. Tüüpilise näitena võib siin nimetada huviringide või haridustee sotsialiseerivat mõju. Tagantjärele meenutusi kunagisest huviringis osalemisest:

Et no, minu elu jaoks on see olnud äärmiselt oluline, et seal...Alex Lotman oli mul juhendaja, ja ma ei olnud nagu kunagi selle peale tulnd, et on inimene, kes teab kõike, mis mind huvitab. Et see oli nagu tohutu kontrast nagu tavakooli ja kõige muuga, aga mida ma nagu nägin. [...] See pani paika kogu selle struktuuri, kuidas ma nagu pärast seda olen elu näinud, ja ülejäänud asjad on nagu ladestunud sellel mingiteks asjadeks. (Intervjuu projektijuhtidega, projektijuht)

Huviringide mõju puhul mängib harjumuste kujundamisel rolli ka kokkupuude teiste praktikate kandjatega (vt käesolev peatükk “Praktika kandjate kokkuviimine”)

Sama sorti kogemuse võivad moodustada ka ruumi ja vahendite ümberkujundamise tegevused, mistõttu teatud ruumikasutusvõtted moodustavadki selle kasutajate jaoks “raja”, millest kõrvale ei saa kalduda:

Kui kergliiklusteed siia lähedale said, kui palju inimesi tegelt hakkas harrastama. Selles mõttes, et otsene seos. Ja, ja kuna meil on käinud üsna palju nagu väliskülalisi, siis esimene asi, mis nad ütlevad, et issand, kui palju inimesi teil rattaga sõidab, et, et kergliiklusteed on nagu rahvast täis, et see on üllatus nende jaoks. Teine asi on näiteks koolide juures, et rattaparklaid on kogu aeg liiga vähe. Sa võid ükskõik kui palju neid sinna juurde panna – need on kogu aeg täis ja, ja ei mahu lihtsalt ära rattad. (Rattakampaania intervjuu, osaleja)

Ruumi ümberkujundamine võib olla ka **ootamatu ja selgelt tajutav** – inimest ümbritsevat keskkonda võib muuta nii, et tal tuleb seal lihtsalt ellu jääda, kohaneda (nt ujulas reguleeritakse dušist tulev vesi kraadi võrra jahedamaks ja väljalülitumine tihedamaks; bussiradade loomine). Loomelinnakul oli sarnane kogemus, kus eksperimendis osalejad lihtsalt vastandati faktiga “täna teeme asju teisiti”. Linnaaia

rajaja oli järjekindel ja mõne aja pärast kohanesid kohaliku elanikud tema poolt loodud muutusega – aiaga (kuigi mullaproovide tõttu osutus piirkond hiljem toidukasvatuseks kõlbmatuks, on aastaid pärast algatust endiselt elus söödavatest taimedest klumbid liikluse tõkestajana jms):

Esimene kord, kui siia istutati, siis minu meelest, kas reedel pandi... istutati, ja meie tuleme ju laupäeva hommikul hästi vara, ja laupäeva hommikul olid need pahupidi pööratud. Aga...ja seda vist kordus, vist üks viis korda. Ja siis tuli jälle A, pani kõik korda, tegi jälle ilusti, pani veel mingid väikesed sildikesed sinna juurde. Ja peale seda oli täiesti puhas, mitte keegi ei puutund, kõik oli täpselt oma koha peal. (Loomelinnaku intervjuu, osaleja)

Kehaliste harjumuste kujundamine vahetult tegevustes osalemise kaudu

Kehaliste harjumuste kujundamisel seatakse fookus eelkõige inimese kehaliste käitumisharjumuste kujundamisele ja arendamisele, tegevus ei pruugi olla otseselt teadvustatud (nt looduslike protsesside tunnetamine läbi taimede istutamise ja hooldamise, marjade korjamine, prügi metsa alt koristamine, konnade üle tee aitamine). Tihtilugu on kehaliste harjumuste kujundamine seotud teiste praktikate kandjatega kokkuviimisega, millest on juttu alapeatüki alguses.

Vapramäed külastanud õpilased püüdsid meenutada, kuidas nad seeni tunnevad. Kuigi kooli nimetatakse peamise teadmiste ammutamise allikana, tuleb tekstist välja ka tugev praktilise kaasatuse mõju.

Intervjueerija: Aga need taimeliigid, mida te mainisite, et tunnete, et kust te neid olete õppinud?

- No, põhimõtteliselt nii näiteks vanaemaga seenel käies nagu, et ta õpetab niimoodi, et see on puravik ja...Põhiliselt temaga, aga ka kindlasti koolitunnis.

- Nagu, nüüd me minu meelest nagu eriti mingeid seeni, metsaseeni, ei õpi, aga algklassides küll. Need nagu...kõik need puravikud ja kukeseened.

- Rohkem jääb ikka meelde sellest praktikast, kui sa ikka oled neid näind päriselt, ja kui keegi räägib mingi jutu juurde veel, jääb rohkem meelde. (Vapramäe intervjuu, õpilane)

Loomelinnaku töötaja rääkis, kuidas nende töötoad haaravad kaasa ka inimesi, kel polnudki algselt üldse säästva renoveerimise ambitsiooni. Teadmiste olemasolu ei pruugi olla uute harjumuste omandamisel vajalik – kehaline oskus võib aidata teadmiste puudumise barjääri ületada.

Jah, see käsi külge on küll. See on see, et kui sa näed ikka, et inimesel ikka tuluke läheb põlema... et ta tulebki näiteks...inimesed tulevad kirbukale näiteks, ja siis tulevad läbi meilt ka ja siis näevad, et midagi meisterdatakse kusagil ja siis tekib huvi. Võib-olla varem ei saanudki aru, mis siin toimub ja siis vaatavad, et “ahaa”, “ohoo”. Et see puust ja punaseks ikkagi toimib. Aga see ongi, kuidas see nagu, see inimene, kes muidu ei saa aru, et see on lahe, jõuda selleni, et ta kohale tuleb. (Loomelinnaku intervjuu, osaleja)

Ka teiste inimeste kogemused ja praktika võivad anda vahetu tegevuses osalemise efekti, kui need pakuvad käepäraseid nõuandeid, mis aitavad indiviidil vahendatud kogemusse sisse elada:

Intervjueerija: *Aga kus sa üldse kuulnud oled või kust sa tead seda?*

- Äkki on mingi artikkel olnud, kui keegi on metsa ära kadunud. Siis on nagu räägitud sellest...siis on alati iga artikli lõpus, kui keegi on ära kadunud et...et kuidas mitte metsa ära eksida, et pange märgatavalt riidesse. (Vapramäe intervjuu, õpilane)

Ühe Eestis tugevalt kanda kinnitanud vahetu kogemuse toimimisviisina võib välja tuua **talgud**, mida antud uuringu raames lähemalt ei vaadeldud. Praktilise tegevuse mõju teadmiste omandamisele kinnitab ka Eestimaa Looduse Fondi tellimusel tehtud talgute mõju analüüs. Praktiline tegevus talgutel andis uusi teadmisi või oskusi juurde 85% osalejatest. Kusjuures 80% vastanutest nentis, et nad said juurde just uusi teadmisi – praktiline tegevus on oluline ka uute teadmiste omandamisel (Looduskaitstes...2012). Talgute olulisuse tõi välja ühtlasi üks projektijuht:

Kõige edukam keskkonna või loodushariduse viis on ikkagi talgud, et ilmselgelt. Et silmaga nähtav vahe on, et kui inimesed on ise midagi teinud, on ju, või nad on siis lehest lugenud. Et see on nagu kaks ise asja. Eriti, kui see on nagu tõeliselt vajalik asi. (Intervjuu projektijuhtidega, projektijuht)

Kõigile praktika elementidele tähelepanu pööramine – terviklahenduste pakkumine

Muutuse vastuvõtmist toetavad mitmekülgsed, loogiliselt põimitud tegevused, mis moodustavad inimese jaoks terviku. Terviklahendus võib hõlmata endas nii teadmiste, taristu, vahendite, võimaluste, oskusteabe kombinatsiooni kui ka oluliste lülide kaasamist (nt selleks, et tarbida mahetoitu, on vaja erilisi toiduaineid, uusi käelisi oskusi, teistmoodi toiduvalmistamise vahendeid, mugandatud retsepte, kogukonna

toetust ja avalikke toidukohti, et muutust oleks võimalik praktiseerida mujal kui kodus).

Näiteks toob Säästva Renoveerimise Infokeskus osalejateni terviklahendused: baastõed, praktilise koolituse, vanamaterjalide vahenduse, sobilikud ehitusmaterjalid jms:

Ja tuues siis festivalivormi, on võimalus see, et ta haarab rohkem inimesi, kes nagu ei tea, ja vaatab, ahaa – see ei ole nüüd midagi müstilist, et ehitamine ei olegi aint mingi tunkedes meeste asi, et see on “tee ise” ja igaihele meeldivalt jõukohane asi. [...] Kui inimesed ei saa, jah, neid materjale ise katsetada, siis...siis jääbki see jutuks. Ja, ja tegelikult neid asju on, on vaja. Ja siis tekib inimestel ka julgus ja samas võimalused neid [materjale] kätte saada. (Loomelinnaku intervjuu, osaleja)

Rohelise kontori põhimõtete rakendamise kogemus Eesti organisatsioonides, mis suudaks pakkuda edukalt vahetut kogemust, jääb sageli just selle taha, et puudub terviklahendus. Kui töötaja/õpilane sorteeribki jäätmeid, siis koristaja unustab jäätmeid eraldi koguda või ei ole kaasatud jäätmekäitlejat. Üks projektijuht tõi välja sarnase kogemuse:

Selleks ei olegi midagi vaja, võib panna kasvõi tavalise papikasti ka, et, et koguda. See jääb õpetaja taha ikkagi. Et ta ei suuda nagu motiveerida õpilasi kaasa.

Intervjueerija: Aga mida võiks teha, et neid motiveerida?

Ma arvan, et juhtkond. Et mina organisatsiooni juhina saan siin aru, et siin on tegelikult just nimelt tegelikult selle korraldamise taga. (Intervjuu projektijuhtidega, projektijuht)

Omamoodi terviklahendust pakub **ühe ja sama elemendiga mitmekülgse kokkupuute loomine** (nt seene tundmaõppimine õpikust, seenel käimine, seene pildistamine ja määramine, näituse tegemine, seente kasutamine, kastmeks tegemine).

Vaadeldud Vapramäe matkapäeval püüti kordusele üles ehitada seente tundmaõppimist (fotografeerimine, määramine, näitus), kuid kordamise efekt jäi sel korral napiks. Selleks, et õppida midagi tundma, on vaja objekti tajuda erinevatest aspektidest.

Näiteks, kui matemaatikas nagu õppisime arvuliselt, et kuidas puu pikkust mõõta, ja siis läksime ise välja proovisime seda, ja siis see just nagu kinnistus, sai nagu teada, kuidas see päriselt käib. Pildi pealt oli lihtne, aga kui läksime välja, nagu praktiliselt proovisime seda...

- ...siis tegelikult ei olnudki nii lihtne.

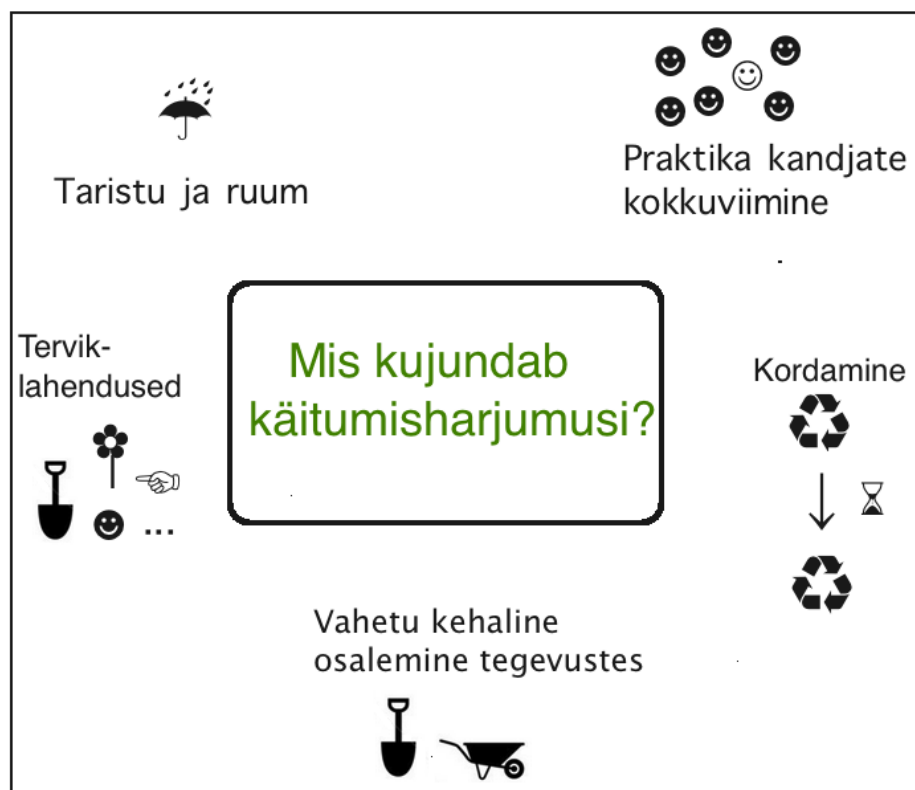
- Jah. Tundus palju raskem olema, aga vastuse saime ikkagi kätte. (Vapramäe intervjuu, õpilane)

Kordamine, kinnistamine, rutiinide tekitamine

Iseäranis mitmekülgne tegevuste kordamine aitab rutiine kinnistada. Kordamise meetodina võib kasutada erinevaid tegevusi (mänge, õuesõpet jmt). Intervjuudes peeti õpilaste puhul oluliseks nende teadmiste kinnitamist erinevate meetodite kaudu.

Ja, ja tegelikult, aga ma arvan, et töötavad üsna hästi kõik sellised asjad, kus, kus saab kohe tulemust tulemust, tulemust teada. [...] Tarbijakaitse kodulehe peal on teste, et saab kohe selle tulemuse teada. Need on ka tegelikult seal kõik need niuksed...seal üldse, ka sellised mängulised elemendid, sa pead tegema otsuseid ju nagu. Et nagu, noh, kas on õige-vale lahendus...nii edasi, et kui sa saad lõpuks teada, et kas, kas sul on need tulemused head või ei ole. (Intervjuu õpetajaga, õpetaja)

Järgnev joonis 3 võtab lühidalt ja piltlikult kokku käesolevas peatükis toodud inimeste käitumise muutmise võtted:

Joonis 3. Keskkonnahoidlikke käitumisharjumusi kujundavad võtted. (Autori joonis)

5.4. Peamised väljakutsed keskkonnasäästliku käitumise projektipõhisel kujundamisel

Inimeste käitumise kujundamine toob endaga kaasa hulgaliselt väljakutseid. Järgnevalt kirjeldan mõningaid olulisemaid neist.

Ühe keskse probleemkohana muutuse kujundamisel näen **ratsionaalse indiviidi kesket lähenemist käitumise kujundamisel**. Selle lähenemise puhul langeb põhirõhk tüüpilistele teavitustegevustele: loengutele, väljasõitudele, infokampaaniatele, voldikutele jne. Teavitustegevused võivad küll muutust toetada, kuid sealjuures on sageli tarvis kasutada ka teisi võtteid, mis tingivad inimeste uute käitumisharjumuste omaksvõttu või ümberkohanemist. Ühtlasi on oluline, et inimese sotsiaalne aspekt, praktika, ei jää püsima, kui sellel ei ole piisavalt järgijaid ja kontakte teiste sotsiaalsete praktikatega (nt ühekordsed väljasõidud ei seostu inimestel tüüpiliselt olemasolevate praktikatega). Käitumisharjumuste ümberkujundamine ei põhine enamasti indiviidide ratsionaalsetel otsustel, olulisem on pöörata tähelepanu sotsiaalsele ning ruumilisele keskkonnale, kus inimene on harjunud tegutsema, ning panustada selle kujundamisse.

Teavitustegevuste mõju inimeste käitumisele vähendab ka pidev infovoog, millega inimesed igapäevaselt vastamisi seisavad. Õpetaja ning õpilased kirjeldasid oma kogemust teadmiste omandamisega:

Ainekava on nii mahukas, et, et siis hakatakse umb...kõike nagu õppima ja pähe tuupima, aga lõpuks on nii, et nad ei mäleta sellest mitte midagi. Hädaga siis, noh, mingid terminid ja asjad – nad enam ju seostada ei oska. Et see, et, et see külge hakkaks see tarkus, et ikka on vaja seda elulisust... (Intervjuu õpetajaga, õpetaja)

Teine oluline väljakutse, millega palju pörkutakse ja mida pean vajalikuks eraldi välja tuua, **põhineb keskkonnasektori rahastamise ühekülsusel**: projektipõhine rahastamine seab palju piiranguid, sest on vastuolus praktikate kujunemise rutiinidega. Nt sotsiotehniline süsteem³ vajab paljude eri osapoolte koostööt, aga

³ Üldjuhul ei taotleta vaid muutust ühe või mõne indiviidi käitumises (mikrotasandil), vaid ühiskonnas laiemalt (makrotasandil). Laiema muutuse tekitamine eeldab sotsiotehnilise süsteemi (Giddensi mõistes ühiskonna struktuuri osa) juurutamist, mis võimaldab soovitava praktikal ellu ärgata ning püsima jääda. Sotsiotehniline süsteem hõlmab endas nii reegleid, poliitikaid, infrastruktuuri, süsteemi loomist ja levitamist ning palju teisi elemente (Geels 2005: 446).

projektipõhisus on reeglina ühe osapoole rida, kuigi partnerlust püütakse tehnilises plaanis projektijuhtimise praktikatesse sisse tuua – reaalses elus on see keeruline, sest eri organisatsioonide ajastused oma projektide tsüklites on erinevad. Pea kõigist projektijuhtidega läbi viidud intervjuudest tuli välja, et projektipõhine rahastamisskeem tekitab probleeme - see ei võimalda enamasti piisavat tegevuste ega eelarve paindlikkust, tegevuste stabiilsust (tavaliselt on projekti kestus 1-2 aastat), ühtlasi pärsib see loovust ning võtab sageli palju aega ja energiat paberite täitmiseks. Nii tegelevad inimesed lõpuks rohkem administratiivsete tegevustega (taas omaette praktika, mis värbab teistsuguseid praktikante kui muutuse loomiseks vaja) ning vähem sisuliste tegevustega.

Samuti toodi probleemina välja see, et paljud projektid ei pruugi mahtuda etteantud raamidesse ning sageli saavad rahastust need projektid, mis formaalselt nõuetele vastavad (nt on sõnastuses kasutanud “õiget” sõnavara), uuenduslikud ideed ja kogenematud taotluse kirjutajad võivad aga jääda joone alla. Projektiaruandeid analüüsid märkasin läbivalt tüüpilist n-ö rahastajasõbralikku projektiterminoloogiat, väljendeid. Minu valimisse sattus ka kaks täiesti erineva taotleja projekti, mille taotlused ja aruanded olid pea sõna-sõnalt samad. Viimane võib olla põhjustatud näiteks sellest, et projekti taotluse kirjutamine on tellitud professionaalselt projektikirjutajalt, kel ei ole sisuliste tegevustega mingit seost, kuid ta oskab sobivalt sõnu ritta seada. Mitmete projektide eestvedajad tõid sarnaseid probleeme välja:

Selles suhtes ta ikkagi surus meid...no see on paratamatus, et no ütleme, kui sa näed, et noh, ei saagi teistmoodi. Et, kui sa näed, et on mingi formaat, on loodud sinu jaoks, et ainult teatud tüüpi projektid tegelikult lähevad läbi, et siis sa nagu lähtudki, või noh ütleme, alguses tõesti ei olnud seda projektijuhtimise kogemust, et oma sõnu õigel moel niiöelda formuleerida. Et oma projekti nagu formaatida. Et üks teisel korral oli kogemust rohkem juba. Ja, üks ilmselt oli tegelikult see ka sobivam, see nagu väljund KIKi jaoks. Aga ega selles mõtte, et see on ju läbi ajaloo ja see ongi ühiskonnas niimoodi, et neid, noh, selliseid marginaalseid asju, noh, mida võib nimetada uuenduslikuks – ega neid ei näegi. (Loomelinnaku intervjuu, osaleja)

Teinekord tundub ka nende projektide hindamise juures, et raha saab nagu see projekt, kus mitte ei ole see mõte hea, vaid kus on ikka hästi kirjutatud, oskad kirjutada, mis asi see jätkusuutlikkus on. (Intervjuu projektijuhtidega, projektijuht)

Ühtlasi peeti projektirahastuse süsteemi inertseks: taotluskuupäevi on vähe, rahastamisotsused tulevad pika viivitusega. Ühiskonnas õigel hetkel vajaliku lahenduse tekitamiseks nõuavad mingid tegevused aga kiiret ja spontaanset reageerimist. Muutus sünnib sageli n-ö orgaaniliselt ja mitmete osapoolte sünergiast, mida ei ole võimalik tehnilikult (vs orgaaniliselt) üles ehitada.

See on muidugi huvitav, ega see oleks...ei tea jah, et jah, et selline nagu orgaaniline nagu kooskasvamine, oleks nagu kõige ägedam loomulikult, aga noh tõesti, võib-olla mingid projektid ei saagi olla sellised, nad ei saa eksisteerida näiteks ametlikus ruumis...või. (Loomelinnaku intervjuu, osaleja)

Projektiaruandeid analüüsid ilmnes ühtlasi, et sageli peavad täitma põhjalikke aruandeid pisiprojektide⁴ (nt ühekordsed väljasõidud) eestvedajad. Neil puhkudel ei tundu mitmetele küsimustele vastamine mõttekas. Seetõttu on ka eriti pisiprojektide juures muutuse taotlejale kättejääv aeg niivõrd napp, et esmaselt on sund ära lahendada projektiaruandluse küsimus, selle järel aeg asuda lahendama pisiprojekti loomingu poolt. Sageli esines projektide kvantitatiivsel analüüsil ka palju abstraktseid stampvastuseid (stiilis “peale väljasõitu õpilaste teadlikkus tõuseb, nende väärtused muutuvad ja nende käitumine on edaspidi keskkonnahoidlikum”). Õuesõpe on küll oluline õppimise vorm, kuid paraku on see enamasti ühekordne tegevus, millega ei kaasne märkimisväärset muutust.

Mitmetest projektijuhtidega läbi viidud intervjuudest ilmnes veel rida projektipõhise rahastamisega kaasnevaid sisulisi probleeme (rahastatakse projekte, mida tegelikult peaks rahastama teistest allikatest; sisulise tagasiside puudumine rahastamata jäetud projektidele; üldine toetuste vähenemine; läbipaistmatus projektide hindamisel jne). Projektipõhise rahastamise probleemide ületamine ei nõua esmajärgus niivõrd taotlejate-maailmaparandajate muutmist, vaid rahastaja poolseid muudatusi ning tegevuste mitmekülgset rahastamist.

Kokkupuutest KIKiga ilmnes, et projektipõhine rahastamine ei ole alati ka rahastaja jaoks kõige sobivam, näiteks tekitab see suure projektide taotluste ja aruannete tulva, millega hindamine nõuab palju tööjõudu ning -aega. Kui rahastamismudel ümber teha, on võimalik neid probleemkohti leevendada nii rahastaja kui ka taotlejate jaoks.

⁴ Ühekordset tegevust sisaldavad ning väikest eelarvet nõudvad projektid, millel omaette võetuna puudub käega katsutav otsene mõju.

Samas on rahastajal võimalik olukorda leevendada ka projektipõhise formaadiga jätkates. Heaks näiteks on minu hinnangul Vabaühenduste Fond, mis on jätnud oma suhtlemisel sisulise ja sõbraliku mulje. Taotlejad on hinnangud sõbralikuks rahastajaks Kodanikuühiskonna Sihtkapitali (Kodanikeühenduste...2010). Kuigi ka nendest fondidest rahastuse taotlemisel tuleb arvestada reeglite ja formaalsustega, tasakaalustab seda sisuline, abivalmis ja sõbralik suhtlemine rahastajatega. Rahastamise protsess võib vormilistest nõuetest enam tähtsustada vastastikuse suhtlemise protsessi – ka see on praktika, mis võib võtta eri vorme.

Ühtlasi tuli intervjuude käigus välja lahendusi, mis võimaldavad muutuse taotlejate jaoks ülal toodud probleeme leevendada või ületada. Näiteks on võimalik oma algatus üles ehitada sotsiaalse ettevõtteks, mis vajab küll alguses väikest rahalist tõuget, kuid pikemas perspektiivis majandab end iseseisvalt. Väiksema toetuse saamiseks on võimalik esitada oma idee Hooandja keskkonda ning koguda vajalik summa eraannetajate abiga, Hooandjaga kaasneb ka märksa vähem bürokraatiat. Samas on selge, et mitmed probleemid tulenevad endiselt rahastamise süsteemist ja muutuse taotleja kõiki neid seljatada ei saa.

Lisaks kahele eelpool mainitud põhimõttelisele probleemile selgus uuringust mitmeid teisi väljakutseid, millega taotlejad-maailmaparandajad pörkuvad. Järgnevalt tutvustan nii sihtrühmaga seonduvaid kui ka projektikeskseid probleeme, mis takistavad inimeste käitumiste ja teadmiste kujundamist.

Sihtrühmaga seotud probleemid muutuse taotlemisel

Eelarvamused, sotsiaalne surve. Mitmete intervjuueeritavate vastustest oli võimalik välja lugeda, et käitumise muutmine seisab sotsiaalse halvaksapanu hirmu taga. Kui mingi tegevus ei ole inimese suhtlusingkonnas või ühiskonnas “normaalsus”, siis on seda lihtsam vältida – puuduvad teised vastava sotsiaalse praktika kandjad või kokkupuude nendega. Näide rattakampaania intervjuust:

Ehk siis nagu see, et, et noh, ongi sul need heledad riided ja ongi see helkurvest, et no, kuidas ma panen selle helkurvesti...? (Rattakampaania intervjuu, osaleja)

“Las teised teevad” suhtumine. Sellistel puhkudel võidakse tegevus küll diskursiivselt heaks kiita, aga praktikas see inimeste ellu ei mahu. Osad projektijuhid tõid välja, et mitmel juhul takerduvad tegevused inimeste passiivsuse taha ning kuigi nad võivad mõista tegevuse olulisust (neil võib olla teadmine), ei asu nad sellegipoolest uute praktikate juurde (nende praktika ei sõltu teadmisest). Selle põhjuseks võib olla vastuolu teiste praktikatega, teadmistega jne. Näide loomelinnaku intervjuust:

Aga see ongi, kuidas see nagu, see inimene, kes muidu ei saa aru, et see on lahe, jõuda selleni, et ta kohale tuleb – see on mõtte küsimus. (Loomelinnaku intervjuu, osaleja)

Puudub taristu ja ruum. Nagu ka eelmises alapeatükis välja toodud, on taristu ja ruum olulised elemendid inimese käitumise muutmisel. Kui puudub taristu või sobiv ruumikujundus, ei ole ainuüksi teavitamisest kasu. Üks rattakampaania intervjuus osalenu tõi välja hoidla olulisuse rattaga sõitmisel:

Kas ma viitsin seda [ratast] sealt korteri...neljandalt korruselt alla tuua või mitte... aga kui see [rattahoidla] oleks mul nagu kogu aeg olemas, et ma lähen lihtsalt ja võtan, siis oleks see nagu, see sihtrühm palju-palju suurem. (Rattakampaania intervjuu, osaleja)

Loodusheitumus. Mõned projektijuhid tõid välja, et nad on märganud, et inimesed kardavad loodust. Loodus ei ole nende ja nende lähikondsete inimeste igapäevaste rutiinide loomulik osa, mistõttu võetakse sellega kokku puutudes kasutusele praktikaid, mis peaksid aitama loodusega toime tulla.

[...] ja kui ma vestlesin selle 3. või 4. klassi lapsega, ta ütles, et ema käskis suured kollased kummist kindad tal metsa õppekäigule kätte panna, sellepärast et seal on bakterid, seal on puugid ja seal on üldse midagi jubedat – seal looduses, kuhu teid nüüd viiakse. (Intervjuu projektijuhtidega, projektijuht)

Temaatiliste kontekstuaalselt rakendatavate infomaterjalide puudus. Intervjueeritud õpetajad tõid välja, et keskkonnahoiu teemadel on vähe sobivaid õppematerjale, mistõttu on keeruline uusi teadmisi ja käitumispraktikaid ka õpilastele edasi anda.

Ma olen alati püüdnud, noh, otsida [ainetundide tarvis], et kas on midagi uut ja huvitavat, et tegelikult on millegipärast just see keskkonna teema väga-väga

kehvalt esindatud, et sellega ei ole väga, väga, noh, võimalusi. (Intervjuu õpetajaga, õpetaja)

Ajapuudus. Kuigi inimestel võib olla valmisolek muudatuste tegemisteks, jääb neil sageli muude tegevuste raames aega väheks, mistõttu uued praktikad ajakavasse ei mahu. Järgnev lõik intervjuust ilmestab ajapuuduse probleemaatikat:

- mu sugulane käib hästi palju igasugustes loodusuurimistes – ta hästi huvitatud on.

Intervjueerija: *Mis ta räägib sellest?*

- Kogu aeg käib luubiga ringi ja raamatutega hästi palju ja... ta on hästi...ta on tegelt üheksaastane, ta on niuke väike poiss tegelikult, looduses kogu aeg.

Intervjueerija: *Ja kuidas tundub, et kas tahaks ise minna?*

- Mõnikord, kui ma vaatan, siis tegelikult võiks ise ka minna. Aga ma...mul ei ole nii palju aega. Aga need tunduvad huvitavad tegelikult. (Vapramäe intervjuu, õpilane)

Inimeste oskuste ja teadmiste tasemete erinevus. Intervjuudes osalenute projekti sihtrühmade seas oli märgata erinevate teadmiste ja oskustega inimesi. Samale probleemile viidati läbivalt erinevates intervjuudes. Väga erinevate oskuste, teadmiste ning tähendusväljadega sihtrühmade käitumise ümberkujundamine on keeruline ülesanne, kuna uute praktikate omandamine võib põrkuda näiteks varasemate praktikate või nende puudumisega (nt looduse hoidmise õpetamine inimestele, kellel puudub kokkupuude või olulised algetadmised loodusest).

Projektikesksed probleemid

Ebakohane sihtrühma valik. Mõnel juhul viidati olukordadele, kus püüti muuta mingit sihtrühma, kellele on lihtsam ligi pääseda, kuigi reaalse muutuse sisseviimine seisab kellegi teise taga (nt ei ole mõtet tudengeid veenda prügi sorteerimise vajalikkuses, kui juhtkond ei ole nõus keskkonnasäästlikke lahendusi kasutusele võtma). Sihtrühma valikul võib rolli mängida ka rahastaja eelistus. Üks projektijuht tõi välja juhuse, kus nad soovisid mõjutada õpilasi, kuid enne oleks pidanud tegelema õpetajatega, kelle väheste oskuste ja teadmiste tõttu kannatasid õpilased:

Aeg-ajalt juhtub ikka niisugust asja, et tulevad siis kas programmile, retkele õpetajad koolist, kus ei olda veel väga kursis õuesõppega ja sellise avatud õpikeskkonnas õppimisega. (Intervjuu projektijuhtidega, projektijuht)

Sütitava ja põneva kõneleja-eestvedaja puudumine. Iseäranis konverentside, koolitundide, väljasõitude ja õuesõppe puhul toodi välja kogemusi halbade ja igavate kõnelejatega. Samas mängis looduslabori positiivsel kogemusel olulist rolli just energiline ning hea eeltööd teinud õpetaja. Ühe õpetaja kogemus väljasõiduga:

See oleneb väga palju sellest giidist: kui giid räägib nii huvitavalt, siis sa kuulad, ja kui ta huvitavalt ei räägi, siis sa ei kuula ise ka ju mõnikord. (Intervjuu õpetajaga, õpetaja)

Vahendite ja raha nappus. Raha ja vahendite nappust võib pidada sagedaseks erinevaid organisatsioone ja projekte saatvaks probleemiks. Mitmed projektid ei saa rahastust, mõned projektid saavad osalise rahastuse, kohati on raha inimressursile, aga mitte vahenditele ja vastupidi. Samuti toodi välja, et mõned tegevused eeldavad kiiret rahasüsti ja projektide taotlustähtaegu ära oodata ei jõuta:

Noh, meil oli see häda, eks ole, alguses kohe, et meil oli vaja [rahastust] kohe kiiresti, üks ole, et noh, see protsess läks nii ruttu käima, et... et ei oleks olnud aega mõnel konkursil osaleda. (Intervjuu projektijuhtidega, projektijuht)

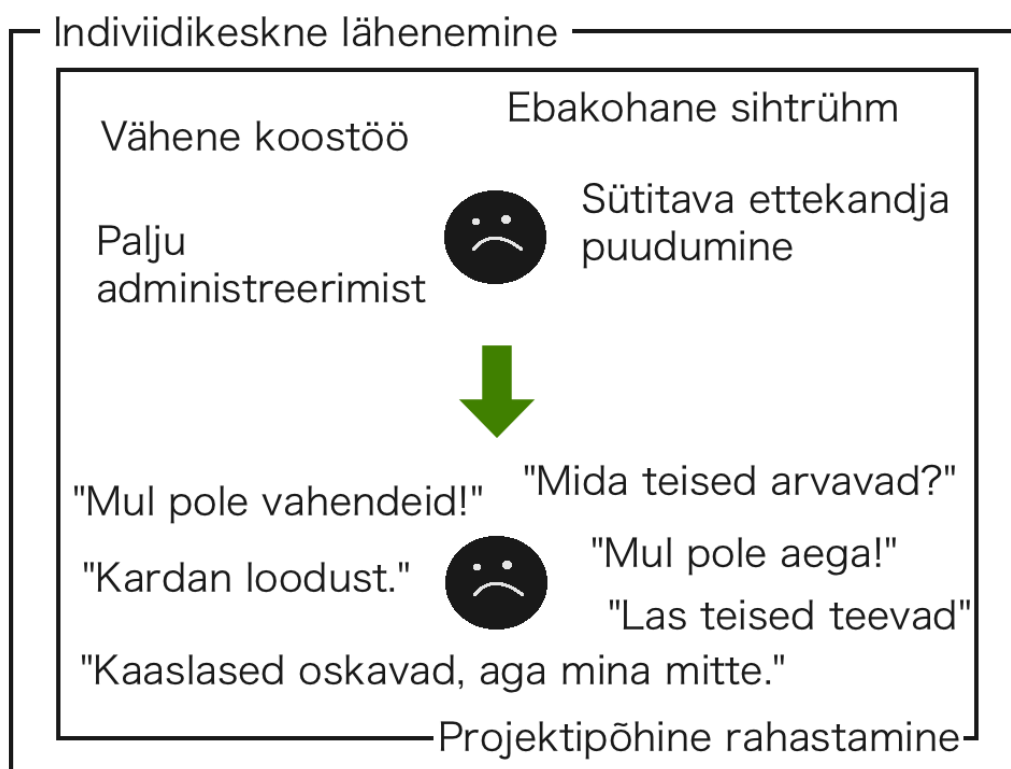
Vähene koostöö. Mõned projektijuhid tõid välja erinevate organisatsioonide sisulise koostöö puudumise (koostöö võib olla vaid projektiga seotud formaalsus), ühtlasi tuleb ette, et üksteise tegevusi dubleeritakse. Mõlemat seika illustreerib järgnev projektijuhi tsitaat:

Mis on praegu probleem selle taotlemise juures, on see, et inimesed teevad selle, praegu on internetis taotlemine, teevad selle taotlusvormi ära kõik. Tegelikult ta ei näe neid teisi [taotlejaid], kes ka tahaksid teha. Võib-olla on neil mingi ühisosa ja ühine ruum, aga virtuaalselt seda ei ole olemas. Peab nagu mõtlema natuke selle peale ka. (Intervjuu projektijuhtidega, projektijuht)

Administratiivküsimuste alla mattumine. Paljud projektijuhid nentisid, et projektitaotluste ning -aruannete kirjutamine (et rahastust saada), erinevate dokumentide vormistamine, kontori haldamine jmt võib võtta niivõrd palju aega, et põhitegevus ja -eesmärk jäävad tagaplaanile. Üks loomelinnaku töötaja väljendas oma muret selles osas, kuidas mõjub raamidesse surumine MTÜ eesmärkide saavutamisele:

Et kuskile kontorisse ära surutakse kontoritöötajaks, siis see MTÜ mõte läheb nagu kaduma. (Loomelinnaku intervjuu, osaleja)

Järgnev joonis võtab kokku käesolevas alapeatükis käsitletud probleemid ja väljakutsed.

Joonis 4. Peamised projektijuhi ja sihtrühma probleemid keskkonnasäästliku käitumise projektipõhisel kujundamisel. (Autori joonis)

Eelpool toodud loetelu erinevatest väljakutsetest ei ole kindlasti ammendav, kuid kaardistab siiski mitmeid olulisi probleeme, millega muutuse taotlejad silmitsi peavad seisma. Osade probleemide lahendamine vajab põhimõttelist muutust projektijuhtide käitumise praktikas (indiviidikeskse lähenemise muutmine praktikate keskseks) ning rahastaja praktikas (rahastamispoliitika muutmine mitmekesiseks). Samas esineb mitmeid sihtrühmaga seotud ning projektikeskseid probleeme, mille ületamine ei nõua tingimata põhimõttelist muutust. Probleemide lahendustele keskendun peatükis 6.

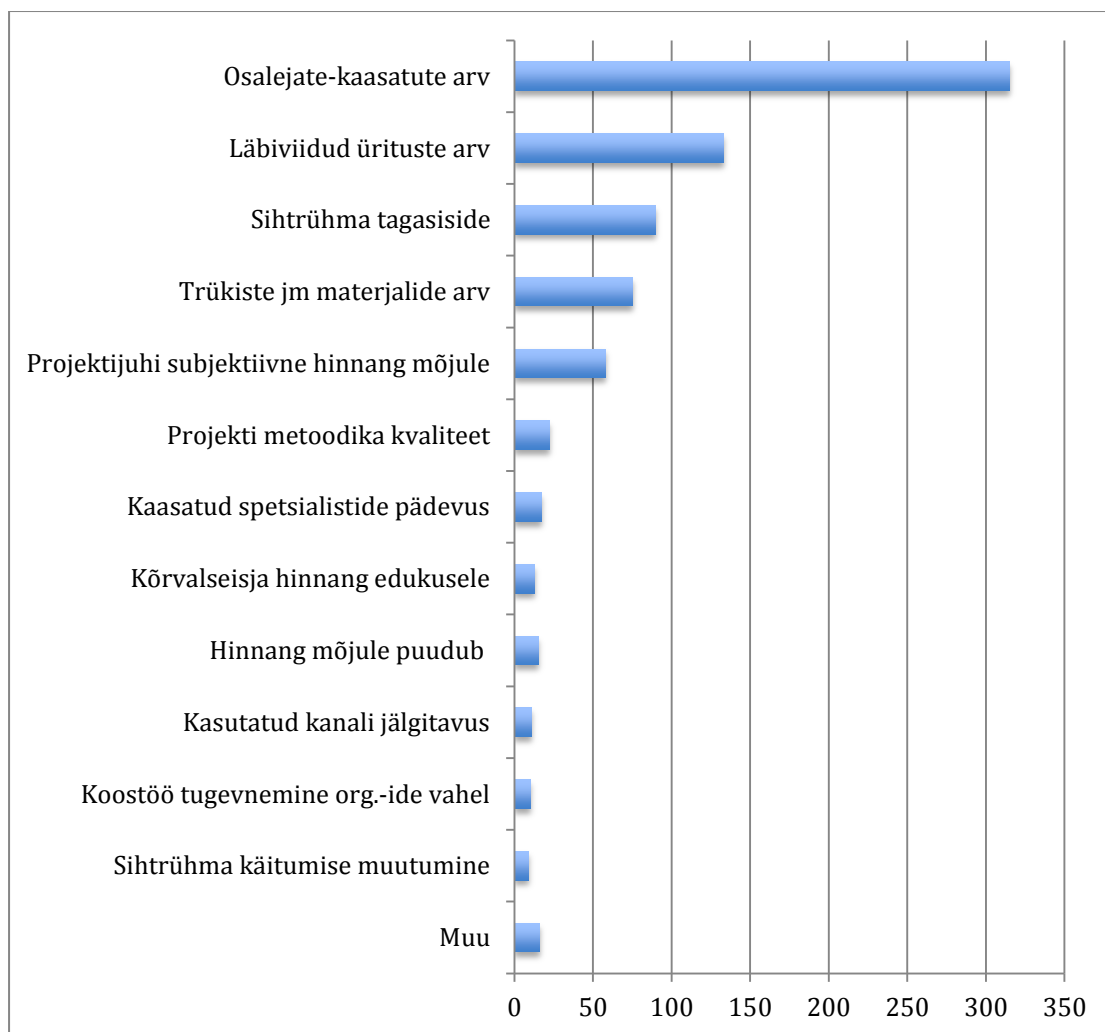
5.5. Projektide tulemuslikkuse mõõtmise viisid

Käesolevas alapeatükis analüüsin, kuidas on projektides oma tegevuste tulemuslikkust mõõdetud. Mõõtmise käsitlemisel olen aluseks võtnud projektiaruannete analüüsi ning intervjuud projektijuhtidega.

Tegevuste tulemuslikkuse ja mõttekuse hindamiseks on nii maailmaparandajatest taotlejatele kui ka rahastajale tarvis tagasisidet: infot tegevuste mõju kohta, tekkinud muutuse kohta. Läbiviidud tegevuste samal kujul jätkamise või siis muutmise jaoks peab mõju või muutuse hindamine olema võimalikult sisuline. Enamasti on muutuse/mõju hindamine aga formaalne, võttes arvesse eelkõige projektipõhiseid kvantitatiivseid näitajaid (vt joonist nr 5). Näiteks ei ütle seminaril osalenute arv, kui palju osalenutest seminari tulemusel midagi oma käitumisharjumustes muutis või palju ta seminarist sisuliselt kasu sai. Osalenute arv annab esmase tagasiside selle kohta, et info on edukalt suudetud viia huvitatud osapoolteni ning järeldada, et teema on mingite sihtgruppide jaoks huvipakkuv (kuigi ei pruugi kattuda selle selle sihtgrupiga, keda on tarvis mõjutada). Ürituste või trükiste arv ei näita veel nende edukust teadmiste kujundamise või muutuse loomisel. Laialdasest ühistranspordi kasutamise kampaaniast võib olla palju tõhusam töötada koos transpordiplaneerijaga välja reisijaile sobivam sõiduplaan (üksikud süvakontaktid tuhandete pinnapealsete asemel). Üks projektijuht viitas, et kuigi rahastaja nõuab projektipõhist kvantitatiivset hindamist, siis sisulist tagasisidet otsis ta hoopiski vaatluste põhjal:

No, tegelt meie enda nagu eesmärk ei olnudki see, see oli umbes nii, et...ma ei tea, mis selle KIKi, kas seal oli mingi mõõdikuid juurde pandud, et umbes palju me peame...noh, seal oli ilmselt väga kvantitatiivselt, et selles mõttes, me levitame seda [trükist] umbes. Aga me ei pea tagasisidet saama, et nüüd toimus midagi sisulist ka. Aga noh, siis oligi huvitav jälgida, et, et kas [ettevõtmine] toimus ja kus sumbus ja noh, et kas üldse saab midagi toimuda, et no. (Intervjuu projektijuhtidega, projektijuht)

Samas ei saa kvantitatiivseid mõõdikuid täiesti kasutuks lugeda – nad on lihtsaks kontrollmehhanismiks rahastajatele ning annavad kiire esmase tagasiside muutuse taotlejale. KIKi aruannete põhjal on võimalik välja tuua peamised mõjude hindamise viisid seni elluviidud projektides:

Joonis 5. Mõju hindamise viisid KIKi projektide taotlustes.

Joonis 5 näitab, et kvalitatiivse analüüsi võimalused on alakasutatud, kvantitatiivsed mõõtmisviisid on aga projektikesksed, mitte kasutaja praktikate kesksed. Näiteks võib loendada, et ajalehes ilmus kampaania kohta 100 artiklit – sihtrühm aga ütleb, et ta pole ühtegi näinud.

Muutuse sisulisem hindamine **takerdub enamasti mitmete probleemide taha**: puudub piisav aeg või raha muutuse-mõju hindamiseks; muutus võib tekkida viivitusega ning on raskesti mõõdetav (projektid on samas lühiajalised ja ei võimalda sinna liita muutuse mõõtmist); muutus tekib väga paljude tegurite koosmõjul ja on raskesti hinnatav; puuduvad oskused muutuse hindamiseks ja mõõtmiseks; muutus ei pruugi olla jääv (tekib parasjagu seal, kus vaja, kuid kaob peatselt); puudub info algseisundi kohta, mis ei võimalda muutuse ulatust hinnata jne.

Uurimuse käigus jõudsin järeldusele, et muutuse või mõju mõõtmine ei ole alati tarvilik ning vajalik. Näiteks ei ole see vajalik ühekordsete väikeprojektide puhul (õppereis) – ühekordsed tegevused ei too üldjuhul (ega ka minu uuringu põhjal) iseenesest veel käitumises muutust kaasa. Samas aitavad need kinnistada teadmisi, pakuvad mitmekülgset looduskogemust (mis on ühtlasi üks eeldus laiemal muutuse tekkimiseks), tekitavad positiivse emotsiooni seoses loodusega jmt. Seetõttu on õppereisi näitel oluline analüüsida hoopis kvaliteeti, mille mõõtmisel võiks piirduda just lihtsakoeliste mõõdikutega (õppereis on mitmekülgsest läbi mõeldud ja planeeritud; õppereisil tegeletakse õppimisega, mitte niisama raja läbimisega; kogenud juhendaja olemasolu jne). Kui kvaliteedi kriteerium on täidetud, ei olekski vaja tulemuste mõõtmisega igapäevaselt tegeleda.

Sageli piisab tulemusliku tegevuse valikuks ekspertkogemusest. Kui kasutada juba töötavaid, sisse tallatud radu, pole igakordne tulemuste mõõtmine oluline. Varasem kogemus võib pärineda nii Eestist kui ka väljastpoolt. Siin aitavad tegevuste mõttekust hinnata varasemad asjakohased analüüsid. Üks õpetaja selgitas varasema kogemuse olulisust kvaliteedi tagamisel:

Et ma ei ole kunagi läinud oma pedagoogilise karjääri jooksul vist kunagi nii läind, et ma olen suvaliselt, eks ole, sest mul on vastutus ju, ma pean õpilastele pakkuma parimat. Kui ma ise lähen ise oma reisile ja eeltööd ei tee, siis noh ma üksi kannatan aga, aga... (Intervjuu õpetajaga, õpetaja)

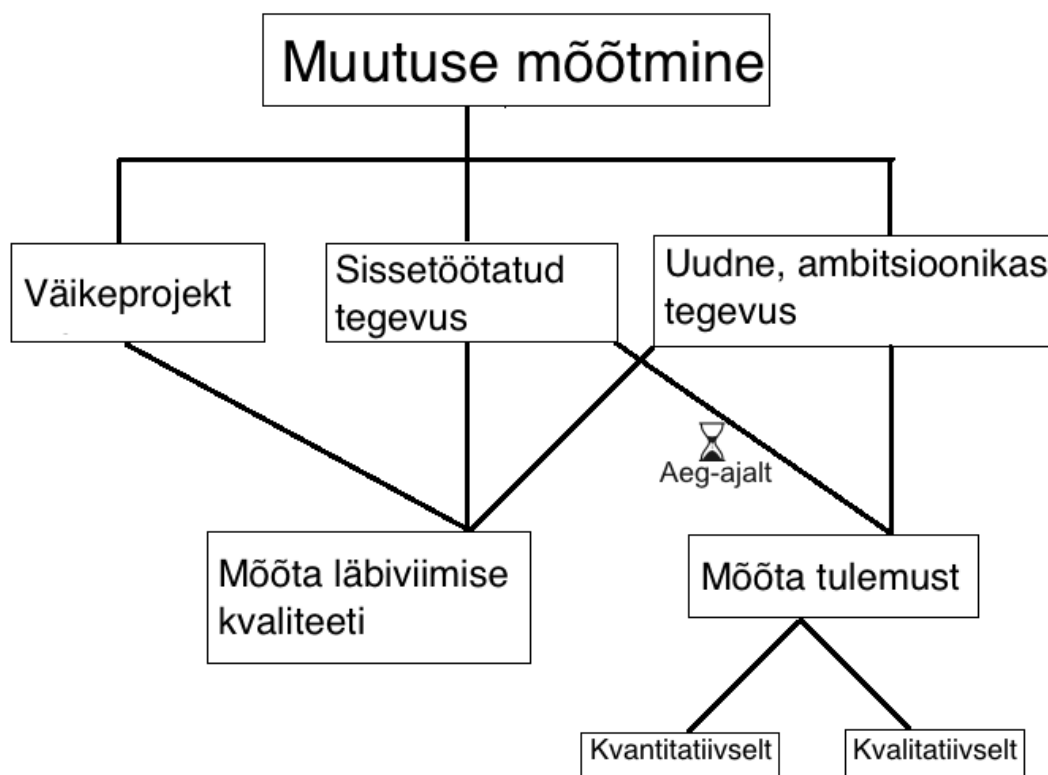
Aja jooksul tuleb siiski juba ka n-ö sisse tallatud radu testida. See, mis toimus aastal 2005, ei pruugi toimida aastal 2014. Inimeste käitumisharjumused ja tehnoloogiad on selle ajaga palju muutunud. Näiteks võib järeldada intervjuudest, et paljud messid, mis varem olid populaarsed info levitamise ja kogumise meetodid, on end aja jooksul ammendama hakanud. Inimeste info otsimise vajadused ja oskused on muutunud, kõik tarvilik info on lihtsasti kättesaadav internetist.

Ühtlasi on tarvilik väljastpoolt Eestisse **imporditavaid algatusi eelnevalt analüüsida ka kultuuri ning keskkonna kontekstist lähtudes** ning neid tarvidusel vastavalt ümber kohandada. Näiteks on Eestist alguse saanud ning kümnetesse riikidesse imporditud “Teeme ära!” prügikoristuse aktsioon võtnud vastavalt riigi iseärasustele erinevaid ilmeid, ühtlasi kasutatakse kohalikus kommunikatsioonis erinevaid võtteid. Näiteks ei ole mõnes Aafrika riigis, kus igal pool vedeleb prügi, selle kokkukorjamisel enne mõtet, kui on loodud toimiv prügi käitlemise süsteem.

Seepärast tuleb aktsiooni alustada teisest otsast. Sarnane kohandumisvõime vajadus tuli välja ka linnaaedade levimise puhul Eestis.

Suurt sotsiaalset muutust taotlevate ja uuenduslike algatuste puhul on oluline muutust siiski kuidagi mõõta. See aitab vältida tulutut raha raiskamist ning samas leida uusi edaspidi rakendatavaid meetodeid muutuse loomiseks. Muutuse mõõtmisel on abiks nii kvalitatiivsed kui ka kvantitatiivsed meetodid (vt ptk 6.6.).

Järgnev kokkuvõttev joonis selgitab lähemalt muutuse mõõtmise tarvidust lähtuvalt tegevusest.

Joonis 6. Tulemuslikkuse mõõtmise vajadused erinevate tegevuste puhul. (Autori joonis)

6. Soovitused inimeste teadmiste ning käitumise kujundamiseks

Käesolevas rakenduslikus peatükis sõnastan lähtuvalt analüüsist ning enda kogemusest soovitused inimeste teadmiste ning käitumiste tõhusamaks kujundamiseks. Soovitused on mõeldud kodanikuühendustele, keskkonnaühendustele, sotsiaalsetele ettevõtetele, koolidele, keskkonnahariduse keskustele ja kõigile teistele, kes panustavad keskkonnahoidu. Soovituste paremaks mõistmiseks soovitan kindlasti tutvuda nii minu magistritöö teoreetiliste eelduste kui empiirilise analüüsi osaga.

Peatüki esimeses pooles esitan ülevaate küsimustest, mida võiks küsida uut ettevõtmist alustades. Seejärel sõnastan üldised soovitused teadmiste ning käitumise kujundamiseks. Neljandas alapeatükis annan soovitusi konkreetsete tegevuste osas, võttes aluseks seniste KIKi projektide tüüpilisemad tegevused, mille abil soovitakse inimeste teadmisi ja käitumisi kujundada. Peatüki eelviimases osas pakun lahendusi projektide läbiviimisel üles kerkivate probleemide lahendamiseks. Peatüki lõpus toon välja võimalusi oma tegevuse tulemuslikkuse hindamiseks. Soovitusi sõnastades olen püüdnud arvestada olemasolevate projektipraktikatega.

6.1. Millest alustada muutuse loomist?

Praktikate teooria kohaselt näeb inimeste käitumise ümberkujundamise protsess välja erinev tüüpilisest indiidikesksest ning ka projektikesksest lähenemisest. Järgnevalt selgitan kahe protsessi olemuslikku erinevust küsimuste abil, mida võiks muutuse taotleja endalt uute ettevõtmiste planeerimisel küsida.

Tabel 5. Praktikate keskse ja indiidikeskse lähenemise erinevused uue ettevõtmise planeerimisel.

<u>Praktikate keskne lähenemine</u>	<u>Indiidikeskse lähenemine</u>
<p>Olemasoleva olukorra analüüs. Millist probleemi tahan lahendada, millist eesmärki saavutada?</p> <p>↓</p> <p>Millised on probleemsed tegevuspraktikad? (Kelle käitumist tahan muuta? Kelle taga seisab käitumise muutus?)</p> <p>↓</p> <p>Milliseid käitumispraktikaid on tarvis muuta (luua või takistada), et probleem laheneks? (Milliste praktikate poolt on probleem tingitud? Milliste praktikatega seotud? Milliseid ootamatuid teiste praktikate muutusi võib kaasneda?)</p> <p>↓</p> <p>Kes juba tegelevad nende käitumispraktikate muutmiseks? Kuidas? (Kas on teisi organisatsioone, kes tegelevad juba mingil viisil praktika kujundamisega?)</p> <p>↓</p> <p>Kuidas saan käitumispraktikaid muuta? Mis on minu nišš? (Kuidas saan mina panustada praktika muutmisesse nii, et lahendus oleks võimalikult terviklik ja ei dubleeriks mõttetult teisi? Kuidas teiste maailmamuuatjate praktikad saavad minu niššiga tegelemisel kaasa aidata? Kas saaksin neid kuidagi kaasata?)</p> <p>↓</p> <p>Milliseid ressursse mul on tarvis käitumise muutmiseks? Millisesse reeglistikku oleks vaja sekkuda? Kellega saan koostööd teha?</p>	<p>Olemasoleva olukorra analüüs. Millist probleemi tahan lahendada, millist eesmärki saavutada?</p> <p>↓</p> <p>Kes on projekti sihtrühm(ad)?(sh kes on tavapäraselt minu sihtrühmad?)</p> <p>↓</p> <p>Millised (teavitust)tegevused on sobivad projekti sihtrühma muutmiseks? (Milliseid tegevusi olen ise või on teised siiani teinud? Milliseid tegevusi jõuaksin, saaksin ja oskaksin mina ellu viia?)</p> <p>↓</p> <p>Milliseid ressursse mul on tarvis tegevuste elluviimiseks? (Kes võiks olla koostööpartnerid?)</p>

6.2. Kuidas teavituskeskset projekti paremini tööle panna?

Kuigi vaid teavitustegevustest enamasti inimeste käitumise muutumiseks ei piisa (v.a juhtudel, kui inimesel on endal eelnevalt tõsine isiklik motivatsioon muutuseks; teavitaja on oluline eeskuju vmt), saab nende abil inimeste teadmisi kujundada ning käitumise muutust oluliselt toetada. Tõhusaks **teavitustööks** tuleb silmas pidada järgmist:

- info allikas peab olema sihtrühma jaoks **usaldusväärne ja harjumuspärane**. Harjumuspärasusel mängib olulist rolli inimese eelnev elukogemus (kust tavaliselt infot otsib). Nt pöördusid intervjuus osalejad sageli Google'i otsingumootori poole. Usaldusväärsus põhineb inimese varasemal kogemusel (mis allikas on üldjuhul "vett pidanud" ja nende arusaamistega ühildunud), autoriteetidel (inimesed, kelle arvamustest mingis ringkonnas lagu peetakse, sh sõbrad), ühiskondlikult tunnustatud allikatel (populaarseid allikaid usaldatakse seepärast, et need on populaarsed). Nt peeti intervjuudes usaldusväärseks allikaks oma ala eksperte, sh ekspertorganisatsioone.
- info **peab lähtuma sihtrühma infokasutuspraktikatest, olema lihtsasti kättesaadav ja asuma sihtrühmale harjumuspärastes kohtades** ehk mugavalt ligipääsetavates kohtades, kus inimene sageli käib, kohtades, kuhu ta tavaliselt infot otsima läheb. Nt kui sihtrühmaks on noored, kes raadiot üldjuhul ei kuula, kuid temani soovitakse mõnda saadet viia, tuleb pakkuda seda talle sobivas kohas (leitav otsingumootori kaudu märksõnade abil Google'ist) ning soovitatavalt lühivormis.
- info on edukam, kui see **seostub sihtrühma varasema kogemusega** s.t olemas on praktika element, millele ehitada uut praktikat. Sihtrühmale uut infot pakkudes on soovitatav tekitada seoseid tema eluga, et uus info varasemate teadmistega paremini haakuks. Nt ei pruugi Võrumaal elavale inimesele tekitada mingit seost info põlevkivi kaevandamise kahjulikkusest keskkonnale, samas kui selgitada, et seetõttu puudub mõnedel inimestel igapäevaselt puhas joogivesi, võib see info olla vastuvõetavam.
- info **edastav isik peab olema** sihtrühma jaoks võimalikult **paaluv ja pädev**, vastasel juhul ei jaksa sihtrühm teda kuulata või ei pea teda eeskujulikuks ning

võimalik, et ka usaldusväärseks. Hea kõneleja leidmisel on abiks nii enda kui ka teiste varasem kogemus (vahel leidub Youtube's varasemaid ettekandeid). Nt ei ole mõtet saata õpilasi matkarajale (õppimise eesmärgil) klassjuhatajaga, kes ei ole pädev loodusõpetuses, bioloogias, geograafias vmt. Ühtlasi on lastele põnevam, kui neile räägib vahelduseks uus inimene – soovitatavalt matkarajaga hästi tuttav kogemustega giid.

- Infot tuleb korraga jagada **väikestes kogustes** ning jätta sihtrühmale ruumi selle “seedimiseks”. Kui korraga anda inimesele väga palju uut informatsiooni, siis ei pruugi see külge jääda. Tempokas lähenemine info edastamisele eeldab, et informatsiooni tõlgendamiseks kasutatakse ühekülgsed pädevusi ning info ei leia rakendust (oluline eeldus info vastuvõtuks). Väikeste infokildude andmine ja nende reflekteerimine on mõttekam, kui suurte infohulkade kontrollimatu jagamine – iseäranis siis, kui inimesel puudub otsene motivatsioon ja huvi info vastu. Seega ei ole koolitused, kus osalejatele edastatakse uut informatsiooni mitu tundi järjest, enamasti tulemuslikud. Vahepeal tuleks infot läbi arutada (nt kohvipauside ajal, vestlusringis). Sarnane efekt tekib ka info “pähe tuupimisel” koolis, kus hetkeks võib olla uus info küll selge, kuid kaob peast mõne päevaga.

- Infot tuleb esitada **mänguliselt ja vaheldusrikkalt**, kasutades erinevaid meetodeid: arvutimänge, väitlusi, foorumteatri etendusi jne. Info edastamise mitmekülgsemaks muutmisel jõuab see rohkemate inimesteni (inimesed õpivad erinevalt) ja teadmised kinnistuvad paremini. Samuti soodustab teadmiste vastuvõttu sellega seonduv emotsioon, mis tekib hõlpsamini, kui pakkuda mängulisi lahendusi.

- Infot tuleb **kinnistada**. Siinkohal on kasulikuks abivahendiks enesekontrolli võimaldavad küsimustikud, mängud, viktoriinid jmt. Samuti võib olla kinnistamine kollektiivne – nt peale õuesõppepäeva ühise mälumängu korraldamine.

6.3. Kuidas kujundada ümber inimeste käitumisharjumusi?

Inimeste **käitumisharjumuste ümberkujundamisel** soovitan lähtuvalt uurimusest ja praktikate teooriast kasutada järgmiseid võtteid, mis toetavad käitumise muutmist:

- **Sotsialiseerimine** – inimest kaasamine järjepidevalt mingit tüüpi tegevustesse, tema käitumist kujundatakse läbi eeskujude ja sotsiaalse keskkonna, kus keskkonnahoidlik käitumine on norm. Nt huviringid, traditsioonilised üritused, ökokogukonnad, perekond.
- **vahetu kehaline järeleproovimine** – pakub inimesele võimaluse saada uus kehaline kogemus, proovida ise midagi teha. Iseäranis hea, kui see kogemus on korduv. Nt ise juurviljade kasvatamine, renoveerimine, talgud.
- **materjalide, abivahendite ja ruumi vajadustega arvestamine ja neisse panustamine.** Ümbritsev keskkond, vahendite olemasolu/puudumine kujundab oluliselt inimese käitumist. Keskkond peab olema muutuseks võimalikult sobiv ja inimesele mugav. Nt on elektriautode kasutamise soodustamiseks tarvis luua piisavalt laadimispunkte, tõhusamaid elektriautosid jmt.
- **mitmekülgne kordamine** – erinevate tegevuste (piltlikustamine, ise järele proovimine, selgitamine, arutelud jne) kaudu saab teema tuua inimesele lähemale, muuta selle tema elu harjumuspäraseks osaks. Nt inimeste söömisharjumuste muutmisel on oluline, et nad saaksid mahetooteid ja nende kasutamist ise proovida, näeksid selle erinevust tavatoodetest, samas võiksid vajalikku infot lihtsalt juurde küsida, foorumites mõtteid vahetada jmt.
- **panustamine õigel ajal õiges kohas** – sobival hetkel probleemile lahenduse pakkumine teeb inimestele võimalikuks uute harjumuste omaksvõtmise just siis, kui valmisolek selleks on kõige suurem. Nt elektrituru avanedes pakkuda alternatiivsel viisil toodetud elektrit.
- **terviklahenduste pakkumine** – võimaldab inimesel lihtsalt ja mugavalt uue käitumise oma ellu integreerida. Sel juhul on kõik muutuseks tarvilik inimesel olemas ja ta ei pea ise liigselt vaeva nägema, muutus tuleb ise temani. Terviklahendus võib endas hõlmata nt oskusteavet, mentorit, vahendeid,

sobivat seltskonda. Nt pakkuda säästvaks renoveerimiseks nii vahendeid, koolitusi (kus saab ise käed külge panna), juhendit, samas viia nad kokku asjatundliku ringkonnaga.

6.4. Soovitusi tegevuste elluviimiseks

Käesolevas peatükis toon välja mõningaid näpunäiteid ja soovitusi, mida tuleks silmas pidada erinevaid tüüpilisi tegevusi ellu viies. Tegevused on valitud lähtuvalt KIKi projektaruannete kvantitatiivsest analüüsist.

Õuesõpe, aktiivõpe

- Õuesõpe toimub efektiivsemalt kuni kümneliikmelistes gruppides. Oluline on kogu grupi haaramine, et sotsialiseeritud oleksid kõik rajal liikujad (nt ei ole mõtet anda ainult ühele õpilasele ülesandeks töölehte täita).
- Soovitav on rakendada õuesõpet toetavaid kinnistavaid tegevusi (viktoriinid, näitused, eelnevalt antud ülesannetele vastuste otsimine jms).
- Õpperaja niisama läbi kõndimine ei tööta üldiselt õppevahendina. Tegevused peavad olema õppimiseks tugevalt sidustatud antud loodusliku keskkonnaga ("käed külge" tegevused, taimede korjamine, mõõtmine, harjutuste läbi tegemine, talgud, ellujäämiskoolitused jmt).
- Matkaraja kasutamine annab õuesõppele teatava kvaliteedi (kui sa ise ei ole spetsialist). Samas võiks soodustada matkarada läbides loovust (et ei omandataks vaid matkarajal liikumise oskust, vaid märgataks selle ümber olevat). Ülesannetesse tasub põimida tegevused, mis sunniksid märkama raja kõrval asuvaid objekte, neid lähemalt uurima.
- Soovitav on tuua välja seoseid sihtgrupi argipäevaga, ühtlasi kõrvutada nähtavat ja kuuldavat teiste pinnavormide, metsatüüpide, loodusnähtustega jmt-ga.

Konverentsi, seminarid, loodusõhtud

- Need üritused toimivad teadmiste loomisel hästi, kui kasutatakse kinnistavaid võtteid: aruteluring nähtud filmi üle, valikuline kordamine, seoste loomine eri teemade vahel jne.

- Osalejad võiksid esindada erinevaid vaatepunkte, et sihtrühm saaks peegeldada erinevate arvamuste sobivust. Osalejaskonnas tasub kasvatada ürituse esmakordsete külastajate osakaalu ning eri huvivaldkondadega inimeste variatiivsust.
- Muutuse loomiseks tuleb kasutada vaheldusrikkaid võtteid (ettekanded, arutelud, et aidata tabada uut infot mitmekülgselt. Kasutatud võtted võiksid aidata inimest oma isikliku lahenduseni jõudmisel. Samuti on oluline, et jääks ruumi info omaks võtuks ja “seedimiseks”.
- Ettekandjad võiksid olla hoolikalt valitud, sihtrühma jaoks paeluvad ning usaldusväärsed.

Näitused

- Traditsioonilises vormis näitus ei toimi iseseisva teadlikkust kujundava vahendina. Kui tegu on foto- või joonistuste näitusega, pakub see vaid esteetilist kogemust. Näitus aitab muutuse loomisel kaasa täiendavate-toetavate tegevuste abil, näiteks juhtudel, kui näitus on üks kinnistavaist vahendeist (selle infot kasutatakse viktoriinis, iseseisva töö tegemisel vm) või kui see võimaldab osalejal asuda aktiivsesse “käed külge” rolli (nt töötoad).
- Näitus peab olema muutuse kujundamiseks seatud vaatleja või osaleja suhtes aktiivsesse rolli – lihtsalt stendil rippudes on ta mõju väike.
- Näitusel võiks olla sihtrühmale atraktiivne ja õppimist soodustav asukoht. Näiteks võib näitus olla ka virtuaalne. Samas ei pruugi noorte seas populaarsesse kaubanduskeskusesse näituse toomine olla parim lahendus - see ei ole sobilik õppimiseks, keskendumiseks. Seega tuleb arvestada muuhulgas näituse keskkonna teiste võimalike funktsioonidega.
- Näitus võiks eeldada inimeste vahelist interaktsiooni, samuti võib sihtrühma kaasata näituse koostamisse.

E-lahendused (infopangad, õppeprogrammid, mängud...)

- E-lahendus aitab mänguliselt kaasa erinevate probleemolukordade järeleproovimisele ning kiirendab lahenduste otsimist. Selleks ei tohi ta olla lihtsalt töövihiku e-versioon või muu juba olemasolevat lahendust kopeeriv lahendus.

- E-lahendus peab jätma ruumi isiklikule loomingulisusele (“käed külge”) ja kaasama ka ebaõnnestumise võimalust (et soodustada õppimist).
- E-käsiraamatud ja -määrajad peavad olema vastavuses kasutuskontekstiga – nt mobiilirakendus ei pea asendama täiemahulist entsüklopeediat.
- E-lahendus vajab juurde kinnistavaid metoodikaid (nt suunatud arutelu mängu üle, reaalelulise konteksti mänguga kokkuviiimine, e-määraja teadmiste ja loodusest pärit näidiste kõrvutamine).
- Lahendused peaksid olema lihtsalt leitavad – otsingud tuleb optimeerida sihtrühmale sobilike märksõnadega.

Veebilehed

- Hetkel, kui inimene viib läbi ebasoovitava soorituse (reostab) või jätab soovitud soorituse tegemata (jäätmete sortimine), ei istu ta reeglina internetis, ja kindlasti mitte keskkonnakaitset propageerival veebilehel.

Internet toetab eeskätt infootsingut nii, et eraldi meelde jäävate aadressidega kampaaniaveebide loomise asemel on mõistlik hoolitseda hoopis olemasoleva info võimalikult lihtsa leitavuse eest. Oma info tasub lisada toimivatele – aktiivselt külastatavatele – lehekülgedele, mis on juba muutunud kesksedeks infootsimise sõlmpunktideks (nt koolielu.ee, keskkonnaharidus.ee, lastekas.ee). Mõistlikum on koondada ja esitleda infot seal, kus sobilik sihtrühm juba liikleb.

- Uue lehe loomisel on oluline läbi mõelda, mis hoiab seda veebilehte päevakajalise ja huvitavana – “surnud” veebilehte pole mõtet teha. Harjumus tahab stabiilsust. Samuti tasub lehe loomise eel mõelda, kuidas tagada lehe ülalpidamiskulude olemasolu pikemaks ajaks.
- Leht peab olema üles ehitatud sihtrühma maailma tajumise viisist lähtuvalt, vastama tema ootustele (leht on sihtrühma jaoks, mitte organisatsiooni enda jaoks).

Kampaaniad

- Kampaaniad, mille all mõistetakse keskselt infomaterjalide levitamist, ei jää ühekordselt läbiviiduna sihtrühmale meelde ega toimi selle käitumise muutjana. Infokampaaniaid on mõtet korraldada siis, kui inimese teavitamine

on lisaväärtuseks mõnele tugevama toimega käitumist kujundavale tegevusele (nt teave uue kergliiklustee avamisest).

- Info peab asetuma toetavasse vastuvõtukonteksti. Nt selgitab rattapoe müüja ostjale, kuidas oma uue rattaga tänaval turvaliselt liikuda, pakkudes talle lisatarvikuid.
- Kampaania võib pakkuda osalemis- ja “käed külge” kogemusi, mis aitavad võtta kasutusele senitundmatu kasutusala ökotooteid, leida endale sobivat rattasõidu trajektoori jms.
- Hea kampaania laiendab oma haaret uutele sihtrühmadele, kuid mitte tingimata info levitamisega. Nt võib asutuse töötajaskond võtta osa tegevusest, mille sooritamine on neile lihtsaks muudetud (nt organisatsiooni sööklasse mahetoidu tellimine).
- Kampaania tasub ühildada aja või olukorraga, kus alternatiivsed tegevused toetavad teadmiste, oskuste vastuvõttu (nt soodustused).
- Kampaania võiks taotleda püsiva sotsiaalse taristu loomist. Nt võiks kampaania raames tekkida huvigrupp, kes tegeleb teemaga edasi ka peale kampaaniat.

Mängud ja konkursid

- Mängud ja konkursid sobivad hästi nii info omandamise kui selle kinnistamise tööriistaks.
- Mängu juhendajale tuleb välja töötada selged juhised, et lihtsustada mängude ja võistluste rakendamist õpiprotsessi osana (vt ka e-lahendused).
- Sageli on mõttekam liita uus konkurss juba olemasoleva konkursiga.
- Konkurss peaks panema alguse uutele praktikatele, mitte võimaldama osalejate olemasolevate praktikate ümbersõnastamist sobivasse vormi. Pigem peaks võistlused orienteeruma heale algusele, tegevuse kestvusele.

Rajatised

- Rajatised nagu matkarajad, stendid jm vajavad muutuse loomiseks juurde integreeritud tegevusprogrammi, mis aitaksid õppijal mõtestada rajatise elemente ja neid “tööle” rakendada. Ilma sidustatud tegevusprogrammiga

toetavad rajatised vaid rajatise passiivse kasutamise oskust (nt oskust rada mööda liikuda, aga mitte oskust rajal olulisi elemente tähele panna).

- Rajatised aitavad tabada seoseid looduslike protsesside vahel eriti neil, kel endal tugev side loodusega puudub.
- Rajatist võiks kasutada ka loominguliselt ja harjumuspäratult, muude tegevuste osana. See võimaldab muuta ja täiendada sihtrühma kogemust.
- Matkaradade puhul on oluline rajatise erisus selgelt esile tõsta (viited, sendid).
- Rajatisi võib kohandada vastavalt sihtgrupile (pere, klass jmt), luues erinevaid programme, teekondi, mängu jmt.

Talgud

- Talgud on hea võtte teadmiste arendamiseks ja kinnistamiseks läbi praktilise tegevuse. Oluline on talgute hariva teema ja läbiviimise (loodusliku) konteksti sobivus, tegevuste vahelduslikkus (õppetegevuse mängulisus, vahelduslikkus tööga) ja töö tegemist toetav väljaõpe.
- Talgud aitavad keskkonnaalaste teadmiste levikule kaasa, kui kaasavad tegevusse esmase talgukogemusega grupe (esimene kord on kõige suurem ahhaa-elamus), kogemuse kinnistamisele aitab kaasa rollide vahetamine (selle aasta osaleja on järgmisel aastal ise korraldaja jne).
- Talgud on edukamad, kui võimaldavad lahendada just sihtrühmale olulist probleemi.

Voldikud, trükised

- Voldikuid on mõtet koostada siis, kui neil on ka alternatiivne kasutusviis (nt kaardina, võimalus nad tarvilikku kohta kodus riputada), mis takistab neid hetk pärast lugemist prügikasti rändamast.
- Kaaluda võiks alternatiive, mis täidavad sama rolli paremini ja liiguvad inimesega “kaasa”. Näiteks “lülita-mind-välja” kleepsud lüliti juures (“Säästa energiat!” voldiku asemel) või QR-kood kaupluses tootevaliku juures.
- Trükise peab olema kujundatud lugejasõbralikult ja professionaalselt (järgima lugeja harjumuspäraselt silmade liikumise trajektoori jmt).
- Trükise tekst peab vastama sihtrühma infotarbimise harjumustele (sisaldama neile omast ja arusaadavat sõnavara).

- Trükis peab olema käepäraselt kasutatav (nt noorte puhul eelistada pigem e-materjal) ja kättesaadav (nt internetist lihtsasti leitav – asuma seal, kus sihtrühm käib infot otsimas).
- Trükise kasutamist võiksid toetada täiendavad tegevused, nt soovitude rakendamine (tegevusi võib ellu viia ka mõni teine asutus).

Raamatud

- Trükiste tootmise surve keskkonnale võib olla suurem, kui selle levitamisest saadav kasu. Raamat on mahukas, sestap tuleb hoolikalt läbi mõelda selle kasutusotstarve. Infokogumikke, mis aitavad otsijal leida üksikuid fakte või aitavad mõnel kooliõpilasel spetsiifilisel teemal referaati koostada (stiilis “Tolmumäe Looduskaitseala 35”), pole mõtet koostada raamatu vormis – laiema huviga lugejaskonnal on keeruline selliselt pakendatud infokilluni välja jõuda.
- Uuringu tarbeks läbi viidud intervjuud näitasid, et reaalselt kasutatavad raamatud (vähemalt noorema põlvkonna puhul) on tervikliku kontseptsiooniga käsiraamatud, millel on piisavalt hea rakenduslik sisuloome, formaat ja kujundus, mis toetavad sihtrühma mõne tegevuse läbiviimisel või selle muutmisel.
- Raamatu kirjastamine ja levi peaks toimuma kirjastuse vahenditega, see peaks olema kättesaadav raamatulevis. Võimalik, et olenevalt sihtrühmast ja trükise eesmärgist on otstarbekam valida hoopis mõni e-lahendus.

Kombineeritud projektid, kus on põimitud koostöö, taristu, teavitus, “käed külge” põhimõte.

- Kombineeritud projektid töötavad kõige paremini, sest nende puhul liiguvad käsikäes inimeste vajadused ja võimalused. Inimene saab nii teadmise kui ka võimalused ja oskuse seda teadmist rakendada.
- Terviklahenduste pakkumisel on oluline koostöö teiste organisatsioonidega, kes võiksid pakkuda mingit osa terviklahendusest. Selleks on tarvilik tegevuste, strateegiate sünkroniseerimine (mis võib kujuneda projektipõhise rahastuse tingimustes keeruliseks ettevõtmiseks).

6.5. Lahendusi probleemide ületamiseks

Inimeste teadmiste ja käitumise kujundamisel satuvad muutuse taotlejad kokku mitmete väljakutsete ja probleemidega. Järgnevates tabelites toon välja võimalikke lahendusi uuringutulemuste peatükis välja toodud probleemide ületamiseks (vt järgmine lk).

Tabel 6. Väljakutsed ja nende võimalikud lahendused	
VÄLISED sihtrühmadega seotud probleemid	
Väljakutse/probleem	Võimalikud lahendused
Sotsiaalne surve – sihtrühma hirm sotsiaalse halvaks panu ees. Takistab indiviidil teistmoodi lahendusi ja harjumusi juurutada, kuna on hirm, et teised seda ei tunnusta.	<ul style="list-style-type: none"> - Tegevusi planeerides tuleb mõelda põhjalikult läbi sihtrühma tavapärased harjumused: muudatus peab olema võimalikult esteetiline, mugav ja “normaalne”. Nt võiks helkurvestide ja kiivrite kasutamise populariseerimiseks disainida erinevaid helkurveste ja kiivreid ning need ka lihtsasti kättesaadavaks muuta. - Väga uudsete lahenduste juurutamise puhul tasub kõigepealt läheneda sihtgruppidele, kes on uuendusmeelsemad. Sealtnaudu võib uuendus edasi liikuda ning normaalsuseks saada. - Kollektiivse kogemuse tekitamine, mis muudab tegevuse ühiseks missiooniks.
“Las teised teeivad” suhtumine sihtrühma seas – muutuse tegemise või ettevõtmistes osalemise vältimine. Takistab indiviidil uusi ettevõtmisi proovida, käitumist muuta.	<ul style="list-style-type: none"> - Otsida kontakti sihtrühma suhtluspraktikatega, sekkuda sobilikus kohas. Nt värvata noored, kes saavad suhelda teiste noortega seal, kus noored liiguvad. Tegevus peab olema võimalikult mugav, minema kokku noore tavapäraste rutiinidega. - Sotsialiseerimine, “käed külge” tegutsemine. Muutus ei pea olema tingimata teadvustatud. - Eeskuju loomine, mis näitab, et muutus on teostatav ja sobitub sihtrühma elupraktikatesse. - Asendada sihtrühma olemasolevaid praktikaid rühmale sobival viisil (piiratud aja tingimuses).
Muutuseks tarviliku infrastruktuuri puudumine. Takistab inimestel oma käitumist muuta, kuigi olemas võivad olla nii soov, oskused kui ka tahe muutuseks.	<ul style="list-style-type: none"> - Suuremaid (teavitus)tegevusi planeerides on oluline joonistada endale tervikpilt: millest sõltub muutus? Mis on seda muutust soodustavad või takistavad tegurid? Sellise lähenemise puhul ei tule taristu puudumine üllatusena. - Otsida üles osapooled, kellega koos saaks pakkuda terviklahendust, kuhu on kaasatud ka infrastruktuuri loomine. Nt võib üheskoos teha nii rattaparklad ja ratta kasutamist populariseeriva kampaania - Odavamate lahenduste väljaotsimine (vt tabel 7!) - Reeglite ülevaatamine – ehk on võimalik luua muutust uut infrastruktuuri loomata.
Loodusheitumus sihtrühma seas – hirm looduse ees, kaugel suhe loodusega. Soodustab ebatervet suhet loodusega, kus loodus ei ole väärtus, vaid oht, mida peab vältima või lausa hävitama.	<ul style="list-style-type: none"> - Sihtrühma hirmude välja selgitamine ja eksiarvamuste väljatoomine. Julgustava vahetu kehalise kogemuse andmine. - Mitmekülgse ja korduva looduskogemuse loomine (ühes teiste sihtrühma liikmetega). Soovitav alustada turvatunnet loovast kohast (nt tehnikult matkarajalt) - Eeskujude kaudu mõjutamine (sh tõestamine, et midagi halba looduses ei juhtu), sotsialiseerimine.

Projekti sihtrühmasisesed oskuste ja teadmiste erinevused. Raskendab muutuse taotleja tööd, kuna igale sihtrühma liikmele tuleb läheneda erinevalt.	<ul style="list-style-type: none"> - Võimalikult mitmekülgsete (mänguliste) lahenduste kasutamine, et paljude erinevate sihtrühmadeni jõuda. Erinevate, kuid suhestuvate rollide andmine. - Isiklik suhtlus ja selgitustöö tagamaks eri oskustega sihtrühmade lahutamist eri gruppideks. - Kordavad ja kinnistavad tegevused
Keskkonnakaitse alaste infomaterjalide nappus.	<ul style="list-style-type: none"> - Panustada seal, kus tarvilik – uurida õpetajatelt, milliseid keskkonnakaitse õppematerjale, videoid, mänge vmt oleks täpsemalt tarvis. Alles seejärel luua uusi õppevahendeid. - Õppematerjalide valmistamine koos õpetajate või lausa õpilastega. - Süstematiseerida olemasolevad materjalid keskkonnahariduse kanaleis - Muuta oma materjalid lihtsalt leitavaks otsingumootorites ja asjakohastes keskkondades.
Sihtrühma ajapuudus. Takistab uusi käitumisharjumusi omaks võtmast, kuna teiste tegevuste kõrvalt pole selle jaoks aega.	<ul style="list-style-type: none"> - Keskkonnasäästlikku käitumise juurutamist saab edukalt integreerida igapäevastesse tegevustesse ilma, et see tingimata alati inimestelt lisaaega nõuaks. Muutuse juurutamine ei pea toimuma isegi teadvustatult. Nt integreerida keskkonnakaitse küsimusi kõigisse ainetundidesse (sh kehalisse kasvatuse); tuues inimestele koju toidukoti, vähendab see tema ajakulu ja on ta jaoks mugavam; ehitades maja kõrvale rattahoidla, ei ole tarvidust rattast 4. korruselt alla tarida.
PROJEKTIKESKSED probleemid	
Ebakohane sihtgrupi valik. Tekitab olukorra, kus valitud sihtrühm (nt tudengid) võib olla muutuseks valmis, kuid muutus on võimatu, kuna see seisab hoopiski teise sihtrühma taga (nt juhtkond).	<ul style="list-style-type: none"> - Proovida või lasta sõbral proovida sihtrühma rollis ise muutust läbi teha, sõnastada sellest lähtuvalt probleemid ja takistused. - Tegevust planeerides tuleks teha ajurünnak muutusega seotud huvigruppide ja tegurite kohta.
Sütitava ja põneva kõneleja-eestvedaja puudumine. Pärsub uue info omaksvõttu ning positiivse eeskuju põhist muutuse soovi. Ei tekita teemaga seoses positiivseid emotsioone, seetõttu jääb teema kaugeks ja igavaks.	<ul style="list-style-type: none"> - Teha eeltööd ja koguda internetist, sõpradelt, meediast taustainfot loengu pidaja, giidi vmt kohta. Võimalus on ka ise eelnevalt testida, nt matkal käia. - Võtta varakult sobiva kõnelejaga ühendust, et tagada kõneleja aja sobivus. - Kui põnev kõneleja ära kukub, võib katsetada teisi formaate: arutelud, noortelt-noortele ettekanded jne. - Kasutada juba olemasolevaid põnevaid tehnoloogiaid, videoloenguid, filme, Skype'i kõnet.

<p>Vähene koostöö organisatsioonide vahel. Võib oluliselt vähendada tegevuste tulemuslikkust, kuna üks organisatsioon ei pruugi pakkuda kõiki tarvilikke võimalusi, teadmisi ega oskusi.</p>	<ul style="list-style-type: none"> - Juhendava ja eri osapooli kokkuviiva mentori-eksperdi otsimine. Eri osapooli võiks kokku viia ka rahastaja. - Ise eeltöö tegemine, kontakti loomine ja koostöö arendamine, soovitavalt aegsasti enne rahastuse taotlusvoor. - Haakuva ambitsiooniga organisatsioonide tegevuste läbimõeldum ajastamine.
<p>Mattumine administratiivküsimuste alla. Võib vähendada oluliselt ettevõtmiste tulemuslikkust, kuna muutuse taotleja ei saa tegeleda muutuse loomisega, vaid peab lahendama administratiivküsimusi.</p>	<ul style="list-style-type: none"> - Ühine kontor ja asjaajamine teiste MTÜdega. nt EMSLi kontor Tallinnas, kus on üheskoos mitu ühendust. - Otsida ühist ruumi sihtrühmade mõttes - isegi, kui koos ei töötata, siis on võimalik otsida kohti, kus saab tabada ühiseid sihtrühmi. - Mõningate konkreetsete tegevuste jaoks vabatahtlike värbamine. - Oluliselt paremini saab rahastamise aluseid süstematiseerida ka rahastaja, säästes sellega taotlejate aega.
<p>Vahendite ja raha nappus. Takistab muutuseks tarvilike tingimuste loomist.</p>	<ul style="list-style-type: none"> - Kulude jagamine teiste organisatsioonidega. Nt väikesed organisatsioonid saavad omavahel jagada ruumi ja administratiivkulusid; - Vahendite laenutamine. Nt ei ole igal koolil mõtet osta endale binokleid, kuna neid kasutatakse harva, selle asemel võib neid loodusmajast laenata; kooli loodusõppelaborit võib jagada linnaelanikega (sh lasteaedade ja teiste koolidega). - Tasuta õppeprogrammide, mängude, tarkvaralahenduste jmt kasutamine. Nt pakuvad loodushariduskeskused tasuta õuesõppe programme, netist on leitavad erinevad interaktiivsed õpetlikud mängud; olemasolevate videoloengute kasutamine. - Loovate lahenduste kasutamine. Nt on võimalik õuesõpet teha ka kooli lähedal; prügisorteerimiseks mõeldud kaste on võimalik ise valmistada. - Odavamate lahenduste eelistamine. Nt trükise asemel digiraamatu välja andmine; rollimängu läbiviimine klassiruumis väljaminekute asemel jne. - Vt ka tabel 7!

Kuna rahaliste vahendite puudus on tihtilugu oluline tegevusi pidurdav tegur, olen järgnevas tabelis 7 eraldi välja toonud soovitusel nendeks puhkudeks, kui raha mõningate tüüpiliste tegevuste jaoks napib.

Tabel 7. Alternatiivsed võimalused tegevuste elluviimiseks, kui raha puudub.	
Metoodika	Alternatiivid
Voldikud, trükised	Vahel on mõned voldikud siiski vajalikud - need saab ise välja printida (samuti on võimalik lihtsamaid trükiseid ise kujundada Wordi dokumendi põhjal). Mõnikümmend paberilehte väljaprinti pole suur kulu.
Näitused	Näituse saab läbi pinnal, mille eest ei küsita tasu. Näituse koostamiseks saab abi küsida valdkonnas tegutsevatelt ettevõtetelt (sh teenused nagu värviprint, foto tootmine). Tänumeened ja lilled saab paluda sponsorlusena eri ettevõtetelt.
Õuesõpe, aktiivõpe	Õuesõppe retke võib läbi kooli lähedal, siis ei ole vaja transporti. Looduskeskuse programmi asemel võib kutsuda õpetama mõne selleks sobiva vilistlase (Noored Kooli! efekt). Osalejatelt saab küsida transpordikulu katmiseks osalustasu, samuti võib liita erinevaid vajadusi ühekordse väljasõiduga (nt teatrikülastus jm) Võistluste auhinnad võiks küsida ettevõtetelt (kaasa kooli hoolekogu). Sisukate tegevuste väljamõtlemiseks võib kaasata kolleege või õpilasi endid.
Konverentsi, seminarid, loodusõhtud	Küsida võib sümboolset osalustasu (sh tagab see parema kohaletuleku protsendi). Otsida saab tasuta ruumi. Korraldada ise vabatahtlike abil kohv-tee-küpsised. Toitlustuseks võib abi saada ka kohalikust pagari- või puuviljaärist, supermarketist. Külastusõhtute sarja läbiviimise hõlbustamiseks saab määrata igale õhtule oma vastutaja.
E-lahendused (infopangad, õppeprogrammid, mängud...)	Kasutada olemasolevaid tasuta platvorme (nagu algsed Jänku-Jussi multikad). Hooandjas toetuse kogumine. Lahenduse platvormi loomisel saab teha koostööd IT-tudengitega või mõne sotsiaalse missiooniga ettevõtjaga. Kuniks lahendus ei leia rahastust, arendada seda edasi reaaleluliste rollimängude ja nutikate abivahenditega.
Kampaaniad	Sotsiaalse infokampaania läbiviijatele kehtib tüüpiliselt sotsiaalse reklaami soodustusega hinnakiri, sageli on võimalik reklaampindu saada ka tasuta (sh ERRi kanalites). Reklaami tasub panna üles vaid kohtadesse, kus ta aitab sihtrühmal seda infot rakendada. Infomaterjali kujundamisel saab abi küsida kunstikoolide õpilastelt. Abi võib otsida ühtlasi sponsoritelt. Koolisisese kampaania ülesande (üritused, trükised) võib anda lahendamiseks õpilastele endile, sh õpetada neid ise kontoritarvete büroolt jm toetust küsima.
N-ö kombi-neeritud projektid, kus on põimitud koostöö, taristu, teavitus, käed	Otsida kaasamõtlejaid, partnereid ning arenda nendega arutelu oma ideed edasi, mõelda läbi töötav tööjaotus. Katsetada oma ideed piloteerivas vormis, ja kui see end tõestab, uuesti taotleda – koos taotledes on lihtsam finantsriske kanda. Taotleda võib ka ettevõtlustoetust, projekti edasise äratasuvuse puhul on võimalik

külge põhimõte.	võtta ka laenu.
Talgud	Kutsuda osalejad kohale oma transpordi või ühistranspordiga, paluda töövahendid ise kaasa võtta. Küsida toitlustamiseks toetust mõnest toitlustusettevõttest, talguvahendeid saab küsida aiandus- või ehitusettevõttest või laenata need sõpradelt-tuttavalt.
Veebilehed	Igale üksikule projektile pole mõtet veebilehte teha, sest sihtrühmale pole projektikeskne info kuigivõrd oluline. internetiotsingus tuleb soovitud info välja ka siis, kui oma veebilehte pole, kuid ettevõtmise esindaja on suutnud reporterile anda veenva ja sisuka intervjuu (tasuta kättetulnud tulemus). Vaadata üle organisatsiooni veebi funktsioonid ja juba eksisteerivad keskkonnahariduslikud meediumid – ehk saab info kättesaadavust üsna lihtsalt parandada. Kasutada lihtsat ja avatud veebihaldussüsteemi – nii saab sisseostetava teenuse asemel ise oma lehte hallata. Mõnede projektide puhul mõttekas teha oma projektileht sotsiaalmeedia kanalis.
Mängud-konkursid	Kohanda juba olemasolevaid mängu oma koolile või juhtumile. Paluda eksperte vabatahtlikult osalema, küsida ettevõtetelt toetust tänumeeneteks.
Rajatised	Kasutada rajatise loomisel loomingulisust – teha lastele ideede konkurss, paluda hoolekogul avalik korjandus teha, kaasata lapsevanemaid talgukorras seda ellu viima. Soetada vahend laenuga ning laenata seda omakorda teenusena välja, et laenukulused katta. Rentida vajalik vahend vastavalt vajadusele.
Raamat	Et spetsiifilisema sisuga infot otsitavad inimesed internetist (lisaks), võiks teha hoopis veebipõhise materjali, või lisada seda mõnele olemasolevale infokanalile (õpiku laiendamine, organisatsiooni veebi täiendava rubriigi lisamine). Soovitav on algmaterjali enne töösse andmist testida, nt veebiversioonina, et veenduda, kas materjal on sihtrühmale huvitav ja väljaarendamisel rakendatav. Toetust võib koguda ka Hooandja ja sponsorite abiga.

6.6. Kuidas muutust mõõta?

Käesolevas peatükis toon välja võimalusi muutuse mõõtmiseks. Tulenevalt analüüsist (vt ptk 5.5.) pean oluliseks eelnevalt rõhutada järgmist:

- Edukaks muutuse hindamiseks on tarvis eelnevalt kaardistada algolukord (mis on enne muutuse loomist).
- muutus ei ole lõplik ja sõltub paljudest teguritest (mitte vaid ühest ühekordsest tegevusest), mille omavahelisi seoseid ja rolli muutuse loomisel on võimatu ammendavalt analüüsida.
- muutuse või mõju mõõtmine ei ole alati tarvilik ning vajalik. Nt ühekordsete väikeprojektide puhul, varasema ekspertkogemuse olemasolul (on teada, et projekt toimib). Selliselt puhkudel piisab ka lihtsast tegevuste kvaliteeti hindamisest. Samas peab siiski aeg-ajalt testima juba n-ö sissetöötatud tegevusi, kuna sihtrühma harjumused ja vajadused võivad aja jooksul muutuda.
- Muutust on iseäranis oluline mõõta suurt sotsiaalset muutust taotleivate ja uuenduslike algatuste puhul,

Muutuse mõõtmiseks on võimalik kasutada nii kvantitatiivset kui ka kvalitatiivset analüüsi:

Kvantitatiivne mõõtmine

Kuigi projektikesksete kvantitatiivsete näitajate analüüs ei võimalda anda tagasisidet sihtrühma käitumise muutumise kohta, võib see siiski anda esmase ja olulise tagasiside projekti tehniliste eesmärkide saavutamise osas (edastada trükised õigesse kohta, tagada kodulehe või ürituse külastatavus). Kvantitatiivselt saab oma tegevuste tulemuslikkust mõõta mitmeti: osalejate arv, osalejate hinnang, monitooring jne. Kvantitatiivseid näitajaid saab edukalt rakendada nii õuesõppe, seminari, näituste, kodulehtede, ürituste, talgute, telesaadete, jmt ettevõtmiste puhul.

Muutuse hindamisel tuleb kvantitatiivsesse analüüsi suhtuda aga kriitiliselt. Kui saata igasse Eesti raamatukokku trükis, siis ei saa veel järeldada, et selle tagajärjel on tekkinud või tekib mingi muutus. Või kui kodulehe külastaja klõpsab kodulehel erinevatel linkidel, siis võib see viidata nii sellele, et lehel on huvitavat infot, aga ka sellele, et informatsioon on raskesti leitav, mistõttu tulebki külastajal lehel kaua

viibida. KIKi projektide analüüs näitas, et kvantitatiivset meetodit sihtrühmakeskseks analüüsiks praktiliselt ei kasutata (pigem vaadeldakse tulemust projekti-taotleja keskselt). Seda, mida sihtrühm arvab või teeb, millised on muutused praktikates, ning kuidas sellele on aidanud kaasa sekkuv tegevus näiteks sotsiaalkampaaniate näol, jääb projektijuhtidel enamasti välja uurimata.

Kvalitatiivne mõõtmine

Kui kvantitatiivne analüüs aitab vaadelda, kui mitu sihtrühma liiget on uuest tegevusest haaratud, siis kvalitatiivne aitab mõista, mis on muutuse tinginud või mis on seda takistanud.

Vaatlus. Vaatluseks tuleb minna sündmuspaigale (kauplus, matkaplast, loodusõpperada, ristmik jne), kus sihtrühm peaks rakendama soovitud rutiine, ning vaadelda, mida nad teevad, milliseid trajektoorepidi liiguvad jmt. Näiteks, kas linnas on pärast rattaparklate rajamist ja teede loomist jalgratta kasutajaid rohkem, kuidas prügisorteerimiseks mõeldud konteinereid kasutatakse, mida õpilased matkarajal märkavad ning kuidas seal käituvad jne. Vaatlust tasub sageli integreerida ka intervjuudega, et saada terviklikum ülevaade tegevuste tulemuslikkusest. Nt võib vaatlust rakendada taristuliste vajaduste analüüsimiseks, käitumisharjumuste kujundajate tuvastamiseks, kvantitatiivsetes uuringutes esilekerkinud ebakõlade põhjendamiseks. Vaatlus näitab ühtlasi, kas sihtrühm rakendab tegevust loomulikult, ilma mõtlemata või on tegemist tema jaoks alles uue või ebamugava praktikaga.

Vestlused ja intervjuud sihtrühmaga. Osalejatega läbiviidud intervjuud on läbi viidud ettevõtmisele oluliseks tagasiside allikaks, andes sageli uusi ideid ka edaspidisteks arenguteks. Küsimuste planeerimisel tuleb arvesse võtta, et inimesed ei pruugi ise projekti ning oma käitumise vahel seoseid näha. Seetõttu tuleb küsida “ümber nurga”, lastes inimestel kirjeldada oma rutiinide muutumist ajas, teadmisi jmt. Intervjuude käigus võiks testida mitte niivõrd osalenute faktiteadmisi, vaid eelkõige seoste loomise oskust. Vestlusi ei ole tarvis pidada kõigi osalejatega, piisata võib ka mõne seminaril-konverentsil osaleja või sihtrühma liikmega rääkimisest (soovitavalt mõne aeg peale sündmust). Võimalikke intervjuude küsimusi:

- Intervjuusid läbi viies tasub testida uusi teabematerjale, kampaaniaid jmt. Millist saadud infot või oskust peab sihtrühm rakendatavaks? Mõnda aega peale kampaania, õuesõppe vmt möödumist tasub küsida, kas sihtrühm on juba mõnda uut teadmist, oskust ka rakendanud.

Teadmiste omandamist saab testida kontrollküsimustega. Ühtlasi võib sihtrühmade käest uurida, kas nad on kuulnud-nähtut kellelegi tutvustanud.

Kas sihtrühm on tundnud kiusatust soovitud käitumist hüljata või ta ongi seda juba teinud? Millistes olukordades? Millal nad on tundnud soovi rakendada saadud teavet, oskusi, soovitusi? Kas inimene on rakendanud alternatiivseid praktikaid vältimaks sunnitud muutusega kaasa minemist? Kas sihtrühm on leidnud uusi praktikaid, mille abil kohandada muutusega? Kas uus kehaline harjumus on mugav? Kas nad tunnevad puudust mingist abimaterjalist, toest? Kas neil on ka lähedasi, kes on oskusi, teadmisi rakendanud? Kuidas nad näevad soovitatavat praktika omaks võtnud inimesi?

Lisaks võib oma tegevuste kohta kiiret tagasidet saada (seda mitte ainuüksi intervjuude puhul), otsides märksõnadega oma infomaterjali jmt internetis. Vaata, kas sinu mõtted-soovitused käivad läbi kommentaariumitest, lehtedest (olemusloos, reportaažis, tarbijaloos, uudistes), foorumitest. Vaata ka, kas ilmunud lugudel on juures kommentaare või täiendusi, mis näitaksid, et info vastuvõtja on seda oma elukonteksti kohandanud.

Nii käesolevas alapeatükis kui peatükis 6 tervikuna toodud soovitused on mõeldud abimeheks muutuse taotlejale. Mitmed soovitused eeldavad nii muutuse taotleja kui ka rahastaja muutmist. Samas on mitmeid soovitusi võimalik rakendada juba praeguses projektipõhises raamistikus. Kuigi käesolevas peatükk ei hõlma ebatüüpilisi ja uuenduslikke tegevusi, siis julgustan tegutsema ka väljaspool tavapäraseid tegevusraame ning välja tulema uute lahendustega. Samuti julgustan oma häid kogemusi jagama – nii luuakse võimalus tekitada positiivset muutust laiemas ringis.

Järeldused ja diskussioon

Eelnevast analüüsist tulenevad **üldised järeldused**, mille paremaks mõistmiseks soovitan kindlasti ka kogu tööga tutvuda:

- Projektil kui formaadil ja sellel, kuidas rahastaja on rahastamise protsessi üles ehitanud, on oluline mõju ka projekti läbiviimise võtetele ja muutuse loomise viisidele. Et toetada muutuse tekkimist, peab rahastamine olema mitmekülgsem (käesolevas töös ma neid ideid lähemalt ei käsitlenud). Üksnes projektipõhine rahastamismudel on paindumatu, pärsib loovust ning ei suuda tagada muutuse jaoks tarvilikku stabiilsust.
- Suurem osa keskkonnateadlikkuse projekte keskendub üksnes sihtgruppide teavitusele, loomata juurde toetavaid tingimusi, mis aitaks sihtrühmal käitumist keskkonnasäästlikumaks muuta. Samas toetavad edukad teavitustegevused küll inimeste käitumise muutumist, kuid üldjuhul seda ei tingi, sest inimesed ei muuda oma käitumist üksnes ratsionaalsete otsuste tagajärjel.
- Inimeste käitumise muutumisel on kõige olulisemal kohal inimeste igapäevased käitumisharjumused (nt liikumisviis, poodlemine), mitte nende teadmised. Käitumispraktikate muutmiseks tuleb mõista tema igapäevaseid käitumisharjumusi, sotsiaalset ja ruumilist keskkonda ning neid tarvidusel ümber kujundada.
- Ühekordsetel ja lühiajalistel tegevustel puudub vahetu mõju teadmiste salvestamisele ja käitumise muutmisele. Seetõttu pole võimalik anda hinnangut mõju suurusele stiilis “voldiku mõju on 7 ja mobiilirakendusel 17”. Muutuse võib kaasa tuua ühekordsete tegevuste (nagu õuesõppe käikude) institutsionaliseerumine praktikatena, sel juhul saab nende võimet kujundada teadmisi või muuta käitumispraktikaid mõõta kvantitatiivsete uuringute abil.
- Enamasti mõõdetakse projektide mõju rahastajapõhiste kvantitatiivsete näitajate abil nagu osalejate arv, vaadatavus, aga ka ürituste ja trükiste arv. Samas ei ole kvantitatiivsed mõõdikud üldjuhul muutuse sisuliseks mõõtmiseks piisavad. Samas ei ole muutuse mõõtmine alati tarvilik (nt juba sissetöötatud ja testitud meetodid, väiksemad projektid) – piisata võib projekti kvaliteedi hindamisest (vt joonis 6).

- Keskkonnateadlikkuse valdkonnas pole mõtet mõõta mõju läbi abstraktse teadlikkuse kasvu, sest oluline on ikkagi teadmiste rakendatavus ja inimese käitumise muutus keskkonnale soodsas suunas. Teadmiste rakendatavus ja rakendamine on aga kaks iserasja. Inimese käitumine tugineb suuremalt jaolt rutiinsetel harjumustel ja tema käsutuses olevale ajal. Muutust juhivad rohkem teadvustamata eeldused ja igapäevaelulised väljakutsed. Teadlik otsustamine stiilis “mis on kasulik mulle” vs “mis on kasulik loodusele” on pigem harvaesinev meeleseisund.
- Muutuse mõõtmine on problemaatiline, kuna seos põhjuse ja tagajärje vahel ei ole lineaarne ning sõltub paljudest teguritest, samuti ei ole muutus lõplik ning võib leida aset hoopis kõrvalmõjuna (muutus ei sündinud projektijuhi tahtest, vaid muudest teguritest tingituna). Lisaks võib soovitud muutus tuua kaasa kõrvalmõjusid, mida projektijuht pole planeerinud. Siiski on olemas muutuse hindamiseks viise (vaatlused, intervjuud), mida tasub iseäranis rakendada uute ning ressursimahukate projektide hindamisel. Praegu on kvalitatiivsed mõõtmise meetodid alakasutatud.

Kuidas edasi?

Minu töö järeldused tõstatavad ühe olulise küsimuse – kui palju tehakse n-ö tühja tööd ja kulutatakse tulutult ressursse (aega, raha, tööjõudu) erinevatele tegevustele, mis oma eesmärgi ei täida? Seda probleemi võib näha mitte ainult keskkonnamaaastikul, vaid ka laiemalt – mitmed järeldused, milleni jõudsin, võiksid sama hästi käia teiste sotsiaalset muutust taotlevate programmide kohta. Tegevused, mis võiksid küll kümme aastat tagasi toimida, ei pruugi tänapäeva info ülekülluse ja tehnoloogiate tingimustes enam sobida. Info vastuvõtja on asendunud info otsija ja isegi edastajaga. Näiteks tehakse suur osa infootsinguid läbi Google'i, mistõttu ei ole mõtet anda välja mahukaid entsüklopeediaid paberkandjal.

Inimeste käitumise muutmine vajab mitmekülgsemat lähenemist, mis ei hõlma üksnes teavitustööd. Juba praegustes projektipraktikates võib leida palju käitumise muutmist soodustavaid võtteid ja tegevusi. Siiski on harvem märgata erinevate tegevuste põimimist, samuti teavitamist toetavaid tegevusi.

Vajadus uut tüüpi tegevuste järele toob kaasa vajaduse kaasata teistsuguseid eksperte (kes oskavad rajada vastavaid taristuid, õpetada uusi oskusi jne) ning teha märksa

suuremat koostööd teiste organisatsioonidega. Tingimustes, kus rahastust pidevalt koomale tõmmatakse, on see aga keeruline (paljude organisatsioonide ellujäämine sõltub projektipõhisest rahastusest), mistõttu on lihtsam jätkata vanaviisi. Ühtlasi võib vanaviisi jätkamist toetada rahastaja, kes on harjunud rahastama juba sissetöötatud projekte (mis aga muutunud tingimuste tõttu enam vanaviisi ei toimi). Ometi, soovime seda või mitte, muutuvad seoses sihtrühma vajaduste, oskuste ja käitumiste muutumisega ka nende käitumise muutmise võimalused.

Olemasolevate ja uute tegevuste tulemuslikkuse küsimus puudutab ühtviisi nii rahastajat kui ka taotlejaid. Suurem osa väiksematest tegutsejatest ei saa ega peagi enda tegevust põhjalikumalt kriitiliselt hindama, sest selline koormus ei ole ega peagi olema neile jõukohane. Rohkem võiks kriitilise analüüsiga tegeleda suuremad tegutsejad ja rahastajad. Rahastaja roll pole üksnes rahastada häid algatusi, vaid vaadelda ennast väravavahina, kes kehtestab nägemuse heast algatusest.

Muutus praktikates ei teki üleöö ning vaid infot ja soovitusi jagades (paradoksaalsel kombel annan ka käesolevas magistritöös infot ja soovitusi, lähtumata projektijuhtide käitumispraktikatest). Tõsisem muutus eeldab kindlasti rahastamispoliitika mitmekesistumist ning rahastajate ja taotleja **sisulist** koostööd. Koostöö, arutelu ja üksteise abistamine on iseäranis tarvilik muutuse algjärgus, kus mõlemal poolel (nii rahastava asutuse töötajatel kui ka taotlejatel) tekib palju vastuseta küsimusi ning stressi.

Ühtlasi tuleb arvesse võtta seda, et kui siiani on olnud sekkumine sotsiaalsete praktikate kujundamisse peamiselt info jagamise põhine, mis tõi üldisemas plaanis kaasa info ülepakkumise ja soovitude vahelised vastuolud (samas võimaluse soovi korral kiiresti tarvilikku infot leida), siis võib ka praktikate keskne lähenemine kaasa tuua ootamatuid kõrvalmõjud, mida tuleks võimalusel ennetada ja leevendada. Ometi loodan, et eeldatavad tulemused (sh meie keskkonna olukorra paranemine; vähem tühja “paberimäärimist”) on seda väärt.

Kokkuvõte

Uurisin oma magistritöös pealkirjaga “Kuidas kujundada edukamaid keskkonnavalaseid sotsiaalse muutuse programme?” erinevaid keskkonnavalaseid projekte, mis püüavad kujundada inimeste teadmisi ning käitumist.

Olukorras, kus inimtegevuse negatiivne mõju keskkonnale on märkimisväärne, on nende käitumise muutmisest keskkonnahoidlikumaks kujunenud üks oluline viis keskkonnamõjude vähendamiseks. Käitumise muutmiseks kasutatakse erinevaid meetodeid, kuid tihtilugu ei ole teada, kas ja millist muutust need tegevused inimeste käitumises tingivad. Käesoleva uurimuses vaatlesin, millistel tegevustel on suurem potentsiaal inimeste käitumist ja teadmisi kujundada. Eelkõige otsisin positiivseid kogemusi ja soovitusi inimeste teadmiste ja käitumise muutmisel.

Oma töös otsisin vastust järgmistele küsimustele: Millised on olnud KIKi projektide võimalused sekkuda keskkonnavalaste teadmiste kujundamisse? Millised on positiivsed kogemused teavituspriktides? Millised on olnud takistused edu saavutamisel? Kuidas on mõõdetud tegevuste tulemuslikkust? Kuidas kujundada keskkonnavalaseid teadmisi ja keskkonnasäästlikke harjumusi tulemuslikumalt?

Eelmainitud küsimustele vastuse leidmiseks viisin läbi põhjaliku uuringu: analüüsisin 300 Keskkonnainvesteeringute Keskusele esitatud projekti aruannet ning tegin mitmeid intervjuusid projektide sihtrühmade ja projektide eestvedajatega. Samuti viisin läbi vaatlusi ning kasutasin olemasolevaid teiseseid analüüse ja TÜ magistrantide projektijuhtidega läbi viidud fookusgrupiuuringuid.

Projektiaruande sisuanalüüsist ilmnas, et tegevused inimeste teadmiste ja käitumiste kujundamiseks on ühetüübilised – peamiselt korraldatakse ühekordseid õuesõppepäevi ja koolitusi. Tegevuste eesmärk on üldjuhul teadlikkuse tõstmine ning sageli ka (teadmiste pakkumise kaudu) käitumise muutmine.

Uuring näitas, et üksnes info pakkumine ei loo enamasti muutust inimeste käitumises. Siiski on seeläbi võimalik käitumise muutumist oluliselt toetada. Teadmiste kujundamist soodustavad mitmed tegureid, näiteks sõltub õuesõppe tõhusus sellest, kui hästi on märgitud matkaraja punktid, kui sütitav on giid ning kuidas luuakse seoseid klassiruumis õpitu, olemasolevate kogemuste ning matkarajal märgatava vahel.

Praktikate teooria kohaselt tuleb inimeste käitumise muutmiseks seada keskmesse nende igapäevased rutiinid. Inimeste käitumisharjumusi aitavad muuta mitmed praktikate teooriast lähtuvad võtted: inimese kokkuviimine teiste praktika kandjatega (nt ökokogukond, looduring), ruumi ja vahendite kujundamine (nt rattaparkla loomine), vahetu kehalise kogemuse pakkumine (nt taimede kasvatamine, talgud), terviklahenduste loomine (pakkudes nii teadmisi, oskusi, vahendeid jmt) ning rutiini tekitamine mitmekülgse kordamise abil.

Inimeste käitumise ja teadmiste kujundamisega kaasneb mitmeid väljakutseid ja probleeme. Olulisemaid põhimõttelisi probleeme on ratsionaalse indiviidi keskne lähenemine inimeste käitumise muutmisel. Nimelt eeldatakse, et inimeste käitumise muutmiseks piisab vaid neile teadmiste andmisest ning teadmistest tulenevalt tehtavatest ratsionaalsetest otsustest. Info andmine võib küll oluliselt toetada käitumise kujundamist, kuid oluline on pöörata tähelepanu ka teistele praktika elementidele (taristu, oskused, tähendused jne). Käitumise muutmine eeldab mitmekülgseid ja pikaajalisi tegevusi, mistõttu ühekülgne projektipõhine rahastamine on mitmetel juhtudel ebasobiv rahastamise skeem. Lisaks ilmnes uuringust veel mitmeid sihtrühma- ning projektipõhiseid väljakutseid: loodusheitumus, vahendite nappus, sotsiaalne surve jne.

Et vältida tulemusetut tegutsemist, on nii rahastajal kui ka muutuse taotlejal tarvis teada, kas erinevate tegevuste tagajärjel üldse muutus tekib. Muutuse mõõtmisel kasutatakse esmaseks abivahendina kvantitatiivset analüüsi, kvalitatiivset muutuse analüüsi kohtab harva. Samas ei ole muutuse mõõtmine alati mõttekas ja tarvilik – nt ühekordsete väikeprojektide puhul või tegevuste puhul, mille tulemuslikkust on juba testitud.

Minu töö oluliseks väärtuseks on peatükis 6 sõnastatud soovitusel, mis tuginevad eeltoodud analüüsil ning on suunatud kodanikuühendustele, keskkonnaühendustele, sotsiaalsetele ettevõtetele, koolidele, keskkonnahariduse keskustele ja kõigile teistele, kes panustavad keskkonnahoidu. Üheks keskseks soovitusel on praktikapõhise lähenemise omaksvõtt inimeste käitumise muutmise taotlemisel. Uue vaatenurga omaksvõtt eeldab muutuse taotleja kui ka rahastaja muutumist – see viis, kuidas muutust taotletakse, on eelduseks soovitud muutuse saavutamisele. Selle tarvis tuleb mõtestada oma tegevusi senisest enam läbi sihtrühma käitumisharjumuste: arutada, milliste käitumisharjumuste taga seisab muutus ning leida võimalusi uute rutiinide

tekitamiseks. Uute rutiinide tekitamine ei pea olema teadvustatud (vastupidiselt ratsionaalse indiviidi keskele lähenemisele).

Kokkuvõttes pakub magistritöö ja sellest tulenevad soovitusel alternatiivset vaatenurka laialdaselt levinud ratsionaalse indiviidi keskele lähenemisele, tõstes teadmiste asemel esiplaanile käitumispraktikad. Käitumispraktikate keskset lähenemist saab edukalt siduda olemasolevate käitumist ja teadmisi kujundavate tegevuste tüüpidega. Samas eeldab laialdasema muutuse saavutamine siiski muutust nii tegevuste rahastamises, planeerimises kui ka elluviimises.

Summary

The present master's thesis *How to design more successful environmental social change programs?* contains screening and analysis of environmental projects aimed to raise public environmental awareness and simultaneously bring about change in people's environmental behaviour. The results of the analysis and suggestions derived from it will hopefully benefit anyone leading a project aimed to generate this sort of a change.

Human activity has significant influence on the surrounding environment and other species inhabiting Earth as well as the life quality of future generations and we need to find means to ameliorate the negative effects of these actions. Shaping people's environmental knowledge and behaviour is one of the options in doing so. Environmental Investment Centre (EIC) is the only institution in Estonia funding projects aimed to produce a sustainability-biased change in the way people think about or act in their environment. The focus of my master's thesis was greatly influenced by EIC, which, like many organisations, wishes to plan their undertakings and funding more efficiently. To do that they first needed to get an overview of the impact and change that past EIC-funded projects have and create as well as specific suggestions on how to better fund future projects each year in the state of the centre's steadily decreasing budget.

Based on past environmental projects funded by EIC and the practice theory I posed the following research questions: To what extent have EIC's projects been able to shape the participants' environmental knowledge and behaviour? What positive experience have different project practices created? What are the most efficient ways to shape environmental knowledge and environment-friendly habits? How is it possible to evaluate this efficiency?

Finding answers to the aforementioned questions required utilising a diverse set of research methods: analysis of the final reports of three hundred EIC-funded projects, interviews with projects' leaders and target groups, observations, use of existing secondary analysis reports and focus group studies with project leaders.

Analysis of the final reports revealed the monotonous nature of the projects aimed to shape people's knowledge and behaviour: mainly onetime outdoor study days and tuitions were funded. Research also revealed that passing on information or

knowledge, although supporting change, in itself usually does not create significant change in people's behaviour. According to the practice theory, creating change requires concentrating on people's daily habits and routines. Arranging regular meetings with people who practice environment-friendly behaviour (e.g. eco-communities, nature classes), shaping space and utilities (building bicycle parks), firsthand experience (learning to grow plants) and creating integrated solutions are efficient ways of the practice theory used to create change in behaviour.

Analysis also revealed several problems and challenges accompany this kind of shaping of knowledge and behaviour. For instance, an actual change in a person's behaviour requires versatile and long-term actions, and this stipulation, in many cases renders project-based funding inefficient. Challenges concerning both the target-groups and projects also emerged – fear of nature, scarcity of funds and means, social and peer-pressure – problems which significantly hinder people's endeavours of becoming more knowledgeable about the environment and acting in an environment-friendly and -sustainable way.

One of the surplus values of my master's thesis lies in the general and specific suggestions meant for civil and environmental communities, social enterprises, schools, centres for environmental education and anyone wishing to contribute to the sustainability of environment and change in human basic environmental behaviour. Creating this change does not always presuppose novel solutions or considerable funds – many of the typical actions used today can easily be improved with simple means to be more practice based and therefore more efficient.

Kasutatud kirjandus

- Allaste, A.-A. toim. (2011). *Ökokogukonnad retoorikas ja praktikas: elustiilide uurimused*. Tallinn: Tallinna Ülikooli Kirjastus.
- Aps, J. (2012). *Kodanikuihenduste Ühiskondliku Mõju Hindamine. Käsiraamat*. Tallinn: Heateo Sihtasutus. URL (kasutatud 26.04.14)
http://www.heategu.ee/Uhiskondliku_moju_hindamise_kasiraamat.pdf
- *Arvestus riigimetsast raiutud puidukoguste üle. Riigikontrolli aruanne Riigikogule* (2011). URL (kasutatud 28.04.2012)
<http://www.riigikontroll.ee/tabid/206/Area/15/language/et-EE/Default.aspx>
- Berger, A. A. (1998). *Media Research Techniques*. San Fransisco: Sage Publications Inc.
- *Eesti õigekeelsussõnaraamat ÕS 2013* (2013). Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.
- Geels, F. W. (2005). *Technological Transitions and System Innovations: A Co-evolutionary and Socio-technical Analysis*. Northampton: Elgar.
- *Ehitusmaavarade kaevandamise riiklik korraldamine. Riigikontrolli aruanne Riigikogule* (2009). URL (kasutatud 28.04.2012)
<http://www.riigikontroll.ee/tabid/206/Area/15/language/et-EE/Default.aspx>
- Giddens, A. (1984). *The Constitution of Society*. Cambridge: Polity Press.
- Gram-Hanssen, K. (2011). Understanding change and continuity in residential energy consumption. *Journal of Consumer Culture*, 11: 61–78.
- Hobson, K. (2002). Competing discourses of sustainable consumption: Does the 'rationalisation of lifestyles' make sense? *Environmental Politics*, 11(2): 95–120.
- Kask, S. (2014). *Eesti keskkonnaajakirjade kasutamispärad koolinoorte sihtrühmas*. Seminaritöö. Tartu Ülikool, ühiskonnateaduste instituut.
- *Keskkonnainvesteeringute Keskuse kodulehekülg*, Kasutatud 24.05.2014
<http://kik.ee/>
- Kiisel, M., Tago, M. (2014). *Keskkonnateadlikkuse projektide lühike uuringu kokkuvõte Keskkonnainvesteeringute Keskusele*. Tartu: Tartu Ülikool, ühiskonnateaduste instituut.
- Kiisel, M. (2013). Modernisation and development of environmental consciousness in Estonia: a paradigmatic approach. *Social Space*, 3 (1): 1–29.

- *Kodanikeühenduste rahastamiskogemused ja rahastustingimuste parandamine*. Küsitluse kokkuvõte (2010). Tallinn: EMSL. URL (kasutatud 23.05.2014)
<http://ngo.ee/sites/default/files/files/Rahastusk%C3%BCsitluse%20kokkuv%C3%B5te.pdf>
- Kopti, M. (2009). *Kommunikatsiooni roll kodanikualgatuste elluviimisel: "Teeme ära! 2008" ja "Teeme ära minu Eesti"*. Kutsemagistritöö. Tartu: Tartu Ülikool, ajakirjanduse ja kommunikatsiooni osakond.
- Laherand, M.-L. (2008). *Kvalitatiivne uurimisviis*. Tallinn: Sulesepp.
- *Looduskaitstes vabatahtlikuna osalemine ja selle loodushariduslik mõju*. Uuringu aruanne (2012). Tallinn: Cumulus consulting OÜ. URL (kasutatud 14.05.2014) <http://talgud.ee/files/ELFi%20uuringuraport.pdf>
- *Mina. Maailm. Meedia: küsitlusuuring* (2002, 2005, 2008, 2011). Tartu: Tartu Ülikool, ajakirjanduse ja kommunikatsiooni instituut.
- McQuail, D. (2003). *McQuaili massikommunikatsiooni teooria*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- *Pakendijäätmete kogumise ja taaskasutamise tulemuslikkus*. Riigikontrolli aruanne Riigikogule (2010). URL (kasutatud 14.05.2014)
<http://www.riigikontroll.ee/tabid/206/Area/15/language/et-EE/Default.aspx>
- Pearce, J. (2010). Is Social Change Fundable? NGOs and Theories and Practices of Social Change. *Development in Practice*, 20(6): 621–635.
- *Rahvusvaheline Projektijuhtimise käsiraamat* (2000). Tallinn: Siseministeerium.
- *Ratta kasutamise audit: Küsitlusuuring Tartu Linnavalitsuses* (2008). Tartu: Eesti Roheline Liikumine.
- Reckwitz, A. (2002). Toward a Theory of Social Practices. A Development in Culturalist Theorizing. *European Journal of Social Theory*, 5(2): 243–263.
- *Report of the World Commission on Environment and Development: Our Common Future* (1987). United Nations. URL (kasutatud 28.04.2014)
<http://www.un-documents.net/wced-ocf.htm>

- *Riigimetsade prügistatus väheneb*. Pressiteade (2011). RMK. URL (kasutatud 28.04.2014) <http://www.rm.ee/organisatsioon/pressiruum/uudised/uudised-2011/riigimetsade-prugistatus-vaheneb>
- Sepp, K., Ain Vellak, A., Pecina, M.V. (2013). *Looduse õpperadade mõjukuse hinnang keskkonnahariduse võimaldamisel elanikkonna erinevatele gruppidele*. Uuringu aruanne. Tartu: Eesti Maaülikool.
- Shove, E. (2010). Beyond the ABC: Climate Change Policy and Theories of Social Change. *Environment and Planning A*, 42 (6): 1273–1285.
- Sõerd, M.-L. (2014). *Eesti vabaihenduste praktikad rahvusvaheliste projektide elluviimisel*. Bakalaureusetöö. Tartu: Tartu Ülikool, ühiskonnateaduste instituut.
- *Teeme Ära talgupäeva tutvustus* (2014). URL (kasutatud 22.05.2014) <http://www.teemeara.ee/uudised/talgupaeva-tutvustus>
- Tootsi, E. (2011). *Eurole üleminek – igapäevapraktikate muudatused ja eelteavituse vastuvõtt*. Bakalaureusetöö. Tartu: Tartu Ülikool, ajakirjanduse ja kommunikatsiooni instituut.
- Uus, M., Hinsberg, H., Mänd, T., Batueval, V. (2013). *Vabatahtlikus tegevuses osalemine Eestis 2013*. Tallinn: Poliitikauuringute Keskus Praxis. URL (kasutatud 23.05.2014) http://www.praxis.ee/fileadmin/tarmo/Projektid/Valitsemine_ja_kodanike%C3%BChiskond/SIMdem/vabatahtlikus_tegevuses_osalemine_2013.pdf
- Vihalemm, T., Keller, M., Kiisel, M. (2013). *Kuidas parandada maailma? Kommunikatsioon sotsiaalsete muutuste kujundamisel*. Õpperaamat tulevastele kommunikatsioonispetsialistidele. Tartu: Tartu Ülikool. URL (kasutatud 28.04.14) <https://sisu.ut.ee/kommunikatsioon/avaleht>
- World Remains on Unsustainable Track Despite Hundreds of Internationally Agreed Goals and Objectives (2012). *Global Environment Outlook*, 5. URL (kasutatud 28.04.2014) [http://www.unep.org/geo/pdfs/geo5/GEO5-Global PR EN.pdf](http://www.unep.org/geo/pdfs/geo5/GEO5-Global_PR_EN.pdf)

Lisad

Lisa 1: Kvantitatiivse analüüsi tulemused tabelitena

Tabel 8. KIKi rahastatud projektide eesmärgid	
Projekti eesmärgid	Taotluste arv
Teadmiste kasvatamine loodusest/kk-st	361
Käitumise muutmise keskne	217
Materiaalsete vahendite soetamine	30
Spetsialistide võimekuse tõstmine	20
Tõsta teadlikkust projekti objektist	11
Uute teadmiste loomine	8
Lahenduse otsimine	7
Koostöö arendamine	4

Tabel 9. KIKi rahastatud projektide sihtrühmad		
Projektide sihtrühmad	Taotluste arv	% sihtrühmadest
Määratlematu	14	4%
Koolieelikud ja –ealised	212	55%
Erinevad "tavaelanikkonna" segmendid	95	25%
Keskkonnakasutusega seotud tööalad	22	6%
Kk spetsialistid-ametnikud	12	3%
Ettevõtjad ja ettevõtete töötajad	6	2%
Õpetajad jt	19	5%
MTÜd ja vabatahtlikud	7	2%

Tabel 10. KIKi rahastatud projektide eesmärgid sihtrühmade kaupa

Sihtrühmad	Teadmiste kasvatamine loodusest/keskkonnast	Käitumise muutmise keskne	Materiaalsete vahendite soetamine	Spetsialistide võimekuse tõstmine	Tõsta teadlikkust projekti objektist	Uute teadmiste loomine	Lahenduse otsimine	Koostöö arendamine
Määratlematu	9	2	5	1	1	0	3	1
Koolieelikud ja –ealised	208	163	15	1	0	3	0	0
Erinevad "tavaelanikkonna" segmendid	88	33	7	0	5	1	0	2
Keskkonnakasutusega seotud tööalad	22	4	2	5	0	0	1	0
Kk spetsialistid-ametnikud	8	1	0	4	1	2	0	0
Ettevõtjad ja ettevõtete töötajad	6	3	0	1	1	0	0	0
Õpetajad jt	16	10	1	7	2	1	2	1
MTÜd ja vabatahtlikud	4	1	0	1	1	1	1	0
Kokku	361	217	30	20	11	8	7	4

Tabel 11. Mõju hindamise viisid KIKi rahastatud projektides	
Mõju hindamise viis	Taotluste arv
Osalejate-kaasatute arv	315
Läbiviidud ürituste arv	133
Sihtrühma tagasiside	90
Trükiste jm materjalide arv	75
Projekti metoodika kvaliteet	22
Kaasatud spetsialistide pädevus	17
Kõrvalseisja hinnang edukusele	13
Kasutatud kanali jälgitavus	11
Koostöö tugevnemine o-de vahel	10
Sihtrühma käitumise muutumine	9
Internetikeskkonna andmed	7
Sihtrühma käitumine üritustel	7
Kanalite arv, kuhu teave saadeti	2
<i>Projektijuhi subjektiivne hinnang mõjule</i>	58
<i>Hinnang mõjule puudub</i>	15

Lisa 2: Kvalitatiivselt uuritud projektide lühikirjeldused

1. Matkapäev Vapramäel on ühekordne õuesõppe projekt, mille raames viidi eri vanustes õpilased mõneks tunniks Vapramäe matkarajale. Rajal olevatele õpilastele anti kaasa ülesannete lehed, mida iga klass pidi täitma erinevatest raja punktides (stendidelt) saadava infoga. Samuti olid raja eri punktides õpetajad, kes õpilastele erineva sisuga ülesandeid jagasid (käbi tunni viskamisest loomapiltide äraarvamiseni). Projekti eesmärk oli õpilaste teadmiste kinnistamine ja uute teadmiste omandamine.

2. Talveakadeemia on väiksemat tüüpi keskkonnateemaline tudengikonverents, kus võivad kaasa lüüa ka teised huvilised. Igal aastal on akadeemia fookuses mingi konkreetne keskkonnateema. Konverentsil kasutati erinevaid info jagamise ja mõtete vahetamise võtteid (ettekanded, arutelud, ajurünnakud jne), viidi läbi ka praktilisi töötubasid. Samuti anti välja erinevaid temaatilisi artikleid sisaldav konverentsi trükis.

3. Kalamäng on eelkõige gümnaasiumi õpilastele suunatud strateegiline õpetlik arvutimäng, kus mängijad peavad üksteisega tasakaalustatud kalaressursside püüdmise nimel koostööd tegema, vastasel juhul püütakse kala üle. Mängu õpetab seoseid looma ning erinevate valdkondadega arvestama, hõlmates nii keskkonna kui ka majanduse valdkondi. Mängu on läbi mängitud mitmetes koolides.

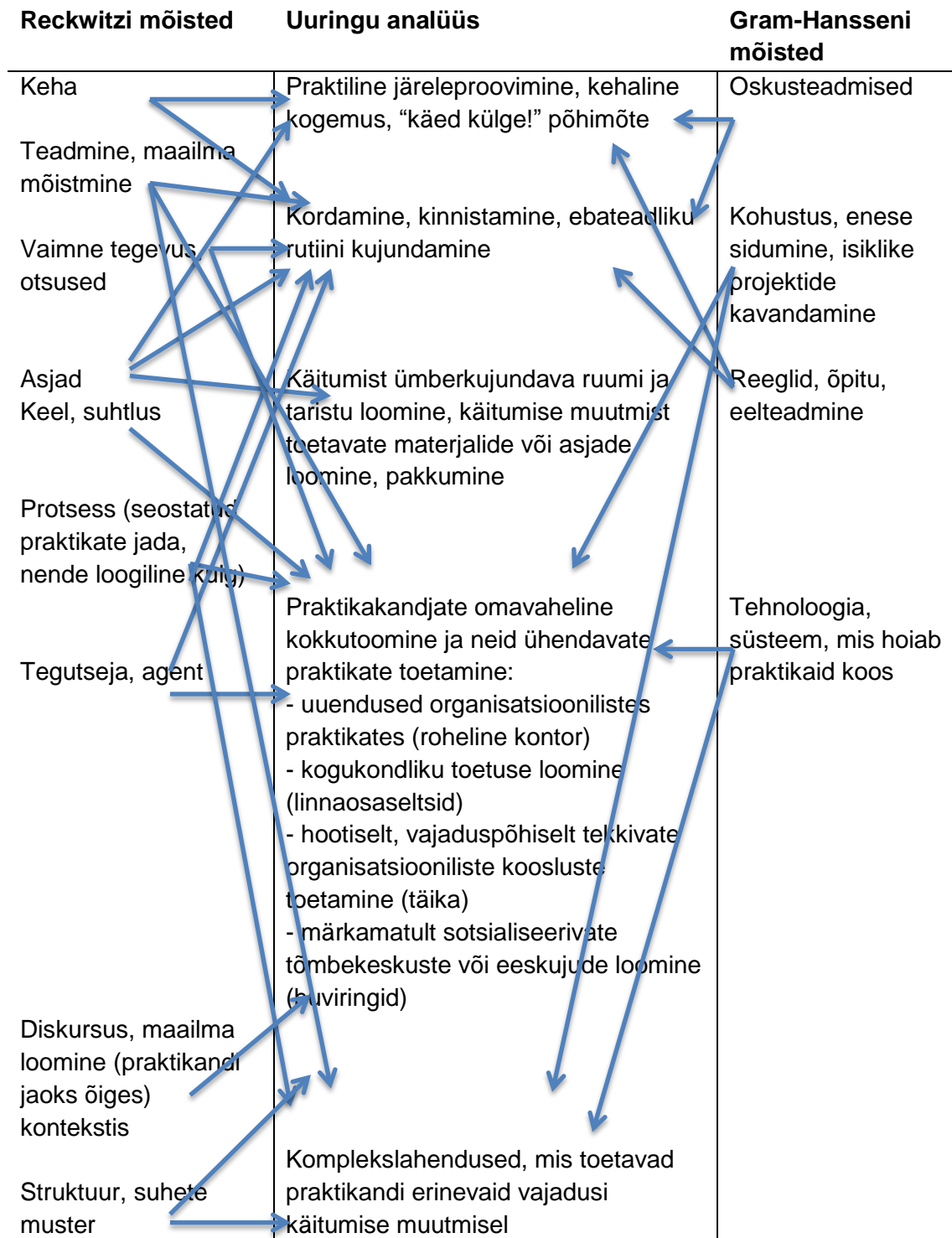
4. Rattakampania on alternatiivsete liiklusvahendite kasutamist propageeriv projekt linnakodanikele, mille raames rajati ratta kasutamist soodustav taristu. Samuti korraldati infokampania, mille raames toimus ka eriüritus rattasõpradele.

5. Loomelinnak on erinevaid algatusi koondav klaster, mis paistis silma tõhusa koostöö ning uuenduslike lahenduste poolest. Loomelinnakus on koondunud erinevaid (ja erinevatele sihtrühmadele suunatud) keskkonnahoidlikku eluviisi propageerivaid organisatsioone, kes omavahel igapäevaselt ka koostööd teevad, erinevaid algatusi korraldavad jmt.

6. Looduslabor on õpilastele suunatud praktilise suunitlusega projekt, mille raames loodi taimede kasvatamiseks sobiv ruum, kus õpilased ise aasta jooksul taimi kasvasid ja nende eest hoolitsesid. Õpilased pidid jooksvalt erinevaid töölehti täitma ning ülesandeid lahendama. Ühtlasi korraldati projekti käigus mitmeid väljasõite temaatilistesse kohtadesse, osad väljasõidud olid ka tublimate õpilaste premeerimiseks. Labor oli tundide väline ja vabatahtlik.

Lisa 3: Praktikate teooria seosed uuringuga

Tabel 12. Uuringutulemuste analüüsi seosed praktikate teooriaga

Lisa 4: Fookusgrupi- ja süvaintervjuude kavad

Järgnevalt on esitatud fookusgrupi- ja süvaintervjuude kavad, mida kasutasin nii mina kui ka Maie Kiisel uuringuid läbi viies.

Kavasid kasutasin paindlikult, muutes tarvidusel küsimuste järjekorda ning küsimuste ülesehitust. Intervjuude kestvus oli keskmiselt 1,5 h. Lühiintervjuud toimusid vabas vormis ning nende jaoks ettevalmistavad kavad puudusid.

Iga intervjuu alguses tutvustasin sissejuhatavalt ennast, uuringu eesmärki kui ka seda, mis saab vestlusest ja selle salvestusest edasi. Kõik intervjuudes osalejad said ka intervjuu järel tänumeened.

1. Vapramäe matkapäeva fookusgrupiintervjuu kava

SISSEJUHATUS

TUTVUMISRING JA SOOJENDUS

Me võiksime alustada tutvumisringiga. Palun valmistage endale nimesildid, öelge oma nimi ja kirjeldage veidi üldiselt, kui sageli ja kuidas te üldse loodusesse satute? Mida te seal teete?

Enne, kui me vestlusega sisulisemaks läheme, räägime veidi teie matkapäevast. Palun kirjeldage veidi, mis teile sellest päevast meelde jäi – see ei pea olema tingimata loodusharidusega seotud, lihtsalt kirjeldage meeldejäänut! Mida te rajal märkasite? KÕRVALEPÕIGE: Me olime ise ka rajal ja püüdsime mõttes ülesandeid kaasa teha. Kas te jõge panite tähele? Mis jõgi see oli? Aga mis on hundikuristik? Mida te saite looduse kohta teada, mida varem ei teadnud? Millised ülesanded teile meelde jäid, miks?

Kui mõtlete tagasi oma kooli varasematele matkapäevadele, siis tooge palun mõni näide, mis teile neist on meelde jäänud? Mida need matkapäevad teile on andnud? Millest oleks teil kõige rohkem kahju, kui seda matkapäeva poleks toimunud?

Olete te veel mõnel matkarajal käinud? Kus, kuidas ja kellega? Mis mulje jäi? Mis te seal teada saite?

ÜLESANNE 1

ÜLESANNE: Ma annan teile nüüd igaühele ühe paberitüki, millel on loetelu erinevatest looduses viibimise viisidest. Palun võtke endale natukene aega ja vaadake see loetelu üle. Reastage palun oma kogemused nende looduskontaktidega tähtsusesageduse järjekorras, umbes nii nagu te mäletate. Number 1 kõige sagedasem, mida suurem number, seda vähem tähtis. Kirjutage number rea ette. Nii. Nüüd mõelge, milliseid kohti või üritusi tahaksite te külastada, mida tahaksite ette võtta? Tõmmake selle näite taha rist.

LOETELU:

- Loomaaia külastus
- Iseseisvalt matkarajal liikumine (perega, sõpradega)
- Ekskursioonid loodusesse
- Matkad perega või sõpradega (ratastel, autoga, jalgsi)
- Külastuskeskused (Jääaja Keskus, loodusmuuseum, Elistvere loomapark jms)
- Maakodus või suvilas viibimine, aias tegutsemine
- Matkaringid ja seiklusrajad, orienteerumine
- Loodusringid, looduse vaatlemine juhendaja käe all
- Looduse pildistamine
- Mõni muu viis loodusega kokku puutuda? Lisa ise siia loetellu!

Jagame nüüd omavahel veidi teie kogemusi. Millised on olnud siin loetelus sellised kokkupuuted, mida olete ise kogenud? Millised aga vahvamad ja huvitavamad kogemused? Miks? Kuhu te lähete uuesti, näiteks kuhu te võtaks ka oma pere ja sõbrad kaasa? Ütleksite neile, et voh see on hea asi, mida teha. Miks?

Tuleme veel korra tagasi teie Vapramäe matka kogemuse juurde.

Mille poolest matkal külastatud kant on teie arvates eriline? Kas te oskate nimetada veel mõnd Eesti paika, mille looduslikud tingimused on kuidagi erilised? Kuidas te olete nende paikadega kokku puutunud?

Milliseid taimeliike te matkarajal ära tundsite? Kuidas te neid teate? Milliseid liike te veel teate? Kust?

Teil oli raja peal ülesanne, mis puudutas C-vitamiini sisaldust kuuseokastes. Mis selle õige vastus oli? Miks seda hea teada on? Milliseid looduslikke protsesse te veel nimetada oskate – näiteks mõni ajaga seotud protsess nagu lindude ränne või kasemahla liikumahakkamine? Kust te seda teate?

Kui te sügavale metsa ära eksiksite (näiteks sõbraga kahekesi), siis mida te teeksite? Aga mida te teeksite siis, kui kohtuksite metsloomaga? Aga mida teeksite siis, kui jääte Talvel autoga metsa vahel lumme kinni? Ühes punktis õpetati haava sidumist. Aga kui vigastaksite end seal metsas, mis siis saaks?

Ütleme, et teil läheb seal metsas kõht tühjaks. Võib-olla tuleb veel pikalt metsas viibida, nii et midagi tuleks ikka ette võtta. Mis te teete? Milliseid söödavaid taimi te tunneksite? Mida jooksite?

Kas te metsas vahel mõtlesite ka selle peale, mida te ise oma elus looduse suhtes ette võtma peaksite? Näiteks metsas käima rohkem, olema keskkonnasäästlikum? Muide, mida te ise igapäevaelus teete looduse säästmiseks? Millest see tuleneb?

Meil oli siin nüüd pikk arutelu erinevatest asjadest, mille kohta koolis ja mujalgi arvatakse, et te peaksite neid asju teadma. Kui te nüüd veidi järele mõtlete ja üldistada püüate, siis kust olete saanud lõviosa oma loodusega seotud teadmistest?

Mille poolest erineb teie jaoks looduse õppimine looduses ja klassiruumis?

Mis on siit teie arvates oluline – mida võiksite teada, mida enda jaoks oluliseks peate?

ÜLESANNE 2

Nüüd lõpetuseks veel üks väike ülesanne. Vaadake paberilehe peale. Seal on kirjas erinevad kogemused, mida looduses võib tunda. Märkige endale üles tunded, mis teile looduses viibimisega seoses tuttavad ette tulevad.

ÜLESANNE: Mida te tunnete, kui mõtlete looduses käimise peale?

soojus

hirm

igavus

turvatus

pelgupaik

puhkus

ärevus

ebamugavus

vaimustus

põnevus

valu

tülikas

vaev-väsimus

räpasus

ilu

kodusus

võõrastav

ebakindlus

hädaoht

Palun öelge järjekorras, millised kogemused tulid teile tuttavad ette? Tooge palun ka mõni näide.

LÕPETUS

Aitäh, lõpus läks eriti vahvaks. Me oleme oma vestlusega nüüd lõppu jõudnud ja meil rohkem küsimusi ei ole. Kui te arvate, et sooviksite veel midagi lisada, siis selleks on nüüd võimalus. Aitäh ja kena õhtut teile. Siin on teile tänutäheks ka väikesed meened.

2. Talveakadeemia intervjuu kava

SISSEJUHATUS

TUTVUMISRING JA SOOJENDUS

Me võiksime alustada tutvumisringiga. Palun valmistage endale nimesildid, öelge oma nimi ja kirjeldage veidi üldiselt oma tegevusala ja seda, kuidas olete Talveakadeemiaga kokku puutunud.

Et vestlusega sügavamaks minna, kas te oskate esile tuua mõned olulisemad mälestused seoses Talveakadeemiaga? Mida te sellest mäletate? Millisest mälestusest oleks teil kahju, kui seda poleks toimunud või te poleks sinna jõudnud?

Mõelge end ajas veidi tagasi. Kas te suudate veel meenutada, mis teid sinna viis? Miks te läksite sinna? Mis olid teie algsed ootused? Kuidas rahule jäite? Miks?

Millistes hetkedes või aspektides te tundsite, et TalveAkadeemia hakkas teie jaoks tööle? Mis mõtteid te sealt saite? Kus te neid rakendada olete saanud? Tooge näiteid. Mis on siin konverentsil eripärast, mida mujal ei ole?

ÜLESANNE 1

Jätame Talveakadeemia korraks kõrvale. Tuleme teie vahvate konverentsikogemuste juurde laiemalt. Ma annan teile ühe lehe, millel on kirjas erinevaid võtteid ja formaate, mida konverentsidel kasutatakse. Mõelge, millised on teie kogemused nendega olnud. Märkige lehele ära, millistest võtetest on teile isiklikult kasu olnud, olete saanud meeldejääva kogemuse?

Märkige lehele ära, millistest võtetest on teile isiklikult kasu olnud, olete saanud meeldejääva kogemuse?

Loeng-ettekanne (u 30 minutit), n-ö plenaarettekanded

Ettekannete sessioon (a 15 minutit)

Arutelu

Stendiettekanded

Messiboksid

SMS-iga kuulajate arvamuse kogumine jm interaktiivsed sekkumised

Ajurünnakud

Vaheajad-kohvipausid

Vahetu kohtumine teiste inimestega

Väitlus

Mängud, osalejate kaasamine ebatraditsioonilises vormis
Retsenseerimine, diskussandi tagasiside

Millised võtted te enda jaoks üles märkisite, miks? Milliseid näiteid võite nende koha tuua? Millised võtted teie meelest eriti ei tööta?

Millised võtted töötavad teie enda kui konverentsi esineja puhul?

TEEMAARENDUS

Kas olete saanud konverentsidelt ka ideid, mida olete ühel või moel edasi arendanud? Milliseid? Olete te hiljem ka seminarimaterjalide juurde tagasi pöördunud? Olete ehk mõne inimesega ühendust võtnud?

Tuleme korra tagasi teie Talveakadeemia kogemuste juurde. Mida te TalveAkadeemia puhul välja tooksite? Kas olete TalveAkadeemial saadud materjale või kodulehte hiljem ka kasutanud? Kuidas? Inimestega kontakti võtnud? Kohapeal?

ÜLESANNE 2

Vaatame korra Talveakadeemia trükist. Kuidas te seda iseloomustaksite? Vaatame natuke erinevaid infomaterjale, uurime neid süveneme, laseme silmad üle.

Vaadake laual olevaid trükiseid ja püüdke nende seast leida enda jaoks järgmisi (kirjutage trükise nimetus vastava omadussõna taha):

Praktiline - ...

Huvitav - ...

Uudne (info poolest) - ...

Vajalik (teile) - ...

Ilus, maitsekas, hästi ja mugavalt kasutatavaks kujundatud - ...

Sisukas - ...

Detailne, hästi rakendatav - ...

Mille te endale koju kaasa haaraksite ja uuesti loeksite? Või sõbrale või vanaemale annaksite või soovitaksite?

Milliseid trükiseid ja loenguid-seminare te julgeksite soovitada meile positiivse näitena?

LÕPETUS

Minu poolt kõik. Me oleme oma vestlusega nüüd lõppu jõudnud ja meil rohkem küsimusi ei ole. Kui te arvate, et sooviksite veel midagi lisada, siis selleks on nüüd võimalus. Aitäh ja kena õhtut teile. Siin on teile tänutäheks ka väikesed meened.

3. Õpetajate süvaintervjuu kava

(Selle kava alusel viidi läbi kahe õpetaja intervjuud)

SISSEJUHATUS

SOOJENDUS

Intervjuu jooksul räägime erinevatest teemadest, kuid alustada võiks sellest kalamängu meenutamisest. Rääkige palun, **mis** klassiruumis toimus, kui kalamänguga tuli seda testima: mis tunni raames? Kui palju lapsi oli? Kuidas tundi läbi viidi? Mille poolest tund silma paistis alternatiivsete tundidega võrreldes?

TEEMAARENDUS

Milliseid varasemaid kogemusi olnud mängude, videote või muude interaktiivsete lahendustega? Kust leiate erinevaid lahendusi – kas otsite ise või neid pakutakse? Palun kirjeldage!

Miks olete mängu kasutanud? Kirjeldage häid ja mitte nii häid kogemusi? Millised lahendused töötavad, millised mitte? Mis lapsi köidab?

Kui sageli saate pakkumisi erinevates projektides? Mille järgi te neid valite? Kas sellest on abi õppekava täitmisel? Kas see on pigem lisakoormus või hea võimalus – miks?

Viktoriinid ja konkursid:

Pöörduks nüüd sellise vormi nagu viktoriinid juurde...

Näide: <http://www.looduspilt.ee/loodusope/?page=quiz> Kui mõistlikuks te seda tüüpi vahendite kasutamist peate? Kas kasutate ka viktoriine, miks? Kuidas kasutate? Kus neid võiks kasutada väljaspool koolitööd?

Kas võistlusmoment on muidu oluline? Motiveerib see rohkem pingutama või õppima?

Kuidas teie arvates õpilaste seas konkursid toimivad? Mille järgi valitakse inimesed, kes neist osa võtavad? Kas õpetaja suunab või õpilased saavad ise valida? Kuidas käib võistleja juhendamine, mis materjale selle juures kasutatakse? (nt ajakirjad, õpikud, andmebaasid)

Külastuskeskused

Kuivõrd olete lastega külastuskeskustes käinud (ehk meenub muud, mida olete koos teinud)? Millistes? Miks olete need valinud? Millised elemendid külastuskeskustes olema peaks, et see teile kasuks tuleks õppetunni läbiviimisel? Millised elemendid lapsi köidavad? Kas on kogemus, et külastuskeskuses käigust on midagi meelde jäänud? Mis? Kus tekivad õpimomendid? Mida tähendab külastuskeskuse külastamine vmt: mida peab õpetaja tegema väljasõidu tegemiseks – kasud, kahjud, probleemid jmt?

Kui võrdleksite külastuskeskuste külastamist ja mängu – kummaga on paremaid kogemusi? Mida eelistaksite? Kumba tegevust on lihtsam vastu võtta?

Kalamängu kogemus:

Tulles tagasi mängu juurde Mis need tulemused olid? Kuidas poistel läks, kuidas tüdrukutel? Mis sellest mängust võis lastele meelde jääda? Mida nad sellest õppida võisid?

Milliseid teemasid võisid õpilased enda jaoks mõtestada? Milline on seos õppekavaga? Mida võiks parandada? (teistsugune mängu läbiviija, õppeaine, platvorm, ülesande sisu, teistmoodi noored?)

Kas võiksite lõpetuseks rääkida sellest, mis tüüpi vahenditest/meetoditest te ise puudust tunnete, et õppetegevust rikastada? Miks usute, et see on hea vahend?

Lõpetus:

Minu poolt kõik. Me oleme oma vestlusega nüüd lõppu jõudnud ja meil rohkem küsimusi ei ole. Kui arvate, et sooviksite veel midagi lisada, siis selleks on nüüd võimalus. Aitäh ja kena õhtut Teile. Siin on teile tänutäheks ka väikesed meened.

4. Looduslabori õpilaste intervjuu kava**SISSEJUHATUS**

(Uurijad tutvustavad ennast ja uuringut.)

TUTVUMISRING JA SOOJENDUS

Me võiksime alustada tutvumisringiga. Palun valmistage endale nimesildid, öelge oma nimi ja kirjeldage veidi, mida mäletate Loodusõppelaborist? Mis seal laboris tehti? Milliseid taimi seal kasvatati?

ÜLESANNE 1

Pärnus elab üks tüdruk nimega Grete, kes ei ole kunagi varem ise taimi kasvatanud, kuid väga tahaks. Mida võiks Grete teada enne, kui ta hakkab mõnda lille kodus kasvatama? Pane kirja kolm soovitus Gretele!

Jagame nüüd omavahel veidi teie mõtteid. Millised on teie soovitused Gretele? Miks? Kust te teate seda?

TEEMAARENDUS

Mida mäletate veel taimede istutamise ja kasvatamise kohta? Kuidas peaks taimedega ringi käima? Miks seda hea teada on? Kus seda teadmist vaja võiks minna?

Kas olete kodus või aias ka taimi kasvatanud? Milliseid? Kas teate veel lisaks mõnda liiki? Millist? Kust?

Kas võtsite osa ka loodusõppelabori väljasõitudest? Millistest? Kirjeldage, mida neist mäletate! Mis teile eriti meeldis? Mis need väljasõidud teile andsid? Kas olete veel kusagil sarnases kohas klassiga või perega käinud? Kus? Mis sealt meelde on jäänud?

ÜLESANNE 2

Tõmba ring ümber nendele tegevustele, mida sulle veel teha meeldiks!

Metsas ja mujal looduses matkamas käia

Loomaaeda külastada

Loodusmuuseumit külastada

Loodusõppelaboris taimi istutada

Botaanikaaias käia

Maakodus või suvilas olla, aias tegutseda

Loodust pildistada/joonistada

Mõni muu viis loodusega kokku puutuda? Lisa ise siia loetellu!

Vaatame korra neile tegevustele otsa. Miks teile meeldivad just need tegevused? Kas oled ise ka mõnda neist teinud? Kas tuleb meelde mõni huvitav asi, mida olete sealt teada saanud?

Tuleme veel korra tagasi loodusõppelabori juurde. Loodusõppelabor ei olnud kohustuslik (nagu on näiteks koolitunnid), vaid nagu hobi (nt trenn). Miks tahtsite just sinna minna? Mille poolest erineb teie jaoks õppimine loodusõppelaboris klassitunnis õppimisest? Millest oleks teil kõige rohkem kahju, kui laborit poleks toimunud?

LÕPETUS

Aitäh, lõpus läks eriti vahvaks. Me oleme oma vestlusega nüüd lõppu jõudnud ja meil rohkem küsimusi ei ole. Kui te arvate, et sooviksite veel midagi lisada, siis selleks on nüüd võimalus. Aitäh ja kena päeva teile. Siin on teile tänutäheks ka väikesed meened.

5. Rattakampaania intervjuu kava

SISSEJUHATUS

TUTVUSTAMINE JA SOOJENDUS

Palun ütlege oma nimi ja rääkige lühidalt:

Millal hakkasite ratast kasutama? Millistel puhkudel kasutate ratast? Kui tihti?

TEEMAARENDUS

Rattasõidust:

Miks te ratast kasutate? Milliste probleemidega olete kokku puutunud ratast kasutades? Mis on linnas aastatega paranenud? Kas lähedased, kolleegid, sõbrad kasutavad ka ratast – miks/miks mitte? Mida nad arvavad ratta kasutamisest?

Rattapäev:

Kuivõrd te märkasite kevadel toimunud rattakampaaniat? Kas/kuidas kampaanias/rattapäevas osalesite? Kust kampaaniast kuulsite?

Kirjeldage, mis teile sellest üritusest meelde jäi? Mis seal toimus? Kellega osalesite

(omapäi, perega, sõpradega, kolleegidega)? Miks otsustasite osaleda? Millised ootused olid teil sellele päevale?

Kas märkasite infomaterjale? Mis seal oli? mis te nendega tegite?

Näide: rattateemaline erileht, mis oli linnalehe vahel. Mis te sellest lehest arvate?

Milline info on teie jaoks oluline? Millisest infost teie jaoks kasu on?

Teised kampaaniad:

Siin mõned näited teistest kampaaniatest (jagada leht erinevate kampaania näidetega laiali) – mis teile tuttavad ette tulevad, mida olete märganud?

Kas tuleb endal mõni kampaania meelde, mis mingil põhjusel on meelde jäänud? Kas mõni on pannud teid ka sisuliselt tegevuse üle mõtlema? Kas olete midagi reaalselt ka rakendanud? Kas teil meenub oma hilisematest ettevõtmistest midagi, mida olete muutnud (toitumisharjumustes, suhtumises vms)?

Kas olete iseseisvalt otsinud üles täiendavaid materjale ajendatult kampaaniast (koduleht vmt)? Kas mäletate mõnda tegevust, kampaaniat, ettevõtmist, tundi, mis on mingis osas teie käitumist mõjutanud – olete selle tõttu otsustanud teha teistsuguseid otsuseid? Mis see oli? Miks te arvate, et see mõjus?

Tagasi rattakampaania juurde:

Kas see päev muutis teie jaoks midagi? Millest oleksite ilma jäänud, kui seda päeva ei oleks olnud? Mida peaks tegema, et rattaga liiklemist hõlbustada linnas – kuidas oleks teil endal lihtsam ratast kasutada?

Lõpetus

Aitäh, minu poolt on küsimustega kõik. Oleme siin arutanud õige mitmeid teemasid, ja kui te tunnete, et teil on veel mõni mõte, idee, mida tahate jagada, siis olge lahked.

6. Loomelinnaku intervjuu kava

Selle kava alusel viidi läbi üks fookusgrupi intervjuu ja üks süvaintervjuu (viimase puhul kohandati küsimusi vastavalt)

SISSEJUHATUS

TUTVUSTUSRING ja SOOJENDUS

Olen eelnevalt teie organisatsioonide projekte analüüsinud ja tõdenud, et teie projektide vahel on mõningane sarnasus lisaks sellele, et tegutsete kõik otsapidi loomelinnakus. Seetõttu olen siia kutsunud just teie organisatsioonide esindajad. Alustuseks palun teil veidi rääkida, kuidas te jõudsite nende projektideni, mille kogemuse tõlgendamist ma oluliseks pidasin (loetelu)? Kirjeldage veidi selle saamisprotsessi...Palun mõelge ajas tagasi. Mis aitas selle projekti õnnestumisele kaasa? Kas oli ka takistusi, milliseid?

Kuidas aitas sellele kaasa rahastaja? Millises tegevuse etapis muutus rahastuse olemasolu otsustavaks? Mida täpselt rahastati? Mida te arvate, mis võis olla aluseks, et just teie ideed rahastati?

TEEMAARENDUS

Teil on olnud väga erinevaid ideid. Mõelge palun ka nende peale, mis seni rahastust pole saanud ja mille mitteväljaarendamisest oleks teil kahju. Miks need pole rahastust leidnud või on ukse taha jäänud? Millised võiksid olla tingimused, et toetada ka neid ideid, mis pole seda seni väärinud? Kas teil on olnud mõnikord tunne, et rahastamise viis on hakanud pärssima teie loominguilisust ettevõtmiste elluviimisel? Või vastupidi, toetanud? Tooge palun näiteid.

Mõned rahastajad ka nõustavad oma toetatavaid algatusi. Kuidas teie sellesse suhtuksite? Mil moel saaks rahastaja sekkumine kaasa aidata, mil määral pidurdada?

Projektitaotlustes nõutakse sageli taotlejatelt partnerite olemasolu. Mida teie sellest arvate, kas see on vajalik ja miks? Milline on teie arvates sisukas partnerlus?

Kuidas on teie omavaheline koostöö seni toiminud? Milles see on peitunud? Kuidas seda toetatud on? Kuidas seda toetada? Mis on takistanud koostöö arendamist? Tooge palun näiteid. Kuidas te koostöös olete rahalised suhted korraldanud?

Tulles projektide läbiviimise praktiliste detailide juurde... Mis on head näited teie projektidest, mis on aidanud kaasa eesmärgi saavutamisele, pannud sihtrühma jaoks tegevused toimima?

Kuivõrd või mismoodi on teie tegevusele kaasa aidanud see, et asute lähestikku, sisuliselt kõik ka loomelinnakus? Tooge palun näiteid, kuidas olete seda asjaolu ära kasutanud? Või teie sihtrühmad?

Kuidas üldse see juhtus, et te siia sattusite? Miks just siia, mitte kusagile mujale? Kui te peaks kuhugi mujale minema, siis mille järgi valiksite uue asukoha? Kuidas te oma sihtrühmad siia saite?

LÕPETUS

Aitäh, minu poolt on küll need küsimused, mida ma küsida tahtsin, ära küsitud. Me oleme siin arutanud õige mitmeid teemasid, ja kui te tunnete, et teil jäi tiksuma veel mõni mõte, mida tahaksite välja öelda, siis olge nii kenad.

7. Projektijuhtide intervjuu kava

SISSEJUHATUS

TUTVUMISRING JA SOOJENDUS

Palun tutvustage ennast mõne sõnaga ja tooge mõni näide sellest, kuidas olete puutunud kokku noorte loodus- ja huviharidusega. Mida olete teinud? Kui neid on arvukalt, siis mõni viimane juhtum.

TEEMAARENDUS

Mida üldse üks täiskasvanueale lähenev noor peaks teie arvates loodusest teadma?

Noorimale põlvkonnale heidetakse ette loodusest võõrdumist. Kas teie olete sellega nõus või kuidas sooviksite seda väidet kommenteerida? Meie vestlesime mitme kooli õpilastega ja ei märganud, et neil loodusega kokkupuutumisega probleeme oleks. Kui see kogemus on vähenenud, siis mida see õpetamisele kaasa toob, millega tuleb arvestada?

Millised on olnud teie arvates edukad võtted loodus- või keskkonnahariduse edasiandmisel? Nii enda kogemuse põhjal, kui selle põhjal, mida olete kõrvalt näinud. Mis muudab need näited heaks, miks need hästi toimivad?

Aga milliseid vigu te eksperdi rollist vaadeldes olete näinud tegevat?

Meie uuring on juba sealmaal, et tegeleme otsast tulemuste seedimisega, täna ongi viimane intervjuu. Me näeme, et ühekordsete teemapäevade, kampaaniate ja üritustega ei saavuta sihtrühmade seas olulist mõju, selleks on vaja teatud rutiini, korduvust. Näiteks keskkonnakäitumise osas on lihtne - kõikidesse koolidesse elementaarne keskkonnajuhtimissüsteem, jalgrattaparklad katuse alla jne. Koolides viiakse läbi külastusi loomaaedadesse, parkidesse, tehakse orienteerumisvõistlusi, käiakse matkaradadel, tehakse näitusi jne. Kus teie näeksite neid võimalusi – mida peaks tegema või saaks veel teha, et toetada stabiilsemat looduskogemust ja loodusharidust?

K tõi ühes vestluses välja, et koolis jäätmete sortimine ju ei maksakski midagi. Projekti poleks vaja. Ometi koolides seda ei tehta. Mida teha, et koolis viitsiks keegi seda ette võtta?

Millised aspektid võiksid teie arvates takistada laste loodusharidust? Kus on pudelikaelad? Mida võiks muuta laiemas plaanis? Projektitaotlemise raamidest välja mõelda.

Üks inimene käis välja mõte, et selle asemel, et kõik koolid-klassid käivad, kus tahavad, peaksid kõik koolid läbima sarnase kava. Et näiteks kõik kuuenda klassi lapsed käivad rabas. Mida teie sellest arvate?

Mis on unistused, mida on tahetud teha, aga pole jõutud ja millistel põhjustel?

Millised on teie kogemused – kas mingisugused ideed on jäänud ka rahastajate taha? Projekt on jäänud kirjutamata, idee lõpuni välja arendamata?

LÕPETUS

Aitäh, minu poolt on küll need küsimused, mida ma küsida tahtsin, ära küsitud. Me oleme siin arutanud õige mitmeid teemasid, ja kui te tunnete, et teil jäi tiksuma veel mõni mõte, mida tahaksite välja öelda, siis olge nii kenad.

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Mariliis Tago (sünnikuupäev: 05.05.1987)

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose “Kuidas kujundada edukamaid keskkonnaalaseid sotsiaalse muutuse programme?”, mille juhendaja on Maie Kiisel;
 - 1.1.reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;
 - 1.2.üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace’i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.
2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tartus, 24.05.2014 (*kuupäev*)